

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI**

**KIYIDAŞ DEVLETLERİN TALEPLERİ ÇERÇEVESİNDE HAZAR'IN HUKUKİ
STATÜ SORUNU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hülya ERCAN

NİSAN – 2015

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI**

**KIYIDAŞ DEVLETLERİN TALEPLERİ ÇERÇEVESİNDE HAZAR'IN HUKUKİ
STATÜ SORUNU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hülya ERCAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Süleyman ERKAN

NİSAN – 2015

TRABZON

ONAY

Hülya Ercan tarafından hazırlanan Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar'ın Hukuki Statü Sorunu adlı bu çalışma 26.05.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Süleyman ERKAN (Başkan-Danışman)

Prof. Dr. Gökhan KOÇER (Üye)

Doç. Dr. Ersan BAŞAR (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. / /

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

HÜLYA ERCAN

26.05.2015

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Hazar coğrafyasında yeni kıyı devletlerin ortaya çıkması Hazar'ın hukuki statü sorununu da beraberinde getirmiştir. Hazar'daki enerji kaynakları üzerinde hak sahibi olan bu devletler hem kalkınma hamlelerini gerçekleştirmek hem de bağımsızlıklarını korumak amacıyla Hazar'daki tarihi paylaşımın yeniden gözden geçirilmesini talep etmişlerdir.

Buradan yola çıkılarak, Hazar'ın hukuki statü sorunu, kıyıdaş devletlerin talepleri ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze çeşitli düzeylerde gerçekleştirilen görüşmelerde ve yapılan anlaşmalarda sorunun çözümü ile ilgili önemli adımlar atılmışsa da Hazar'ın hukuki statüsü belirsizliğini halen korumaktadır.

Bu hususla, Yüksek Lisans yapma imkânı bulduğum Karadeniz Teknik Üniversitesi yöneticileri ve öğretim üyeleri ile çalışmamda bana verdiği sınırsız destek ve yardımlarından dolayı tez danışmanım Doç. Dr. Süleyman ERKAN'a teşekkür etmeyi kendime bir borç biliyorum. Ayrıca, araştırmalarımda yardımlarıyla bana destek veren Doç. Dr. Ahmet ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi sunarken tezimi başta annem olmak üzere aileme armağan ediyorum.

Trabzon, Mayıs, 2015

Hülya ERCAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL SÜREÇTE HAZAR'IN HUKUKİ STATÜ SORUNU VE HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN TEORİK GÖRÜŞLER	5-29
1.1. Hazar'ın Hukuki Statüsüne İlişkin Tarihsel Süreç	5
1.1.1. Sovyetler Birliği Öncesi Dönem (1732-1917).....	8
1.1.2. Sovyetler Birliği Dönemi (1918-1991).....	10
1.1.3. Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonraki Dönem.....	14
1.2. Hazar'ın Hukuki Statüsüne İlişkin Teorik Görüşler.....	21
1.2.1. Hazar'ın “Kapalı Deniz” Olduğu Görüşü.....	22
1.2.2. Hazar'ın “Göl” Olduğu Görüşü	25
1.2.3. Hazar'ın “Özel Bir Su Havzası” Olduğu Görüşü	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. GENEL OLARAK KIYI DEVLETLERİNİN TEZLERİ.....	30-45
2.1. Rusya Federasyonu.....	31
2.2. Azerbaycan	36
2.3. Kazakistan	39

2.4. İran.....	40
2.5. Türkmenistan.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAZAR'DA TARTIŞMALI PETROL YATAKLARI.....	49-57
3.1. Hazar'da Zengin Kaynakların İsim Sorunu.....	49
3.1.1. Azerbaycan- Türkmenistan Gerginliği	50
3.1.1.1. Kepez-Serdar; Azeri- Çırağ Petrol Yatakları Sorunu.....	50
3.1.2. Azerbaycan-İran Gerginliği	55
3.1.2.1. Şerg-Alov-Araz Sorunu	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE TARAFLARIN	
UZLAŞMA ÇABALARI VE İKİLİ GÖRÜŞMELER.....	58-74
4.1. 1997'den Günümüze İkili Anlaşmalar ve Görüşmeler.....	58
4.2. Hazar Devlet Başkanları Zirveleri.....	64
4.2.1. 22-23 Nisan 2002 Aşkabat Zirvesi	64
4.2.2. 16 Ekim 2007 Tahran Zirvesi	66
4.2.3. 18 Kasım 2010 Bakü Zirvesi	67
4.2.4. 29 Eylül 2014 Astrahan Zirvesi	70
SONUÇ VE ÖNERİLER	75
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	80
EKLER LİSTESİ.....	92
ÖZGEÇMİŞ.....	96

ÖZET

SSCB'nin dağılmasının ardından Hazar Havzası'nda birçok sorun ortaya çıkmıştır. Hazar'ın hukuki statüsünün belirsizliği ile birlikte yaşanan paylaşım problemi, bölgenin en önemli sorunlarından biridir. Hazar'ın tarihsel mirasçıları olan Rusya ile İran arasında yapılan ve günümüzde de geçerli olan antlaşmalar sorunun çözümünde yetersiz kalmaktadır. Zira SSCB'nin dağılması ile birlikte Hazar'a kıyısı olan devlet sayısı, Rusya'dan başka SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ile birlikte beşe yükselmiş; yeni kıyı devletler bölgede ve dolayısıyla Hazar'ın paylaşımı konusunda söz hakkına sahip olmuşlardır. Böylece, Rusya ve İran'ın eski anlaşmalara dayandırdıkları paylaşım önemini yitirmiş, yeni bağımsız ülkelerin paylaşım konusundaki farklı talepleri Hazar'ın hukuki statü sorununu ortaya çıkarmıştır. Bölgede birçok iki taraflı anlaşma yapılmış olmakla birlikte bütün kıyı devletlerini içeren bir anlaşma ise henüz imzalanamamıştır. Bu çalışmanın amacı Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Hazar'da yeni jeopolitik düzenin neden olduğu Hazar'ın hukuki statü sorununu beş kıyı devletinin talepleri çerçevesinde incelenmesidir. Sorun, daha çok SSCB'nin dağılmasının ardından ele alınmakla birlikte güncel olaylar ve verilerden de yararlanılacaktır. Bu çalışma sürdürülürken bu alanda yapılan çalışmalardan, ünlü düşünce kuruluşlarının yayınlarından, akademik makalelerden, ilgili dergi ve yayın organlarından yararlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sovyetler Birliği, Hazar Havzası, Hukuki Statü, Kıyıdaş Devletler

ABSTRACT

After the collapse of the USSR many problems arose in the Caspian Basin. The legal dispute over the Caspian is one of the most important problems in the region. The treaties which were made between historical heirs of the Caspian- Iran and Russia- are still valid but they are not sufficient in solving the issue. The legal dispute over the Caspian Basin began soon after the demise of the Soviet Union in 1991. Before the collapse, it was governed by the two states that controlled its coasts, but the situation changed with the breakup of the Soviet Union. Now there were five countries bordering the Caspian— Russia, Iran, Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan. As a result, a new international regime for the sea was needed. Although many bilateral agreements have been made in the area, an agreement has not been signed between all the coastal states yet. The aim of this study is to examine the legal status of the Caspian- caused by the new geopolitical order following the dissolution of the Soviet Union- within the demands of five littoral states. This study was based on legal sources, official works, reports, academic articles and the articles of the famous think tanks.

Key Words: Soviet Union, Caspian Basin, Legal Status, Littoral States

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Hazar'ın Deniz Kabulüne Göre Paylaşımı.....	23
2	Hazar'ın Orta Hat Esasına Göre Paylaşımı.....	27
3	Hazar'ın Paylaşımı İçin Türkmenistan'ın Önerisi.....	47
4	Şerg-Alov-Araz Petrol Sahaları.....	56

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Ed.	: Editör
AIOC	: Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BP	: British Petroleum
EIA	: Energy Information Administration
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması bağımsızlığını kazanan ũlkelerle birlikte çıkar mũcadelelerine sahne olan yeni alanların da oluşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Hazar Denizi, SSCB sonrası dŕnemde bŕlgesel ve uluslararası gũlerin en çok nũfuz mũcadelelerine giriştiği bŕlgelerin arasında yer almıştır. Orta Doğu'nun enerji kaynaklarına alternatif olarak dũřũnũlen bu bŕlge, zengin hidrokarbon rezervleri ile bũyũk petrol oyunlarının coğrafi mekânı haline gelmiştir. Devletlerin bu kaynakları daha fazla kullanma istekleri ve Hazar'ın kendilerine ait olan kısımlarında uyguladıkları enerji politikaları, bŕlgede çıkar mũcadelelerinin yaşanmasına zemin oluşturmuştur.

SSCB'nin dağılışının ardından Kazakistan, Azerbaycan ve Tũrkmenistan'ın yeni kıyı devletleri olarak bŕlgede sŕz sahibi olmaları Rusya ve İnan'ın eski anlaşmalara dayandırdığı Hazar'daki tarihi paylaşımın sorun teşkil etmesine yol açmıştır. İki yũzyılı aşkın bir sũre boyunca sadece Rusya ve İnan arasında siyasi-ekonomik bir ilgi alanı olan Hazar Denizi, bu aşamadan sonra artık beş devletin ilgi bŕlgesine dŕnũřmũřtũr. Bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Azerbaycan, Kazakistan ve Tũrkmenistan, talepleri doğrultusunda, Hazar'ın statũsũnũn gŕzden geçirilerek yeniden belirlenmesi ve denizcilik, balıkçılık, deniz dibinin kullanımı ve çevrenin korunması gibi bazı yetki alanlarının ayrımı bir zorunluluk haline gelmiştir.

Hukuki statũnũn belirlenmesi açısından tartışma ilk başlarda Hazar'ın “deniz” mi “gŕl” mũ olduğu noktasında şekillenmiştir. Son zamanlarda ise Hazar'ın “kendine ŕzgũ özellikleri olan geniş bir su havzası” olduğu yŕnũndeki tez, soruna yeni bir boyut kazandırmıştır. Hazar'daki sorunlarının ŕzũmũ açısından hangi yasal rejimin uygulanacağının belirlenmesi ŕnem arz etmektedir. Zira Hazar'ın statũsũnũn bu ũ farklı gŕrũřten biri ile tanımlanması hukuki açıdan da farklılıklar doğuracaktır. Diğer yandan, Hazar'daki paylaşım mũcadelesi, kıyıdaş devletlerin ũzerinde anlaşacağı hukuki statũye

uygun olarak şekillenecektir. İnan ve SSCB arasında daha önce yapılan anlaşmalar sorunun çözümünde yetersiz kalmaktadır. Bu anlaşmalarda, Hazar'ın hukuki statüsü kesin olarak belirlenmemiştir. Beş kıyıdaş devlet arasında ortak bir anlaşma sağlanamaması sorunun nihai bir çözüme ulaşmasını engellemekte; günümüze kadar Hazar'ın paylaşımına ilişkin kesin düzenlemelerin olmaması bu tartışmaları daha da alevlendirmektedir. Hazar üzerindeki tartışmalar- bir coğrafi olgu şeklinde başlamakla birlikte- onun hukuki statüsünün belirsizliği yanında Hazar deniz yatağında bulunan zengin doğal kaynakların ve özellikle de petrol ve doğal gazın ne şekilde paylaşılıp kullanılacağı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Hazar Denizi, gayrisafi yurtiçi hasıllarının en büyük bölümünü bölgedeki petrol ve doğalgaz ihracatından sağlayan devletler için stratejik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla kıyıdaş devletlerin siyasi ve ekonomik egemenlik alanlarının belirlenmesi söz konusu olduğunda duyarlı davranarak kendi çıkarları doğrultusunda eylemlerde bulunmaları, Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesinde uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Bu yeni jeostratejik mekândaki oyun niteliği itibariyle, bu zengin kaynakların paylaşımı ve hukuki statü tartışmaları şeklinde yankı bulsa da, sorunun temelinde yatan diğer önemli bir sebep, bölgede "jeopolitik üstünlük" e sahip olma amacıyla girişilen mücadelelerdir. Hazar'ın hukuki statüsü, bu amaca ulaşmada devletlerin kullandığı önemli araçlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Hazar'ın hukuki statü sorununun, Hazar'ın paylaşımına ilişkin kıyıdaş devletlerin taleplerinin de belirtilerek incelenmesidir. Hazar'ın statüsü ile ilgili kıyı devletlerinin ayrı ayrı görüşlerine ve dayanak olarak kullandıkları Hazar Havzası ile bağlantılı anlaşmalara yer verilen tez, giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte 4 ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak tarihsel süreçte Hazar'ın hukuki statü sorunu üzerinde durulmuş; konu Sovyetler Birliği öncesi dönem, Sovyetler Birliği dönemi ve Sovyet sonrası dönem olmak üzere üç alt başlık halinde açıklanmıştır. Birinci bölümde ayrıca, Hazar'ın bir "göl", "deniz" ya da "kapalı su havzası" olduğu yönündeki genel tartışmanın yanında, bu üç temel görüşün uluslararası hukuk açısından ortaya çıkaracağı farklılıklar ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Hazar'daki statü sorununa ilişkin beş kıyıdaş devletin tezleri ve talepleri ile birlikte ve Hazar'a atfedilecek olan statünün bu devletlerin siyasi ve ekonomik egemenlik alanlarının belirlenmesi hususunda doğuracağı sonuçlar karşılaştırmalı ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise, hukuki statü sorununun çözümünde kıyı devletlerinin anlaşmalarına engel teşkil eden Hazar'daki belli başlı petrol yataklarının isim ve paylaşım sorunları ele alınmıştır. Dördüncü ve son bölümde, Hazar'daki statü sorununun iki taraflı anlaşmalar şeklinde ele alındığı ve iki taraflı anlaşmaların yapılmaya başlandığı 1997 yılından günümüze kadar gelen süreçte tarafların uzlaşma çabaları üzerinde durulmuştur. Kıyıdaş devletlerin imzaladıkları antlaşmalar ile ilki 2002 yılında Aşkabat'ta gerçekleştirilen ve dördüncüsü 29 Eylül 2014'te Astrahan'da yapılmış olan kıyı devletleri zirveleri ve bu zirvelerden elde edilen sonuçlar yansıtılmıştır.

Çalışmanın literatüre katkıları ve karşılaşılan kısıtlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Tez, Hazar'ın hukuki statü sorununu genellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreci ele alarak açıklamasının yanında, SSCB öncesi dönemde ve SSCB döneminde yaşanan gelişmelerin kısa ve öz açıklamasını içermesi bakımından konunun karmaşıklığını gidermekte ve konuyla ilgili güncel gelişmelere ulaşmada okuyucuya yardımcı olmaktadır.

2. Mevcut öğretinin genel bir özelliği, Hazar'ın statüsü için "kapalı deniz" veya "uluslararası göl" arasında ikili ayırımı dayalı bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Aslında, Hazar'ın statü sorunu, hukuki olmasının yanında, siyasi ve özellikle ekonomik yönlerden de değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir sorundur.

3. Çalışma, bu konudaki hukuki literatürün önemli bir kısmını inceleyerek mevcut hukuki rejimin eksik yanları ile birlikte, öğretilerde karşılaşılan zorlukları ve kısıtları gösterme amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, birçok yönü bulunan sorunun karmaşıklığı ve konu ile ilgili kaynakların genellikle birbirinin tekrarı niteliğinde olması öğretinin önemli bir bölümü için caydırıcı bir özellik göstermektedir.

4. Kıyı devletleri, Hazar'ın yasal statüsünün belirlenmesi noktasında kendi çıkarlarına hizmet ettiklerinden taviz vermemektedirler. Siyasi ve ekonomik egemenlik alanları söz konusu olduğunda yapıcı tutum sergileyemeyen devletler, sorunun çözümüne bizzat kendileri kısıtlamalar getirerek bu güne dek nihai bir kararın alınamamasına neden olmuşlardır.

Bu alışma sürdürülürken, araştırma konusu ile ilgili yerli ve yabancı literatür incelemesi yapılmış, ünlü düşünce kuruluşlarının yayınlarından, akademik makalelerden, ilgili dergi ve yayın organlarından yararlanılmıştır. Çalışmanın, konusu ve bulguları açısından uluslararası ilişkiler başta olmak üzere konu ile ilgili sosyal bilimler literatürüne kaynaklık edeceği umut edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL SÜREÇTE HAZAR'IN HUKUKİ STATÜ SORUNU VE HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN TEORİK GÖRÜŞLER

1.1. Hazar'ın Hukuki Statüsüne İlişkin Tarihsel Süreç

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından Hazar'a kıyıdaş devletlerin sayısının beşe yükselmesiyle oluşan yeni jeopolitik düzende¹ Hazar'ın hukuki statüsünün belirsizliği önemli tartışma konularından biri olmuştur. Bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından bir yandan ulusal kimliklerini inşa etmeye diğer taraftan kalkınmalarını sağlamaya çalışan SSCB cumhuriyetlerinin her biri, hidrokarbon kaynaklarıyla zengin olan ve jeopolitik önem taşıyan güzergâhlar üzerinde stratejik bir konumda bulunan bu büyük su havzasından kendi payına düşeni fazlasıyla almak istemektedirler.² Hazar Havzası, "Yeni Basra Körfezi" olarak adlandırılmakla birlikte, şu anki veriler bu tespitin ne kadar doğru olduğu konusunda kesin bir kanıt sunmamakta, ancak mevcut kaynaklar Hazar devletlerinin ekonomileri dikkate alındığında kayda değer bir yer tutmaktadır. Bu kaynaklar, söz konusu cumhuriyetlerde kalkınmayı hızlandırabilir ve dışa bağımlılıklarını -özellikle Rusya'ya- azaltabilir.³

Hazar'ın hukuki statü sorunu incelenirken öncelikle statü sorununu doğrudan etkileyen coğrafi özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir. Hazar'ın coğrafyasını bilmek kıyıdaş ülkelerin tezlerinin anlaşılması açısından gereklidir. Hazar, coğrafya kitaplarında ve çeşitli ansiklopedilerde "dünyanın en büyük (tuzlu su) gölü" olarak tanımlansa da, tarih boyunca hep bir "deniz" olarak algılanmış ve bu şekilde isimlendirilmiştir. Güneydoğu Avrupa ile Asya'nın birleştiği bölgede, 47.07-36.33 kuzey paralelleri, 45.43-54.20 doğu

¹ SSCB'nin dağılışının ardından Hazar'ın coğrafi yapısını ve Hazar kıyı devletlerini gösteren harita Ek 1'dedir.

² Sinan Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (TÜRKSAM), 14.02.2005, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/601-yeni-global-oyun-ve-hazar-in-statusu>, 05.04.2014

³ Sedat Laçiner, "Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji Siyaset İlişkisi", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)**, 1(1), 2006, s.37

meridyenleri arasında yerleşen Hazar Denizi batıda Azerbaycan, kuzeybatıda Rusya, kuzey ve kuzeydoğuda Kazakistan, doğuda Türkmenistan ve güneyde İran ile çevrilidir.

Hazar Denizi'nin toplam sahası 376 bin km² ve su hacmi ise 76,700 km³'tür. Kuzeyden güneye 1.200 km uzunluğunda ve batıdan doğuya 320 km genişliğindedir. Hazar'da ortalama derinlik 184 metredir. Suyun en derin noktası Azerbaycan'a ait Lenkeran bölgesinde 1.200 metre ve en sığ noktası ise kuzeyde Volga (İdil) Nehri'nin döküldüğü alanda 5 metre civarındadır. Hazar'ın en geniş yeri 554 km ve en dar yeri ise Apşeron Burnu-Tarta arasında 200 km'dir. Hazar sahillerinin toplam uzunluğu 7.010 km'dir. Kazakistan'ın 2.340 km, Rusya Federasyonu'nun 1.930 km, Türkmenistan'ın 1.200 km, Azerbaycan'ın 800 km ve İran'ın 740 km uzunluğunda Hazar'a kıyısı bulunmaktadır.⁴ Bütün bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda Hazar Havzası çok büyük bir alanın değerli ve stratejik ulaşım ve iletişim noktasıdır. Başka bir ifadeyle Hazar Havzası'nın jeopolitik yeri ve konumu bölgenin değerini artırmaktadır.

Coğrafya ile beraber bahsedilmesi gereken önemli noktalarda biri bölgenin sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynaklarıdır.⁵ ABD Enerji Enformasyon İdaresi (U.S Energy Information Administration-EIA), Hazar havzası kanıtlamış ve muhtemel petrol rezervlerinin 48 milyar varil, doğal gaz rezervlerinin ise 292 milyar metreküp olduğunu tahmin etmektedir. Petrolün neredeyse yüzde 75'i ve doğal gaz rezervlerinin yüzde 67'si Hazar kıyılarının 100 km uzaklığında bulunmaktadır.⁶ Bu tahminler açıkça devletlerin siyasi ve ekonomik çıkarları üzerinde etkiye sahip olmuştur. Bunun dışında Hazar Denizi'nde petrol ve doğalgaz kadar önemli ve hatta onlardan daha pahalı siyah havyar veren mersin balıklarının çeşitleri bulunmaktadır ve havyar üretiminin %90'ı Hazar Denizi'nden karşılanmaktadır.⁷ Dolayısıyla, hem bölge devletleri hem de uluslararası aktörler açısından Hazar Havzası, dikkatlerin üzerine yoğunlaştığı bir alan olmuştur.

⁴ Sinan Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", **Avrasya Dosyası**, 7 (2), 2001, s.146

⁵ Hazar Havzası petrol ve doğalgaz yapısı Ek-2'de; kıyıdaş devletlerin kanıtlanmış ve muhtemel petrol ve doğalgaz rezervleri ise Ek-3'te gösterilmiştir.

⁶ U.S Energy Information Administration (EIA), "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region", 2013, s.8, http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, 16.10.2014.

⁷ Sergei, Vinogradov, "Transboundary Water Resources in the Former Soviet Union: Between Conflict and Cooperation", **Natural Resources Journal**, 36 (2), 1996, s. 396.

Aslında, Hazar Denizi'nin hukuki statü sorunundan genellikle kastedilen bu deniz üzerindeki egemenlik konusu ve onun paylaşılmasıdır.⁸ “Hazar’ın ekonomik, jeopolitik ve stratejik önemi, uluslararası hukuk çerçevesinde ileri sürülen görüşlere de etki etmekte; kıyıdaş devletler, egemen yetkilerinin sınırlarını artıracak ve doğal kaynaklardan daha çok yararlanılmasını sağlayacak tezler ileri sürmektedir.”⁹ Bu açıdan günümüzde jeopolitik bakımdan güçlerin zıt çıkarlarının çarpıştığı bir “Hazar alanı” ndan bahsetmek mümkündür. Hazar, sahip olduğu özellikleri ile enerji diplomasisi açısından uluslararası rekabeti arttıran ve adeta emperyalist güçleri yeniden harekete geçiren bir alan olarak ön planda kalmaya devam etmektedir.¹⁰

Yeni kıyı devletleri aynı zamanda egemen devletler olarak Hazar havzasındaki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarını kullanma olanağına sahip olduktan sonra, bu kaynak potansiyelini sürdürülebilir bir ekonomik refaha dönüştürmek için yabancı yatırımları bölgeye çekmeye çalışmışlar ve kaynakların işletilmesi ve dışarıya açılması için bazı önemli ve büyük şirketlerle bir dizi anlaşma imzalamışlardır.¹¹ Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan sahillerindeki potansiyel petrol kaynaklarının Rusya ve İran sahillerinden daha çok olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan Rusya ve İran dışındaki diğer kıyıdaş ülkeler açısından Hazar enerji kaynakları iktisadi kalkınma stratejisinin temelini oluşturmaktadır.¹² Ancak, İran ve Rusya'nın, özellikle Azerbaycan ve Kazakistan'ın yabancı şirketlerle imzaladığı anlaşmalara tepki göstermeleri Hazar'ın statü sorununun sürekli gündeme gelmesine yol açmıştır. Diğer yandan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan, mevcut jeopolitik konumları itibariyle herhangi bir uluslararası suya çıkışı olmayan birer kara devletleridirler. Bu nitelikleri sebebiyle ortaya çıkan uluslararası taşıma ve koridor sorunları, bu ülkelerin gündeminde petrol ve doğalgaz boru hatlarını ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla Hazar sorunu bu devletlerin “milli güvenlik” sorunlarının bir

⁸ Erkan Avcı, “**Hazar’ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşım**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.3

⁹ Yasin Poyraz, “Hazar’ın Hukuki Rejimine İlişkin Sorunlar ve Kıyıdaş Devletlerin Çözüm Çabaları”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 7 (28), 2011, s.28

¹⁰ Taşkın Deniz, “Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân”, **Türk Coğrafya Dergisi**, (62), 2014, s.29

¹¹ Gennady Chufirin (Ed), **The Security of the Caspian Sea Region**, 1. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2001, s.2

¹² Halid Mammadov, “Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri”, **OAKA**, 8 (15), 2013, s.58.

parçası olarak algılanmaktadır.¹³ Bu durum ise Hazar'ın statüsünün belirlenmesini daha da önemli kılmaktadır.

Günümüze kadar Hazar'ın statüsü konusunda doğrudan açıklama getiren herhangi bir belge bulunmamaktadır. Kesin bir yasal statünün belirlenmesinin ardından Hazar'a ait sorunlara çözüm bulunması ve Hazar devletleri arasında kalıcı işbirliğinin kurulması mümkün olacaktır. Ancak konunun aydınlatılması açısından yardımcı olabilecek SSCB ve İran arasında imzalanan çeşitli ikili anlaşmalar mevcuttur. Bu çerçeveden yola çıkılarak çalışmada, öncelikle Hazar'ın hukuki statü sorunu tarihsel bağlamda ele alınmış ve sorunun daha çok Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kazandığı boyuta vurgu yapılmıştır.

1.1.1. Sovyetler Birliği Öncesi Dönem (1732-1917)

Hazar üzerindeki bağımsızlık meseleleri ile ilgili ilk antlaşma 1732'de Çarlık Rusya ile İran arasında imzalanmıştır. İsmi imzalandığı Pers şehrinden alan ve Reşt Antlaşması olarak bilinen bu antlaşma, Hazar Denizi'nin yanı sıra Aras ve Kura nehirlerinde gemicilik ve ticaret haklarını düzenleyen maddeler içermesi bakımından ilktir¹⁴. Karşılıklı "kara suları" tanımı ile ilgili herhangi bir açıklama içermemekle birlikte Reşt Antlaşması, zamanın ortak düşmanı olan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı güçlerini birleştirmek ve Hazar bölgesindeki bazı küçük anlaşmazlıkları çözmek için bölgenin iki gücü arasında imzalanmış olan bir işbirliği ve ticaret antlaşmasıdır. Bu antlaşma İran'a Hazar'da sadece ticaret gemilerini dolaştırma ve limanlarına demir atma olmak üzere birkaç hak tanımış; askeri İran gemilerinin Hazar'da dolaşması yasaklanmıştır. Bununla birlikte, barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da sadece Rus donanmasının Hazar sularında dolaşmasına izin verilmiştir.¹⁵

¹³ Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", 2005

¹⁴ Barbara Janusz, "The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems", Clatham House, Shiftung Wissenschaft und Politik, 2005, s.2, <http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/bp0805caspian.pdf>, (12.12.2014)

¹⁵ Federico Formentini ve Tommaso Milani, "The Legal Status of the Caspian Sea- History of the Treaties Between the Riparian States", European Center for Energy Security Analysis, **Working Paper**, 3 (4) 2012, s.3

19. yüzyıl başında Rusya ile İran arasında meydana gelen ve 9 yıl süren ilk savaş (1804-1813) sonucunda 12 Ekim 1813 tarihli Gülistan Antlaşması imzalanmıştır.¹⁶ İran'ın Rusya'ya yenilmesi sonucunda imzalanan antlaşmaya göre, Rus ticaret gemileri Hazar'ın tüm kıyıları boyunca seyrüsefer ve kıyılara yanaşma hakkına sahip olacaktır. Antlaşmanın beşinci bölümüne göre ise İran'ın Hazar'da deniz kuvvetleri bulundurması yasaklanmıştır; Rus güçleri dışında hiçbir askeri gemi, Hazar'da bayrak çekme hakkına sahip olmayacaktır.¹⁷ 1826-1828 yılları arasında geçen Rus-İran Savaşı'nı bitiren Türkmençay Barış Antlaşması, yine bu dönemde 10 Şubat 1828 tarihinde imzalanmıştır. Rusya ile İran arasında imzalanan antlaşmanın 4. maddesi, bu iki ülke arasındaki sınırın Hazar'da sonlandığını ifade etmektedir.¹⁸ Antlaşmada yer alan 8. maddesinde ise, tıpkı Gülistan Antlaşması'nda olduğu gibi, ticari Rus ve İran gemilerine karşılıklı olarak serbest dolaşım hakkı verilmiş; ancak sadece Rusya'nın Hazar'da donanma bulundurma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.¹⁹ Bu antlaşma ile Rusya Hazar'daki konumunu daha da güçlendirmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında İran'ın barış odaklı Hazar dış politikasının ardında Tahran'ın, Hazar Denizi'nde resmi olmayan Rus egemenliğinin kabul edilerek Rusya ile kalıcı barışın sağlanacağı ve böylece üçüncü ülkelerin İran'a karşı saldırılarında Rusya'nın desteğinin alınabileceği düşüncesi yatmaktadır. Günümüzde ise İranlı yazarlar, 18. ve 19. yüzyılları Rusların, Hazar Havzasına ve İran'ın güneyine doğru ilerlediği ve İran'ın yok sayıldığı dönemler olarak görmektedirler.²⁰ Rus siyasetçilere göre 18. ve 19. yüzyıllarda yapılan antlaşmalar, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi sürecinde önemli dönüm noktalarıdır. Bu bağlamda Hazar'da ticaret gemilerine serbest dolaşım hakkının verilmesi ve Ruslara ayrıcalıklı olarak verilen donanma bulundurma hakkı bu görüşün doğruluğunu ispatlamada birer araç olarak görülmektedir. Ancak bu antlaşmalar, Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle birlikte geçersiz sayılmıştır.

¹⁶ Muriel Atkin, **Russia and Iran 1780-1828**, University of Minnesota Press, 1980, s.99

¹⁷ Poyraz, a.g.m., s.30

¹⁸ Kamil Uslu, "Hazar Bölgesi Enerji Kaynaklarının Ekonomik ve Uluslararası Boyutu", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 21 (1), 2006, s.102

¹⁹ Shamkhal Abilov, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", **Hazar Raporu**, Yaz 2013, s.49

²⁰ Rustam F. Mamedov, "International-Legal Status of the Caspian Sea in Its Historical Development", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Ankara, (30), 2000, s.117

1.1.2. Sovyetler Birliği Dönemi (1918-1991)

1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra kurulan SSCB döneminde de İran ile Sovyetler Birliği arasında Hazar ile ilgili birtakım antlaşmalar yapılmıştır. İki devlet arasında 26 Şubat 1921 tarihinde imzalanan Moskova Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'na göre, İran ile Çar Hükümetleri arasında akdedilen ve İran'a kısıtlamalar getiren antlaşma ve sözleşmeler, bütünüyle hiç yapılmamış sayılmıştır.²¹ Buna göre hukuki açıdan, Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları yürürlükten kaldırılmıştır. Moskova Antlaşması'nın 11. maddesi, Hazar'da iki devlet lehine seyrüsefer özgürlüğünü yeniden belirlemiştir. Böylece İran'ın da Hazar'da askeri amaçlarla seyrüsefer hakkı eşit şartlar içerisinde kabul edilmiş; İran'ın Hazar'da donanma bulundurma yasağı kaldırılmıştır. Söz konusu 11. maddeye göre her iki taraf denizde kendi bayrakları altında serbest dolaşım konusunda eşit hakka sahip olmuştur.

Antlaşmanın 14. maddesi ise 1917 devriminden önce sadece Rusya'ya ait olan balıkçılık haklarından yararlanma imtiyazına son vermiş ve böylece İran'ın balıkçılık faaliyetlerine aktif olarak katılma hakkı tanımıştır.²² “Eşit seyrüsefer hakları bakımından bir rejim oluşturan Moskova Antlaşması, Hazar üzerinde egemenlik haklarının sınırlandırılmasına ve Hazar'ın statüsüne ilişkin hiçbir hüküm içermemektedir.”²³ Buna karşılık, 1 Ekim 1927 tarihli Pehlevi Limanı'na İlişkin Nota Teatisi'nde, Hazar ilk kez “Sovyet-İran Denizi” olarak nitelendirilmiştir.²⁴ Bu nitelendirme, günümüzde kendi görüşlerini desteklemek için özellikle İran tarafından bir delil olarak sunulmaktadır.

Hazar'da yoğunlaşan balıkçılık faaliyetleri konusunda bir hukuki rejim oluşturmak isteyen taraflar 27 Ağustos 1935 tarihli Kuruluş, Ticaret ve Seyrüsefer Temel Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşma ile seyir özgürlüğü yeniden teyit edilmiş ve 10 mil genişliğinde bir münhasır balıkçılık alanı oluşturulmuş ancak resmi bir sınır çizimi söz konusu olmamıştır.²⁵ 25 Mart 1940 Tahran Antlaşması'nda ise büyük ölçüde 1935 Antlaşması'nın hükümleri teyit edilmiş; 1935 Antlaşması ile devletlere tahsis edilen 10

²¹ A.g.m, s.123

²² Janusz, a.g.m, s.2

²³ Poyraz, a.g.m., s.31

²⁴ Kamyar Mehdiyoun, “Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea”, **The American Journal of International Law**, 94 (1), 2000, s.181

²⁵ Süleyman Sırrı Terzioğlu, “Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri”, **OAKA**, 3 (5), 2008, s.28

deniz mili alanı dışındaki alanlarda da balıkçılık serbest bırakılmıştır. Her iki anlaşmada, üçüncü devletler Hazar'dan dışlanmış; yabancı devletlerin gemilerinin yasal geçiş hakkı ve uluslarının liman çalışanı ya da mürettebat üyesi olmaları yasaklanmıştır.²⁶

SSCB ve İran arasında yapılan ve SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar'a kıyısı olan diğer ülkeleri de bağlaması gereken 1921 ve 1940 Antlaşmaları, balıkçılık, seyrüsefer ve ticaret gibi o dönemde anlaşmazlığa sebep olan sorunları çözmeye yönelik olmasına rağmen, deniz yatağının ve kaynaklarının kullanımı, hava sahasının kullanımı, ekolojik rejim ya da deniz sınırlarının belirlenmesi hususlarında herhangi bir açıklama getirmemiştir.²⁷ Bununla birlikte Rusya her zaman Hazar'da hem denizcilik, hem de askeri konularda egemenliğini korumuştur.

SSCB döneminde imzalanan bu antlaşmalarla ilgili iki temel ilkenin ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bunlardan ilki "Hazar'a giriş ve Hazar'dan yararlanmada eşitlik ilkesi", diğeri ise "Hazar'ın ona kıyıdaş olmayan tüm ülkelere ve dış müdahalelere kapalı olduğu ilkesi"dir.²⁸ İkinci düşünceye ilişkin ayrıntılı bilgi Kuruluş, Ticaret ve Seyrüsefer Sözleşmesi'ne eklenen 13 sayılı Nota ile verilmiştir. Notanın amacı, antlaşma taraflarına, yabancı işçilerin Hazar limanlarında zararlı eylemlerde bulunmalarına izin verilmemesi yönünde yükümlülükleri bulunduğunu hatırlatmaktır.²⁹ Daha genel bir ifadeyle, SSCB ve İran'ın Hazar'ı sadece iki ülkenin ortak egemenliğinde olduğunun belirtilmesindeki esas amaç Hazar'ı dış müdahalelere kapamak olmuştur.³⁰

SSCB ve İran arasında, Hazar'a ilişkin birçok antlaşma bulunmasına rağmen, bu antlaşmaların hiçbirinde iki ülke arasında resmi bir sınır çizgisi tayin edilmemesi ve

²⁶Janusz, a.g.m., s.2. Bu kararların, İkinci Dünya Savaşı'nda ideolojik açıdan birbirlerine rakip olmalarına rağmen aynı tarafta yer alan SSCB, ABD ve İngiltere'nin ortak düşmanı Almanya'nın bölgede etkinlik kurmasını engellemeye yönelik olarak alındığını söylemek mümkündür. Savaşın gidişatı bu devletleri ittifak yapmaya zorladığında, bu ittifakın devamlılığının sağlanması için İran coğrafyası stratejik bir önem kazanmıştır. Bununla birlikte, savaş başladıktan üç gün sonra İran resmi olarak tarafsızlık ilan etmiş ve İtilaf Devletleri'nin Rusya'ya ekonomik ve askeri yardım etmek amacıyla kendi topraklarının kullanılmasına mani olmaya çalışmıştır. Ahmed Reza Şah'ın Almanya'ya karşı bir eylem ya da girişimde bulunmak istememesi ve Almanya'ya yakın duruşu, tarafsızlık ilan edilmesine rağmen, İran'ın savaş süresince dış müdahalelere uğramasına neden olmuştur. Süleyman Erkan, "The Invasion of Iran by the Allies During World War II", **Codrul Cosminuliu**, XVI, 2, 2010, ss.111-112

²⁷ Stanislav Cherniavskii, "Problems of the Caspian", **Russian Politics and Law**, 40 (2), 2002, ss.85-86

²⁸ Terzioğlu, a.g.m., s.28

²⁹ Bu notanın esas amacı Büyük Britanya ve daha sonra da Nazi Almanyası'nı Hazar'dan uzak tutmaktır. Abilov, a.g.m., s.50

³⁰ Cherniavskii, a.g.m., s.86

Hazar'ın bir deniz veya göl olarak hukuki statüsünü ortaya konulmaması, iki ülke ilişkilerinde karışıklıkların çıkmasına yol açmıştır. Bu sebeple, 1935'te Stalin'in gizli bir emirle İçişleri Komiseri Henri Yagod'dan SSCB-İran sınırını belirlemesini istemesinin üzerine, Yagod'un çalışmaları sonucunda SSCB ile İran arasındaki sınır, Astara köyünü Hasan Kuli köyüne bağlayan bir hat ile çizilmiştir.³¹ Yapılan bu bölünme ile Azerbaycan-İran sınırındaki Astara'dan Türkmenistan-İran sınırındaki Hasan Kuli bölgesinin kuzeyinde kalan Hazar'ın %88'lik kısmı, SSCB'nin, güneyde kalan %12'lik kısım ise İran'ın ulusal sektörü olarak kabul edilmiştir. Bununla Hazar Denizi'nin sınırları çizilmemiş, resmi olmayan sınır hatları kullanılmıştır. Doğal kaynaklara ilişkin tüm uygulamalar da bu hatta göre belirlenmiştir. Sovyetler Birliği'nin tek taraflı olarak aldığı bu karara İran, ne Stalin döneminde ne de daha sonraki dönemlerde itiraz edebilmiştir. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla birlikte kuzeyde ortaya çıkan yeni ve nispeten zayıf devletler karşısında İran'ın Hazar'daki sınır sorununu daha çok gündeme getirdiği görülmektedir.³²

Sovyetler Birliği, Hazar'da tek taraflı olarak çizdiği bu sınırın ardından, 1949 yılında yine İran'a danışmadan 10 millik sınırının ötesindeki kendi ulusal sektörü içerisinde petrol arama faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetler sonucunda SSCB Hazar'ın Azerbaycan sektöründe "Neft Taşları" olarak bilinen büyük petrol yataklarını işleme açmıştır. İran ise buna karşılık olarak 1950 yılında kendi sahillerinde petrol arama faaliyetlerine başlamış ve Enzeli sahasını açmıştır.³³ Ancak İran Hazar'ın kedisine ait olan kısmında ekonomik anlamda önemli bir çalışma yapamamıştır. Zaten İkinci Dünya Savaşı döneminde de İngiltere, ABD ve Sovyetlerin müttefik olmalarına rağmen rekabet ettiği sahalar arasında İran topraklarının bulunmasından dolayı dönemin yöneticileri Hazar Denizi sahasındaki enerji kaynaklarına ilişkin politika geliştirme imkânı bulamamışlardı.

Rusya'nın İran'ı göz ardı ederek Hazar'da uyguladığı tek taraflı politikalar, İkinci Dünya savaşındaki çıkarlarıyla yakından ilgilidir. Savaş sona erdiğinde, 1942 yılında yapılan anlaşma gereği, İran topraklarını 6 ay içerisinde terk etmesi gereken Sovyet Rusya, Kuzey İran petrollerine hâkim olma düşüncesiyle işgal ettiği topraklardan çekilmek istememiştir. İran, Sovyetlerin Azerbaycan'daki faaliyetleri nedeniyle Milletler Cemiyeti Güvenlik Konseyine başvurmuştur. Güvenlik Konseyinin 30 Ocak 1946 yılında aldığı

³¹ Hattı gösteren harita Ek 4'tedir.

³² Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", s.149

³³ Cherniavskii, a.g.m., s.86

Uzlaşma kararı doğrultusunda Stalin'in çağrısı üzerine Moskova ve Bakü'de yapılan görüşmelerde Başbakan Ahmet Kavam'ın İran tahtını ele geçirmesine karşılık Sovyet Rusya öncelikle Azerbaycan'ın özerkliğinin kabul edilmesini ve ikinci olarak, ülkenin kuzeyindeki petrol kaynaklarını işletmek üzere kurulacak şirketin %51 hissesini talep etmiştir. İki taraf arasında 4 Nisan 1946'da, Kızıl Ordu'nun en geç bir buçuk ay içinde çekilmesini ve yine en geç yedi ay içerisinde karma petrol şirketinin kurulmasını içeren bir anlaşma imzalamasının ardından İran Meclisi'nin süresinin de dolması dolayısıyla Başbakan Ahmet Kavam anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için Sovyet ordusunun bir an önce çekilmesini istemiştir. İngiltere ve ABD'nin de yoğun baskıları sonucunda Kızıl Ordu 9 Mayıs'ta İran topraklarından çekilmeyi tamamlamıştır. 1947'de İran'da yapılan seçimlerden sonra ise Melis petrol anlaşmasını reddederek yabancıların ülkedeki faaliyetlerini sınırlandırmıştır.³⁴ Böylece Moskova, Kuzey İran petroleri hususunda amacına ulaşamayan Rusya, Hazar'da tek taraflı politikalar uygulamaya devam etmiştir.

1970 yılına gelindiğinde SSCB Petrol ve Doğalgaz Bakanlığı (Minneftgaz SSCB) Hazar'da artarak devam eden petrol arama ve işletme faaliyetlerini teknik açıdan düzene sokmak amacıyla Hazar'ın "Sovyet" sektörünü SSCB, Azerbaycan SSC, Kazakistan SSC, Türkmenistan SSC arasında bölgesel sektörler ayırmıştır. Bu bölünmede uluslararası hukukta kabul edilmiş "orta hat çizgisi" esas alınmıştır. Bu taksimat yapılırken uluslararası alanda uygulanmakta olan esaslar göz önünde bulundurulmuştur. Hazar'ın ortasından çizilen hat ile adı geçen ülkelerin sınırlarını birleştiren noktalardan uzatılan hatların içinde kalan alanlar bu ülkelerin alanı olarak değerlendirilmiştir.³⁵ Orta hat esasına göre, kıyı uzunluğu en fazla olan devlet denizalanı olarak da en fazla paya sahip olmaktadır.³⁶ Yapılan söz konusu anlaşmaya göre Rusya'ya %16, Azerbaycan'a %19, Kazakistan'a %29, Türkmenistan'a ise %22 oranında bir pay düşecek ve bölgesel sektörler bölünecek şekilde bir taksimat yapılmıştır.³⁷ Bu bölünmeyle birlikte her Sovyet Cumhuriyeti kendi alanı içerisinde petrol ve doğalgaz araması ile her türlü araştırma faaliyetinde bulunma konusunda münhasır haklara sahip olmuştur.

³⁴ Mustafa Gökçe, "Soğuk Savaş Öncesinden Günümüze İran'ın Hazar Denizi Siyaseti", **Tarihin Peşinde**, 3(6), 2011, ss.160-161; Tayyar Arı, **Ortadoğu**, MKM Yayınları, Bursa, 2008 s.196

³⁵ İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'nin Paylaşımı Sorunu", **Sosyoekonomi**, Özel Sayı, 2010, s.70

³⁶ Behzadi Raheleh, "Iran's Foreign Policy in the Caspian Sea Basin", **Central Asia and the Caucasus**, 1(3), 2010, s.90

³⁷ Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul: Derin Yayınları, 2001, s.204.

Özellikle SSCB dönemindeki uygulama ile birlikte, Hazar’da 1991 yılına kadar İran ve SSCB kendi aralarında aşağı yukarı Astara-Hasan Kuli çizgisine denk düşen bir sınırın varlığını fiilen kabullenmişlerdir. SSCB bu çizginin kuzeyinde kendisine ayrılan kısmında birçok tek taraflı tasarrufta bulunmakla birlikte 1970 yılında cumhuriyetler arasındaki sınırı eşit uzaklık ilkesine göre çizmiştir. Dolayısıyla Hazar’ın yakın geçmişte sınır-göl statüsüne sahip olduğu ve sektörlere ayrıldığı yönünde sonuca varılabilir.³⁸ Ancak daha sonra Rusya ve İran Hazar’a ilişkin politikalarını değiştirerek “ortak yönetim” tezini savunmuşlar ve sektörel bölünmeye karşı çıkmışlardır.

1.1.3. Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Sonraki Dönem

Rusya Federasyonu ve İran’ın aralarındaki tarihi antlaşmalara dayandırdığı düzeni devam ettirme istekleri ile bağımsızlıklarını kazanan kıyıdaş devletlerin kendi çıkarları doğrultusundaki istekleri, Hazar’ın hukuki statü sorununu, 1991 sonrasındaki yeni düzende temel tartışma konularından biri haline getirmiştir. Kıyıdaş ülkelerin her biri bu konuda kendi tezlerini ortaya koyarken bu tezlerine paralel olarak zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının paylaşım kavgasına da girişmişlerdir.

Hazar’ın statü sorununun ortaya çıkışının temel nedenlerini şu şekilde özetlemek mümkündür; Öncelikle, Hazar’ın statüsü, SSCB ve İran arasında yapılan anlaşmalarla kesin olarak belirlenmemiştir. Dolayısıyla geçerliğini günümüzde de koruyan SSCB anlaşmaları Hazar’a kıyısı olan eski SSCB’ne bağlı devletleri bir çıkmaza sürüklemiştir.³⁹ Ayrıca, bu anlaşmaların taraflarından olan SSCB’nin ortadan kalkmıştır. Eski geleneksel yapı başta Rusya ve İran olmak üzere yeni kıyı devletlerinin de siyasi ve ekonomik çıkarlarına uygun gelmemektedir.⁴⁰ Bunun yanında sorun üzerindeki tartışmalar, Hazar’ın coğrafi olarak isimlendirilmesi boyutundan çıkarak onun ne şekilde paylaşılıp kullanılacağı üzerine yoğunlaşmıştır.

³⁸ Selçuk Çolakoğlu, “Uluslararası Hukukta Hazar’ın Statü Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 53 (1-4), 1998, s.110

³⁹ Nermin Zahide Aydın, “Hazar’da Enerji Kaynakları ve Siyaset”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9(2), 2012, s.211

⁴⁰ Gökhan Bayraktar, “Hazar’daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, (11), 2007, s.86

Bağımsızlık sonrası, Hazar konusunda ilk somut adım "Alma- Ata Deklarasyonu" ile atılmıştır. Yeni kıyı devletleri 21 Aralık 1991'de Kazakistan'da bir araya gelerek "Alma-Ata Deklarasyonu"nu imzalamışlar ve kendilerini SSCB'nin ortak mirasçısı kabul etmişlerdir. Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kuran bu deklarasyonla kıyıdaş ülkeler, İran ile SSCB arasında imzalanan antlaşmaların geçerliliğini kabul etmişler ve SSCB-İran sınırını oluşturan Astara-Hasan Kuli hattını da hukuki olarak onaylamışlardır.⁴¹

Deklarasyona göre; Bağımsız Devletler: Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna, aralarındaki ilişkilerin, devlet egemenliğinin ve egemen eşitliğin karşılıklı olarak tanınmasına ve buna saygı duyulmasına, ayrılmaz olan kendi kaderini belirleme hakkına, eşitlik ve içişlerine karışmazlık ilkelerine, kuvvet kullanma ve kuvvet tehdidinde bulunmaktan, ekonomik ve diğer her türlü baskı yöntemlerinden kaçınmaya, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesine, ulusal azınlıklar da dâhil insan hak ve özgürlüklerine saygı duyulmasına, yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesine, uluslararası hukukun genel kabul gören diğer norm ve ilkelerine dayalı olarak gelişeceği demokratik hukuk devletlerini kurmaya çalışarak; birbirlerinin toprak bütünlüğünü ve mevcut sınırların dokunulmazlığını tanıyarak ve buna saygı duyarak, derin tarihi kökleri bulunan dostluk, iyi komşuluk, karşılıklı olarak yararlı işbirliği ilişkilerinin güçlendirilmesinin halkların köklü çıkarlarına uygun olduğunu, barış ve güvenliğe hizmet ettiğini kabul ederek, barışın ve milletlerarası uzlaşmanın korunması konusunda kendi sorumluluklarını anlayarak, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Kuruluş Antlaşmasının amaç ve ilkelerine bağlı olarak aşağıdakileri beyan etmektedir:

Uluslararası hükmi şahsiyeti (tüzel kişiliği) bulunmadığı belirtilen Bağımsız Devletler Topluluğu, ortak bir siyasi ve ekonomik alana sahiptir.

Uluslararası barışın korunması sorumluluğunu üstlenen topluluk üyeleri aynı zamanda birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı gösterecekler, mevcut Cumhuriyet sınırlarının değişmeyeceği; Cumhuriyetlerin egemenliği ilkesinin korunacağı ve birbirleriyle eşit statüye sahip olacakları konularında anlaşacaklardır.

⁴¹ Paul Kubicek, "Energy Politics and Geopolitical Competition in the Caspian Basin", **Journal of Eurasian Studies**, (4), 2013, s.173

*Uluslararası stratejik istikrarın ve güvenliğin sağlanması amacıyla, askeri-stratejik güçlerin birleşik komutanlığı ve nükleer silahlar üzerinde tek denetim muhafaza edilecektir; taraflar birbirlerinin nükleersiz ve tarafsız devlet statüsüne kavuşma yönündeki çabalarına saygı duyacaktır.*⁴²

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması ile birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin sona erdiği vurgulanmış; bağımsız devletler kendilerini SSCB'nin ortak mirasçısı olarak kabul etmişlerdir. Topluluğa katılan ülkeler, kendi anayasal usullerine göre, eski SSCB antlaşmalarından doğan uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesini garanti etmiştir. Ancak, ortak miras aynı zamanda kendi içerisinde bir bölünmenin, bir paylaşımın mantığını da barındırmaktadır. Bu bağlamda bölgedeki güç boşluğundan yararlanmak ve Hazar Denizi'nin yasal çerçevesini kendi ulusal çıkarları doğrultusunda yeniden belirlemek isteyen ilk devlet İran olmuştur. Dolayısıyla, Hazar'da yeni statü belirleme yolunda çabalar gecikmemiş; bu konuda ilk toplantı 17 Şubat 1992'de Tahran'da yapılmıştır. Bu tarihte Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Konferansı'nın⁴³ gerçekleşmesinde öncü rolü olan İran, Hazar'daki doğal kaynakların çıkarılması hususunda bölgesel işbirliğini teşvik etmek amacıyla "Hazar Deniz Teşkilatı" adı altında bir kurumun kurulmasını önermiştir. İran söylemlerinde, Ekonomik İşbirliği Örgütüne üye olarak eski Sovyet Cumhuriyetlerinin aynı zamanda kurulmasını istediği bu kurumun da birer parçası olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Ancak İran'ın Hazar devletleri arasında bir işbirliği teşkilatı kurma isteği Azerbaycan ve Kazakistan tarafından reddedilmiştir. Yine de bu durum Türkmenistan ile birlikte iki ülkenin EİT'ye üye olmalarını engellememiş; aynı yıl içerisinde Tahran'da Hazar için ortak bir yasal statünün belirlenmesi amacıyla bir konferans yapılmıştır.⁴⁴ Tüm kıyı devletlerinin katılımıyla gerçekleşen konferans sonucunda devletler ortak faaliyet alanlarının belirlenmesi, doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasının yanında gemicilik ve seyrüsefer hatlarının belirlenmesi konularında uzlaşmışlardır.⁴⁵

⁴² Fuad Hüseyinov, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52 (4), 2003, ss.395-397

⁴³Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Türkiye, İran ve Pakistan tarafından üyeleri arasında ekonomik, teknik, kültürel işbirliğini geliştirmek amacıyla 1985 yılında kurulan ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla diğer Türk Devletleri'nin de dâhil olduğu ekonomik örgüt. Daha fazla bilgi için : <http://www.ecosecretariat.org/in2.htm>, 17.10.2014

⁴⁴ Formentini ve Milani, a.g.m., s.6.

⁴⁵ Natural Gas Europe, "Legal Status of Caspian Sea", 2013, <http://www.naturalgaseurope.com/legal-status-of-caspian-sea>, 04.10.2014

Hazar'ın statüsünü tespitiye yönelik görüşmeler çeşitli seviyelerde devam ettirilmiştir. Devletlerarasında ülkesel egemenlik konusunda yaşanabilecek muhtemel problemleri çözmek amacıyla 20 Mart 1992 Tarihinde Kiev'de bir antlaşma imzalanmıştır. Kıyıdaş devletlerden sadece Türkmenistan'ın dâhil olmadığı antlaşma BDT üyesi olmayan devletlere de açıktır. Antlaşmaya göre Topluluk üyesi devletler, kendi güvenliklerini sağlamak için diğer Topluluk üyesi devletlerin ülke sınırları ve deniz ekonomik alanları üzerinde politik, ekonomik ve diğer çıkarlarına ters düşecek tutum ve davranışlarda bulunmayacaktır. Devlet sınırları rejiminin kurulması ve sınırların değişmesi, Topluluk üyesi devletlerin menfaatleri gözetilerek, komşu devletlerarasında karşılıklı anlaşmalarla gerçekleştirilecektir. Bununla birlikte, antlaşmada olası uyuşmazlıkların çözümüne katkı sağlamak bakımından devlet ve hükümet başkanlarından oluşan ayrı konseylere yetkiler tanınmıştır. Tüm bu yetkiler bakımından Kiev'de imzalanan antlaşmanın Hazar'ın hukuki rejimini belirlemediği açıktır. Antlaşma mevcut problemler konusunda somut bir çözüm önermek yerine, çözümün hangi usule uyarak gerçekleştirileceğine ilişkin kurallar koymaktadır. Zaten Türkmenistan'ın taraf olmadığı antlaşmanın getirdiği mekanizmanın meseleye katkıda bulunması da tartışmalıdır.⁴⁶

Diğer iki toplantı Astrahan ve Aşkabat'ta 1993 yılında gerçekleştirilmiştir. Toplantılar sonucunda görüşler ayrılıkları daha da artmış, her iki toplantı da başarısızlıkla sonlanmıştır. Yine 1994 yılının sonlarında Hazar Devletleri özel temsilcilerinin gerçekleştirdiği Moskova Zirvesi'nde, Hazar'ın yasal statüsünün belirlenmesi noktasında Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya arasındaki fikir uyuşmazlığı sebebiyle toplantı son bulmuş; Hazar'ın statüsünün belirlenmesi yönündeki ilk çabalar sonuçsuz kalmıştır.

Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi konusu esasen 1994 yılından itibaren uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yeni kurulan devletler, Sovyet döneminden kalma ekonomik sıkıntılar, toprakları içerisinde bulunan azınlıkların durumu, Rusya'ya bağımlı olmaksızın dünyaya açılabilme gibi kendilerini ilgilendiren sorunlara öncelik verdiklerinden 1994 yılına dek Hazar'ın statüsü ile ilgili önemli bir sorun yaşanmamıştır. Bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Hazar'ın yeni kıyı devletleri, hem bağımsızlıklarını korumak hem de kalkınma hamlelerini gerçekleştirmek amacıyla ellerindeki önemli araçlardan olan petrol ve doğalgaz yataklarını

⁴⁶ Terzioğlu, a.g.m., ss.28-29

etkin bir şekilde kullanmayı amaçlamışlar ve bu yatakları Batı sermayesine açabilmek için çabalara girişmişlerdir.

Bu bağlamda 1991'den itibaren yaklaşık üç yıl süren görüşmeler sonucunda, 20 Eylül 1994'te, Bakü'deki Gülistan Sarayı'nda SOCAR (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi - State Oil Company of Azerbaijan Republic) ile AIOC⁴⁷ (Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi - Azerbaijan International Operating Company) arasında "Asrın Anlaşması" veya "Mega Proje" olarak adlandırılan "Hazar'ın Azerbaycan Sektöründe Yer Alan Azeri, Çırağ ve Güneşli Yataklarında Petrolün Ortak İşlenmesine ve Pay Bölüşümüne İlişkin Anlaşma" imzalanarak ilgili bölgelerde petrol arama ve çıkarma yetkisi Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi'ne verilmiştir. Böylece Batılı şirketlerin bu ülkenin enerji sektörüne ciddi miktarlarda yatırım yapmaları sağlanmıştır.⁴⁸

20 Eylül 1994'te Asrın Anlaşması'nın imza töreninde Azerbaycan'ın amaç ve hedefleri H. Aliyev tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

"Bu anlaşmaya imza atarak, Azerbaycan'ın dünyaya ve dünya ekonomisine açık olduğunu göstermekteyiz. Böyle bir adım atarak Azerbaycan'ın tamamıyla bağımsız bir devlet olduğunu kanıtlamaktayız. Yine bu anlaşmayı imzalayarak bağımsız Azerbaycan'ın aynı zamanda demokratik ve hukuk devleti olduğunu bir kez daha teyit ettik. Bunların yanında bu anlaşma Azerbaycan'da piyasa ekonomisinin kuruluşu için ilk büyük adımdır. En önemlisi, bu anlaşma Azerbaycan halkına ve gelecek nesline büyük faydalar sağlayacak ve refahlarının artması için temel oluşturacaktır."⁴⁹

"Asrın Anlaşması"na göre, 30 yıllık bir süre için, bir konsorsiyumun oluşturulması kararlaştırılmış; bu süre boyunca 511 milyon ton petrol çıkarılması planlanmıştır.⁵⁰ "Asrın Anlaşması"na 8 ülkeden (Azerbaycan, ABD, Büyük Britanya, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya, Suudi Arabistan) 13 şirket (Amoco, BP, McDermott, Yunocal, SOCAR, Lukoil, Statoil, Exxon, Türkiye Petrolleri, Penzooil, Itochu, Remko, Delta) katılmıştır. Söz konusu anlaşmaya dâhil olan şirketler ve anlaşma üzerindeki payları şu şekilde belirlenmiştir:

⁴⁷ Konsorsiyumda yer alan şirketler kendi aralarında çok uluslu Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi'ni oluşturduklar.

⁴⁸ Mustafa Gökçe, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1 (3), 2008, s.185

⁴⁹ Konuşmanın tamamı için bkz. <http://lib.aliyevheritage.org/en/8223457.html>, 15.01.2015.

⁵⁰ 258 milyon ton petrol ve petrolle birlikte çıkarılan 55 milyar m³ doğal gaz Azerbaycan'ın olacaktır.

SOCAR (Azerbaycan) % 20, British Petroleum (BP-Büyük Britanya) % 17.127, Amoco (ABD) % 17.01, Lukoil (Rusya) % 10, Pennzoil (ABD) % 9.82, Unocal (ABD) % 9.52, Statoil (Norveç) % 8.56, McDermott International (ABD) % 2.45, Ramco (İskoçya) % 2.08, TPAO (Türkiye) % 1.75, Delta-Nimir (Suudi Arabistan) % 1.68.⁵¹

Daha önce SOCAR'ın payı % 30 olarak belirlense de, % 10'luk hissenin Lukoil'e devredilmesiyle bu pay % 20'ye inmiştir. Ayrıca, SOCAR, % 20'lik payından % 5'ini İran'a vermek istese de, başta ABD'li petrol şirketleri olmak üzere diğer Batılı petrol şirketlerinin karşı çıkması sonucu bu devir gerçekleşmemiştir.⁵² Bunun ardından, Nisan 1995'te SOCAR kendi payından % 5'lik bir bölümü Amerikan Exxon şirketine, aynı tarihte % 5'lik bir hisseyi de TPAO'ya devretmiştir. Böylece, TPAO'nun projedeki toplam payı % 6,75'e ulaşmıştır. Konsorsiyumda yer almayan Japonya da daha sonra konsorsiyuma dâhil olmuştur. Japonya'nın "Itochu" şirketi tüm paylarını satan "McDermott International"dan % 2,45 pay elde ederek "Azeri-Çırac-Güneşli" Konsorsiyumu'na katılmış, ardından da Amoco'nun sattığı % 5'lik hissenin % 1,5'ini alarak toplam payını % 3,9'a çıkarmıştır. Amoco'nun sattığı paylardan % 3'ü Exxon ve % 5'i ise Unocal tarafından satın alınmıştır. Daha sonraki süreçte birkaç kere şirket birleşmeleri ve pay satışları gerçekleştiğinden bu oranlar defalarca değişmiştir. Günümüzde konsorsiyumdaki paylar şu şekildedir: BP: % 35.78, SOCAR: %11.65, Chevron: % 11.27, Inpex: %10.96, Statoil: %8.56, ExxonMobil: % 8.00, TPAO: % 6.75, ITOCHU: %4,3, ONGC Vides Limited (OVL): % 2.72.⁵³

Bu anlaşmanın imzalanması ile birlikte Azerbaycan Hazar'ın statüsünün kesinlik kazanmadığı gerekçesiyle ağır eleştiri ve politik baskıya maruz kalmıştır. Rusya Hazar'ın statü konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Azerbaycan'ın Hazar petroleri ile ilgili yaptığı anlaşma üzerine Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Albert Çerņişev, Azerbaycan'ın Hazar petroleri ile ilgili yaptığı anlaşma üzerine petrolerin denize kıyısı olan ülkeler tarafından ortaklaşa paylaşılması gerektiğini belirtmiş ve Azerbaycan'ı hırsızlıkla

⁵¹ Rovshan Ibrahimov, "Azerbaycan Enerji Politikası: Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı", **OAKA**, 7 (4) 2012, s.132

⁵² Haydar Aliyev bu politikası ile bölgede etkin olan tüm devletlerle ilişkileri pekiştirmeyi, aynı zamanda da onları kendi aralarında dengelemeyi amaçlıyordu. Bunun yerine İran şirketi, Şahdeniz yatağının işletilmesi için oluşturulacak konsorsiyumdan pay aldı. Housman Afshar, "The Caspian Dispute: Is a Doctrinal Analysis Too Late or Can We Turn Back the Hands of Time?", **New York Law School Law Review**, 48, 2004, s.770

⁵³ Araz Aslanlı, "Asrın Anlaşması'nın İmzalanmasının Üzerinden 19 Yıl Geçti", The First News, 30.09.2013, <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20130920045741311.html>, 22.04.2014.

suçlamıştır. Rusya, ayrıca, BM'ye başvurarak Hazar'ın hukuksal rejimi konusunu gündeme almalarını talep etmiştir. Böylece Hazar'ın statüsü sorunu uluslararası bir sorun haline dönüşmüştür.⁵⁴

Anlaşmanın imzalanmasından sonra sert bir tutum da İran tarafından sergilenmiştir. İran, anlaşmayı, Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü değiştirmek ve diğer kıyı devletlerin bazı avantajlar elde etmek amacıyla tek taraflı bir girişim olarak yorumlayarak kınamıştır.⁵⁵ Ocak 1995'te, ABD hükümetinin, İranlı şirketlerin bu anlaşmaya dâhil edilmesi durumunda Azerbaycan ile herhangi bir petrol ve doğalgaz anlaşmasının yapılmayacağını belirtmesi üzerine Tahran, Washington'un Azerbaycan dış politikasına bu şekilde bir müdahalesini protesto etmiştir. Bununla birlikte, İran ABD'nin bu eylemi İran'ın itibarını sarsmak ve Hazar Denizi bölgesinde kendi nüfuzunu artırmak istediği için gerçekleştirdiğini iddia etmiştir.⁵⁶

1995 yılına gelindiğinde, esas amacı Hazar'ın uluslararası yasal statüsünün belirlenmesi olarak kabul edilen Alma-Ata Konferansı'nda, beş kıyı devleti arasında o güne kadar görülmemiş bir düşmanlıkla çıkar çatışmaları yaşanmıştır. Devletlerin kendi çıkarlarına hizmet eden tezlerini kabul ettirme yönündeki ısrarları konferansın uzlaşma sağlanamadan bitmesine neden olmuştur. Konferansın tek olumlu sonucu olarak, taraflar Hazar Denizi'nin yasal rejimi konusunda çalışmaların devamlılığını sağlamak amacıyla özel bir çalışma grubunun⁵⁷ oluşturulması kararını almış ve aralarındaki işbirliğini geliştirmek adına yeni bir adım atmışlardır.⁵⁸

Kasım 1996'da Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta kıyıdaş ülkelerin Dışişleri Bakanlarının katılımı ile gerçekleştirilen toplantı ise Hazar Denizi'nin statü sorununun

⁵⁴ Formentini ve Milani, a.g.m., s.7

⁵⁵ Sergei Vinogradov ve Patricia Wouters, a.g.m., s.604

⁵⁶ Houman. A. Sadri, "Iran and the Caucasus States in the 21st Century: A Study of Foreign Policy Goals and Means", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 14 (3), 2012, s.389

⁵⁷ Bu özel çalışma grubunun ilk toplantısı Tahran'da ikincisi ise Almatı'da gerçekleştirilmiştir. Bu grubun ikinci toplantısında devletler birbirlerinin bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüklerine saygı duyacakları, Hazar Denizi'nin askerden arındırılmış bir bölge olarak yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılacağı, biyolojik çeşitliliğin korunması ve çevre kirliliğinden sakınılması gibi belli başlı hususlarda aralarındaki işbirliğinin ana hatlarını belirlemişlerdir.

⁵⁸ Rustam F.Mamedov, "International Legal Status of the Caspian Sea: Issues of Theory and Practice", **The Turkish Year Book of International Relations**, Ankara, (32), 2002, s.232

çözümünde önemli bir safha olmuştur. Bu toplantıda, Hazar'ın statüsünün belirlenmesine kadar mevcut rejimin korunmasına yönelik bir bildiri kabul edilmiştir.⁵⁹

1995-1996 yılları arasında yapılan sayısız konferansa rağmen taraflar Hazar'ın hukuki statüsü konusunda nihai bir karar alamamışlardır. 1997 yılından itibaren ise, kıyıdaş devletlerarasında çok taraflı bir antlaşmanın yapılamaması, Hazar'ın nihai statüsü belirleninceye kadar bu devletlerin aralarında çeşitli iki taraflı antlaşmalar yapmalarına ya da tek taraflı eylemlerde bulunmalarına zemin oluşturmuştur.

1.2. Hazar'ın Hukuki Statüsüne İlişkin Teorik Görüşler

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan statü ve paylaşım tartışmaları zaman içerisinde bir coğrafi olguya dönüşmüş ve tartışma konusu ilk zamanlar Hazar'ın deniz mi göl mü olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Gerçekten de literatüre dünyanın en büyük gölü olarak geçen, ancak günlük kullanımda deniz olarak adlandırılan ve 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde de teknik olarak bir kapalı/iç deniz (enclosed sea) olarak nitelendirilen Hazar'ın, coğrafi manada hangi statü içerisinde olduğu tartışma konusunun temelini oluşturmuştur.⁶⁰ Bu iki temel yaklaşımın dışında üçüncü bir yaklaşıma göre ise Hazar, Hazar'a kıyısı olan bütün devletlere ait uluslararası kapalı su havzasıdır. Zaman içerisinde bütün kıyıdaş ülkelerin Hazar'ın statüsü konusundaki temel tezleri değişikliğe uğramıştır. Kıyıdaş ülkelerin tümü daha önce savundukları görüşlerin çoğundan vazgeçerek yeni görüşler ortaya atmışlardır.

Yapılan jeolojik araştırmalara göre, Hazar'ın güneyindeki petro-tektonik özellikler yani deniz dibi yapısı; yer kabuğu ve denizel kabuk arasında bir niteliğe sahiptir. Bu jeolojik unsurlardan yola çıkılarak Hazar kapalı bir deniz olarak değerlendirilmiştir.⁶¹ Britannica Ansiklopedisi'ne göre Hazar bir iç denizdir ve bilimsel çalışmalar jeolojik açıdan yakın bir tarihe kadar Azak Denizi, Karadeniz ve Akdeniz aracılığıyla okyanusa

⁵⁹ Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", s.152

⁶⁰ A.g.m., s.152

⁶¹ Yand Shu, "The legal status of the Caspian Sea", **Executive Intelligence Review (EIR)**, 25 (19), 1998, s.52

bağlı olduğunu ortaya koymuştur.⁶² Diğer yandan, okyanusa doğal bir bağlantısının olmaması nedeniyle Hazar'ın deniz olarak görülemeyeceği yönünde görüşler mevcuttur. Bu tez SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya tarafından da destek bulmuştur. Rus Dışişleri Bakanlığı, Hazar'ın karayla çevrili olması ve okyanus bağlantısının bulunmaması sebebiyle bir göl olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir.⁶³ Tüm bu ifadelerden anlaşılacağı gibi Hazar'ın hukuki statüsü konusunda farklı bilimsel yorumlar mevcuttur. Dolayısıyla Hazar'ın sınırlarının belirlenmesi hususunda hangi uluslararası normların ve ilkelerin uygulanabileceği konusu önem arz etmektedir.

1.2.1. Hazar'ın “Kapalı Deniz” Olduğu Görüşü

Hazar'ın deniz olarak kabul edilmesi durumunda 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) dikkate alınacak ve buna göre deniz, Rusya Federasyonu, İran, Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan arasında beş ulusal sektöre bölünecektir. 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 122. maddesinde “Kapalı veya yarı kapalı deniz, iki veya daha çok devlet tarafından etrafı çevrili ve başka bir denize veya okyanusa dar bir geçitle bağlı bulunan veyahut da bütünüyle veya büyük bir bölüm ile iki veya daha çok devletin kara sularından ve münhasır ekonomik bölgelerinden oluşan bir körfez, bir deniz havzası veya bir deniz manasına gelir.” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁴

Buna göre kıyıdaş devletlerin karasularının⁶⁵ genişliği, sözleşmeye göre tespit edilen esas hatlardan itibaren 12 deniz milini aşmayacaktır. Karasuları haricinde bitişik bölge⁶⁶, kıta sahanlığı⁶⁷ ve münhasır ekonomik bölge hakları bakımından, münhasır yetkiler

⁶² Farid Raufoğlu Şafiyev, “The Legal Regime of the Caspian Sea: Views of the Littoral States”, **Prism**, 7(6), 2001, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=28012&tx_ttnews%5BbackPid%5D=223#.VXmb2Pntmko, (10.9.2014)

⁶³ Yusin Lee, “Toward a New International Regime for the Caspian Sea”, **Problems of Post-Communism**, 52(3), 2005, s.39

⁶⁴ Sözleşme metninin Türkçe çevirisi için bkz.: Aydoğan Özman (Çev.), Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, BM Enformasyon Merkezi (UNIC), Ankara, 2001, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf, 16.12.2014

⁶⁵ Karasuları bir kıyı devletinin kara ülkesini çevreleyen ve uluslararası hukuka uygun olarak açıklara doğru belirli bir genişliğe kadar uzanan kıyı devletine ait deniz kuşağına verilen addır. BMDHS'nin “Karasuları Genişliği” başlığını taşıyan 3. maddesi şöyle kaleme alınmıştır: “Her devlet karasularının genişliğini, işbu Sözleşmeye uygun olarak belirlenen esas çizgilerden başlayarak, 12 deniz milini geçmeyecek bir sınıra kadar saptamak hakkına sahiptir.” Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Yayıncılık, 2007, s.258.

⁶⁶ Bitişik bölge karasularına bitişik olan ve kıyı devletinin belirli bir uzaklığa kadar birtakım denetim yetkileri kullandığı deniz alanını belirtmektedir. 1982 BMDHS bu genişliği en çok 24 mil olarak benimsemektedir. Pazarıcı, a.g.e., s.275.

kullanılabilecektir. BMDHS madde 57'ye göre münhasır ekonomik bölge, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzanmayacaktır.⁶⁸ Diğer bir ifadeyle her kıyıdaş ülke eşit paya sahip olacak ve ek olarak kıyıdaş ülkeler karasularının dışında deniz yüzeyinde, içerisinde ve deniz dibinde arama ve doğal kaynakları işletme haklarını içeren bir münhasır ekonomik sahaya sahip olabileceklerdir. Bu mesafenin dışında kalan 40 deniz millik kısım ise uluslararası deniz kabul edilecektir. (Şekil 1) Kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge hakları, bu alanlar üzerindeki seyrüsefer serbestisini ortadan kaldırmayacak, açık deniz statüsü geçerli olacaktır. Sahili bulunsun veya bulunmasın her devlet, açık denizlerde kendi bayrağını taşıyan gemileri seyrettirme hakkına sahiptir. Böyle bir durumda dahi, kıyıları bitişik veya karşı karşıya olan devletlerin deniz alanlarının sınırlandırılması, BMDHS'ye göre kural olarak anlaşma ile yapılacaktır. (mad. 3, mad.76 mad. 83, mad. 90)

Şekil 1: Hazar'ın Deniz Kabulüne Göre Paylaşımı

Kaynak: Osman Sevaioğlu, Hazar Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, [www.eee.metu.edu.tr/~seva_iogl/Caspian % 20Sea.pdf](http://www.eee.metu.edu.tr/~seva_iogl/Caspian%20Sea.pdf), (12.02.2015)

⁶⁷ Kıta sahanlığı, kıyı devletinin kara ülkesinin denizin altında süren doğal uzantısına verilen addır. Pazarıcı, a.g.e., s.277.

⁶⁸ Kinga Szalkai, "A Sea or A Lake- What Difference Does It Make? Questions of the Delimitation of the Caspian Sea", *Security Policy Review*, 6 (2), 2013, s.38; Shafiyev, a.g.m., s.2.

BMDHS'nin 122. maddesinde ifade edildiği üzere kapalı ya da yarı kapalı deniz tanımında iki temel nokta önem kazanmaktadır. Bunlardan ilki “diğer deniz alanlarına bağlantının olması”, ikincisi ise “karasularının ve münhasır ekonomik bölgelerin varlığıdır.”⁶⁹ Bu noktada, Hazar Denizini okyanuslara bağlayan doğal bir suyunun olmamasına rağmen Hazar’ı Karadeniz’e ve dolayısıyla okyanusa bağlayan su yolu olarak Don-Volga Kanalı’na⁷⁰ atıf yapılmaktadır. Ancak burada iki tartışma konusu karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle, Don-Volga Kanalı doğal bir su yolu olmadığı gibi uluslararası dolaşım için kullanılan bir geçit özelliği de taşımamaktadır. Diğer yandan buradaki dolaşım uluslararası dolaşıma konu olamaz; zira denizcilik ve dolaşım hakları ulusal otoritelerin kontrolündedir ve dışarıdan bir müdahalenin yapılması yasaktır.⁷¹ Zaten buradaki dolaşım bazı teknik sebeplerden ötürü kısıtlanmıştır ve sadece 5000 DWT⁷² (Deadweight ton) altındaki araçların geçişine izin verilmektedir. Bu yüzden BMDHS'nin uluslararası dolaşımı kolaylaştıracağı yönündeki fikir burada tasavvur edilemez. Ayrıca bu kanal bir ülkenin sınırları içerisinde yer almaktadır ve Rusya'nın iç suları olarak kabul edilmektedir.⁷³

Kıyı devletlerinden İran ve Türkmenistan bu tezi kabul ederken Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan ise karşı çıkmaktadır. Bu paylaşıma göre devletlerin Hazar’a olan kıyı uzunlukları dikkate alınmayacağından, kıyı uzunlukları daha fazla olan bu üç ülke kendilerini zararda görmekte-dirler. Bu paylaşıma göre en karlı görünen devlet İran’dır; çünkü eşit paylaşım söz konusu olduğunda İran, Araz-Alov-Şark petrol sahasını kendi sınırlarına dâhil etmiş olacaktır. Rusya'nın Hazar’ın deniz olarak kabul edilmesine sürekli

⁶⁹ Vinogradov ve Wouters, a.g.m., s.612

⁷⁰ Osmanlı Devleti, 1569 yılında Karadeniz ile Hazar Denizi’ni Don ve Volga nehirleri arasına açacağı bir kanal ile birleştirmek istemiştir. Don-Volga nehirlerinin birbirine en çok yaklaştığı yerde bir kanal açılırsa Karadeniz’den Hazar denizine gemilerle doğrudan doğruya erzak ve mühimmat sevk olunarak Şark seferleri kolaylaşacak, Rusların güneye doğru inmelerini engellenecek ve devlet, İran’ın en iç bölgelerine girebilme imkânını bulacaktı. 1569 yılında projenin yapımı için faaliyetler başlatılmıştır. Ancak, Kırım halkı bu projede gönülsüz davranmış, ilave olarak erzak sıkıntısının yaşanması sebebiyle de bu proje kısa bir süre sonra rafa kaldırılmak zorunda kalmıştır. 1952 yılında bu proje Ruslar tarafından değerlendirilip, tamamlanmasını sağlamışlardır. Halil İnalıcık, “Osmanlı - Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1948, s.372; <http://blog.milliyet.com.tr/osmanlilar-da-kanal-acma-girisimleri-cok--don-volga-suveys-kanallari/Blog/?BlogNo=308238>, 15.03.2015

⁷¹ Vinogradov ve Wouters, a.g.m.. ss.618-618

⁷² Bir ağırlık ölçüm birimidir ve İngilizce kökenlidir. Uluslararası Denizcilik Ticaretinde ve Denizcilik Endüstrisinde kullanılan bir ölçüm birimidir. T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı tarafından Türkiye ve Türkçede *detveyt* olarak kullanılır.

⁷³ Colibrilaw Firm, ‘Legal Status of the Caspian Sea’, s.8, http://www.colibrilaw.com/sites/default/files/colibrilaw_caspian_1.pdf, 25.12.2014

itirazı olmuştur. Rusya, Hazar'ı deniz olarak kabul ederse, Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarında uluslararası su yolu rejiminin uygulanmasını da kabul etmiş olacaktır. Böylece Hazar' kıyısı olan diğer devletler bu kanallarda transit geçiş hakkını elde edeceklerdir.⁷⁴ Bu husus, bu kanalları eskiden beri kendi yetki alanı içerisinde bulunduran ve kullanan Rusya'nın 1982 sözleşmesine karşı duruşunun temel nedenleri arasındadır.

1.2.2. Hazar'ın "Göl" Olduğu Görüşü

Bu gün göller kara ülkesi içinde yer alan akarsular, kanallar, yeraltı suları ve buzullar ile birlikte birçok bakımdan su yolları genel adı altında ele alınmaktadır. Uygulanan uluslararası hukukta göl tanımı bulunmamaktadır. Buna karşın öğretide gölün hukuksal tanımının yapılma çabası görülmektedir. Günümüzde ağırlıklı olarak kabul edilen temel ölçütün bunların su yüzeyinin denizlerle olan durumu ve dünya denizleri ile doğal bir biçimde bağlantılı bulunması ölçütünün olduğu görülmektedir. Böylece, hukuksal bakımdan bir göl etrafı kara ile çevrili, su yüzeyi denizlerle aynı olmayan ve denizlerle doğal bir su yolu ile bağlantısı bulunmayan su alanları olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁵ Uluslararası göllerin hukuki rejimi kapalı denizlerden farklıdır ve kıyı devletlerinin egemenlik kavramıyla yakından ilişkilidir. Uluslararası göllerin yasal rejimleri değişiklikler gösterebilir ve temelde belirli uluslararası anlaşmalarla belirlenir; sınırlarının belirlenmesi ve tahdidine ilişkin kurallar evrensel olarak kabul edilen kurallar değildir. Bu konuda çeşitli devlet uygulamaları olmasına rağmen hâkim olan görüş bir uluslararası göle sınırı olan tüm devletler bu gölden yararlanma hakkına sahiptir.

Uluslararası göllerin kullanımına ve paylaşılmasına dair genel geçerliliği olan uluslararası hukuk kurallarının varlığından söz edilemediği için Hazar'ın bir göl olarak kabul edilmesi durumunda paylaşımına ilişkin iki görüş öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Rusya'nın da savunduğu "ortak yönetim"; ikincisi ise "ulusal sektörlere bölünmesi" görüşüdür.⁷⁶ Bunlardan ilkinde göre kıyıdaş ülkeler, Hazar kıyısındaki kıyı uzunluklarına göre pay alabilecek ve ek olarak kıyı çizgisinden itibaren 20 deniz mili mesafede bir sahaya sahip olacaklardır. Bu durumda 20 deniz mili mesafenin dışında kalan alanın arama

⁷⁴ Deniz, a.g.m., s.33

⁷⁵ Pazarıcı, a.g.e., s.237

⁷⁶ Cavid Abdullayev, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar'ın Statüsü ve Doğal Kaynakların İşletilmesi Sorunu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 48 (1-4), 1999, s.268

ve işletme hakları kıyıdaş devletler tarafından oluşturulacak bir yönetime verilecek ve kararlar oy birliği de ile alınacaktır.⁷⁷

Genel olarak “Condominium” şeklinde ifade edilen “ortak egemenlik” rejimi, “iki devletin bir ülke üzerinde devlet yetkilerini beraberce ve eşit şekilde kullanmalarınıdır.”⁷⁸ Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere o alan, bu devletlerin hiçbirinin ülkesine ait değildir; ilgili devletler bu alan üzerinde yetkilerini birlikte kullanmaktadırlar.⁷⁹ Ortak egemenlik ilkesinin temelini Hazar’da bütün kıyıdaş devletlerin ortak mülkiyete sahip olduğu görüşü oluşturmaktadır.

Ortak kullanım konusunda Uluslararası Adalet Divanı kararı ile statüsü bu şekilde belirlenmiş olan “Fonseca Körfezi” örneği vardır. Ortak yönetimin, genelde ilgili taraflar arasında açık antlaşmalarla oluşturulmasına rağmen Fonseca Körfezi’nin statüsü Uluslararası Adalet Divanı’nın (UAD) bir kararı sonucu gerçekleşmiştir. Daha önce İspanya’ya ait olan bu Körfez, daha sonra El Salvador, Honduras ve Nikaragua arasında ihtilaf konusu olmuş ve Divan, önceleri tek bir devlete ait olan körfezde, uzun zaman bir bütün olarak davranılmış olması ve halef devletlerin ortaya çıkmasından sonra bu birliğin bozulmasında bir avantaj görülmemesi sebebiyle söz konusu kararı vermiştir. Ancak bu noktada, Hazar ile Fonseca körfezi arasında önemli bir fark vardır; Hazar’a daha önce kıyıdaş iki devletin (SSCB ve İran) olduğunun unutulmaması gerekmektedir.⁸⁰

İkinci görüş ise Hazar’ın ulusal sektörlere bölünmesinin uygun olduğudur. Bu şekilde paylaşımın kabul edilmesi halinde uluslararası hukuka göre devletler anlaşarak istedikleri düzenlemeye gitmekte serbesttirler. Özellikle Azerbaycan tarafından desteklenen bu rejime göre Hazar’ın beş kıyı devleti arasında bölünerek her bir kıyı devletin tıpkı kendi kara alanındaki egemen haklara sahip olması gerekmektedir.⁸¹ Bu esasa göre ise (Şekil 2), kıyı devletlerinin sahillerinden eşit uzaklıkta orta hattıyla ve bu

⁷⁷ Tarık Çağrı Oruç, “Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar’ın Hukuki Statüsü ve Paylaşılması Sorunu”, R. Kutay Karaca (Ed.), **Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları içinde** (82-102), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2013, ss.87-88

⁷⁸ Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Cilt:1, 1968, s.225

⁷⁹ Hanna Zimnitskaya ve James von Geldern, “Is the Caspian Sea a Sea; and does it Matter?”, **Journal of Eurasian Studies**, 2, 2011, s.9

⁸⁰ Abdullayev, a.g.m., s. 269

⁸¹ Ardak Kapyshev, “Legal Status of the Caspian Sea: History and Present”, **European Journal of Business and Economics**, 6, 2012, s.26

merkez hattı üzerindeki kara sınırlarının son noktasından çizilen bir dikey hatla ulusal sektörler oluşturulacaktır. Böylece her devlet kendi sınırları içerisindeki alanda doğal kaynakları çıkarma ve işletme hakkına sahip olmaktadır. Orta noktanın belirlenmesinin ardından alanı bölerek sınırların oluşturulması anlamına gelen bu ilkeye göre tüm kıyı devletleri “biyolojik ve doğal kaynaklar, su yüzeyi ve tüm ulusal bölgelerde ulaştırma konusunda münhasır hâkimiyet sahibidir.”⁸² Bu paylaşımı Kazakistan, Rusya ve Azerbaycan kabul ederken güney kıyıdaşlar olan İran ve Türkmenistan karşı çıkmaktadır. Çünkü böyle bir paylaşım kıyı uzunlukları fazla olan Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan’ın paylarının da fazla olmasını sağlayacaktır.⁸³ Hazar’ın kuzey ve güneyinde iki farklı görüş ortaya çıkmış olsa da Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki petrol ve doğalgaz açısından zengin Azeri- Çırağ-Güneşli sahalarının paylaşımı önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Şekil:2 Hazar’ın Orta Hat Esasına Göre Paylaşımı

Kaynak: Osman Sevaioğlu, Hazar Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, [http://www.eee.metu.edu.tr/~sevaioglu /Caspian%20Sea.pdf](http://www.eee.metu.edu.tr/~sevaioglu/Caspian%20Sea.pdf), (12.02.2015)

⁸² Shafiyev, a.g.m.

⁸³ Deniz, a.g.m., s.34

Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesinin kabul edilmesi durumunda bölünmenin hangi yöntemle yapılacağı da gündeme gelmektedir. Bir gölün bir bölümünün bir devletin ülkesinde, diğer bir bölümünün ise başka bir devletin ülkesinde yer alması durumunda normal usul her iki ülkeye ait sınırların antlaşma yolu ile saptanmasıdır. Bunun yapılmamış olması durumunda ise gölün orta hattının genel olarak bölüşüm çizgisi olarak kabul edileceği ifade edilmektedir. Sektörel bölünmeyi esas alan pek çok örnek antlaşma mevcuttur ve bunların çoğunda orta hat/eşit uzaklık ilkesinin uygulandığı görülmektedir. Kenya, Tanzanya ve Uganda arasındaki Victoria Gölü, Kanada ve ABD arasındaki Büyük Kuzey Amerika Gölleri, Malawi ve Mozambik arasındaki Malawi Gölü, Fransa ve İsviçre arasındaki Cenevre Gölü, Nijerya, Çad ve Kamerun arasındaki Çad Gölü, Almanya, Avusturya ve İsviçre arasındaki Bodessee Gölü bu tür paylaşım örnekleri olarak gösterilebilir.⁸⁴

Bütün bu görüşlerden yola çıkarak, Hazar'ın göl olduğunu iddia edenlere göre deniz olmanın temel özelliği açık denizlere çıkışın olmasıdır; oysa Hazar bu tür bir çıkışa sahip değildir. Ayrıca, nehirlerin ve yapay kanalların uluslararası hukukun konusu olamayacağını ve kapalı su havzalarını denize çeviremeyeceğini iddia etmektedirler.⁸⁵ Bu sebeplerden ötürü BMDHS'nin Hazar'a uygulanabilirliği tartışılmaktadır. Denizi gölden, açık denizlere çıkış, tuzluluk, hacim, yaş, kıta sahanlığı gibi çeşitli özellikler ayırmaktadır. "Hazar denizdir." tezini savunanlar Hazar'ın geleneksel ismine, hacmine ve tuzluluğuna dikkat çekmektedirler. Ayrıca Hazar'ın Don-Volga ve Volga-Baltık Kanallarıyla Karadeniz'e ve Baltık Denizi'ne bağlandığını, 1982 BMDHS'nin çıkış yolunun ne olacağı konusunda açık bir ifade içermediğini ileri sürmektedirler.⁸⁶

Hazar Denizi'nin uluslararası göl olduğu tezine onun kendine özgü bazı özellikleri dolayısıyla eleştiriler getirilmektedir. Zira Hazar Denizi'nin jeofizik özellikleri (örneğin tuzluluk), boyutu, çok sayıda canlı ve hidrokarbon kaynaklarına sahip olması ve dolaşım için aktif kullanılması gibi benzersiz faktörler kıyı devletleri arasında "sektörlere ayrılması" gibi geleneksel uluslararası göl hukuku yaklaşımlarının uygulanabilirliği konusunda soru işaretleri uyandırmaktadır.⁸⁷ Hazar'ın ne kıyı devletleri arasında bölünmesi

⁸⁴ Abdullayev, a.g.m., s.269; Terzioğlu, a.g.m., s.35

⁸⁵ Gülnar Nugman, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", *Avrasya Etüdlere Dergisi*, (13), 1998, s.82.

⁸⁶ İşcan, a.g.m., ss.72-73

⁸⁷ Vinogradov ve Wouters, a.g.m., s.619

ne de ortak kullanımı bütün kıyı devletleri tarafından kabul edilebilir görünmektedir. Tek yanlı iddialar ve eylemler bu karmaşık soruna çözüm üretmemektedir. Aksine bu eylemler özellikle siyasi açıdan kıyı devletleri arasındaki ilişkilerin kırılğan bir yapıya sahip olmasına yol açmaktadır.

1.2.3. Hazar'ın “Özel Bir Su Havzası” Olduğu Görüşü

Hazar'ın statüsüne ilişkin yukarıdaki iki yaklaşımın dışında üçüncü bir görüşe göre Hazar'ın “özel bir su havzası” olduğu ve statüsü belirlenirken tek başına deniz hukuku ilkelerinin ve uluslararası göllerin bölünmesindeki uygulamanın mümkün olmayacağı ileri sürülmektedir. Hazar, diğer göllere ve denizlere benzemeyen bir havzadır ve onun birçok özelliği mevcut uluslararası yasal normlar ve uygulamalara konu olmaz. Bu sebeple Hazar'a kıyısı olan devletler arasında yeni bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır.⁸⁸ Diğer bir ifade ile Hazar'ın yasal statüsünü belirleme sürecinde gelenek dışı yaklaşımlara başvurulabilecektir. Bu bağlamda Hazar bazen “sınır gölü” olarak ya da “açık deniz” olarak tanımlanmaktadır.⁸⁹

Yukarıda bahsedilen görüşlerin farklılığından da anlaşıldığı gibi hem uluslararası deniz hukuku hem de uluslararası teamül hukuku ilkelerinin uygulanabilirliği Hazar'ın sınırlarının belirlenmesi ve statü sorununa çözüm bulması noktasında tartışılabilir niteliktedir. Bu bağlamda statü sorununa çözüm bulunması açısından üzerinde durulan nokta bütün kıyı devletleri arasında özel bir antlaşmanın yapılmasının gerekli olduğudur. Hazar bir deniz veya göl de olsa, su üzerindeki sınırlarını belirlemek beş kıyı devletinin inisiyatifindedir.⁹⁰ Bununla birlikte tüm bu teorik yaklaşımların sonucu ne olursa olsun, Hazar'ın deniz, göl ya da başka bir su şekli olarak tanımlamanın önemsiz hale geldiği de söylenebilir. Zira Hazar üzerindeki hak ve yükümlülükler rejimi bütün kıyı devletlerinin anlaşmaları sonucu ortaya çıkacaktır.

⁸⁸ Halil Şimşek, “Hazar Denizi'nin Statüsü”, <http://www.hsimsek.com/haberindevami2.asp?id=%20123>, 19.03.2014.

⁸⁹ Yolbars A. Kephanov, “The New Legal Status of the Caspian Sea is the Basis of Regional Co-operation and Stability”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, 2 (4), Aralık 1997- Şubat 1998, s.2, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/YOLBARS-A.-KEPBANOV.pdf>, 15.11.2014

⁹⁰ Lee, a.g.m., s.39

İKİNCİ BÖLÜM

2. GENEL OLARAK KIYI DEVLETLERİNİN TEZLERİ

Günümüzde enerji kaynakları dünya devletlerinin gücünü simgeleyen en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Zira artan enerji ihtiyacı yanında gittikçe tükenen bu kaynaklara daha uzun süre sahip olmak devletlerin diğer devletlere etki gücünü artırmakta ve onların uluslararası arenada daha çok söz sahibi olmalarını sağlamaktadır. Bu yüzden enerji kaynakları açısından Ortadoğu'ya rakip olabilecek potansiyele sahip olan Hazar Havzası çevresinde uzun yıllardan beri mücadelelerin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Buradaki amacın nihai bir sonuca ulaşmanın yanında devletlerin Hazar'da enerji kaynağı rezervine sahip yeni yataklar keşfetmeleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Diğer yandan Hazar'ın yasal statü sorunu Hazar devletlerinin milli güvenliğini ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren bir sorundur. Bu bağlamda kıyı devletlerinin Hazar'da münhasır yetki alanlarının sınırlarının belirlenmesinin gerekliliği bütün kıyı devletlerince vurgulanmaktadır. Bu, öncelikle sınır tartışmalarının ve anlaşmazlıklarının önlenmesi açısından devletlerin güvenlik meselesi olarak ve devletlerin varlığının ve devamlılığının gerekli bir kaynağı olarak önem arz etmektedir.⁹¹

Hazar'ın statü sorununa ilişkin süreçte devletler görüşlerini ve tutumlarını zaman zaman değiştirme yoluna gitmişlerdir. Bu süreçte üç kez tutum değişikliğinde bulunan Moskova en açık örneği oluşturmaktadır. Nihayetinde Hazar'ın statüsüne ilişkin olarak Moskova, Bakü ve Astana ortak bir noktada buluşmuşlardır. 1998-2003 yılları arasında ikili ve üçlü antlaşmalar sonucunda üç başkent Hazar'ın deniz dibinin bölünmesi, su yüzeyinin ise ortak kullanılması yönünde mutabakata varmışlardır. Fakat bu karar Tahran ve Aşkabat tarafından reddedilmiş ve sonraki senelerde yapılan toplantılarda da gündeme taşınmıştır.⁹²

⁹¹ Kephanoğlu, a.g.m, s.3

⁹² Sina Kısacık, "Hazar'ın Hukuki Statüsü Sorunu Çözüme Kavuşturulabilir mi?", Uluslararası Politika Akademisi (UPA), 18.06.2014, <http://politikaakademisi.org/hazarin-hukuki-statusu-sorunu-cozume-kavusturulabilir-mi/>, 30.09.2014

2.1. Rusya Federasyonu

Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin günümüze dek farklı temel politikalar benimseyen Rusya, bölge konusunda özel bir hassasiyete sahiptir. Hem bir Hazar devleti hem bölgesel hem de küresel bir güç olarak Rusya'nın, Hazar Havzası'nda hayati çıkarları bulunmaktadır. Bölgede stratejik çıkarlarının olması, bölgenin doğal kaynaklar bakımından zenginliğinin yanında bölgenin petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçiş yolu üzerinde bulunması Rusya'nın hassasiyetini açıklamaya yeterlidir.⁹³ Rusya, enerji yarışında geride kalmamak için bir taraftan Hazar'daki çıkarlarının olumsuz etkilenmemesi diğer taraftan bölgenin enerji arz tekeli Rus şirketleri vasıtasıyla kendi elinde tutmak amacıyla Batılı şirketlerin bölgede etkinlik kazanmasına engel olmak istemektedir. Bölgede birincil alacaklı olan Rusya'nın siyasi ve askeri üstünlüğünün devam etmesine rağmen ABD'nin bölgesel yatırımlarının yanında Hazar bölgesinde ticari faaliyetleri artış göstermiştir. ABD ve diğer Batı şirketleri bu bağlamda petrol arama ve üretim anlaşmalarında Rusya'nın etkisini kısıtlamak ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak amacıyla yollar aramaktadırlar.⁹⁴

Bütün bunların yanında Rusya, statü sorununun ve paylaşım tartışmalarının devam etmesinin bölgedeki rezervlerin kullanılmasını geciktirdiğini ve dolayısıyla büyük bir ekonomik güçten yararlanılmasının önünde engel teşkil ettiğini de ileri sürmektedir.⁹⁵ Ancak Rusya bu tezi ortaya atarken aslında daha çok kendi çıkarlarına hizmet eden bir çözümden yana olduğunu yapılan görüşme ve zirvelerde dile getirmekten çekinmemektedir. Rusya'nın sorunun kendi aleyhine olacak şekilde çözümlenmesine kolay kolay izin vermeyeceği ortadadır. Hazar'ın statüsüne ilişkin bir anlaşmanın yapılması Rusya'nın Avrupa'ya yönelik enerji kozunu büyük ölçüde yitirmesine yol açacaktır.

“Asrın Antlaşması”nın imzalanmasına kadar özellikle Rusya Hazar'ın statüsünün gözden geçirilmesi hususunda herhangi bir öneride bulunmazken bağımsızlığını yeni

⁹³ Vitaly Naumkin, “Russia's National Security Interests in the Caspian Sea Region”, Gennady Chufrin (Ed.), **The Security of the Caspian Sea Region**, 1. Baskı içinde (119-135), Oxford: Oxford University Press, 2001, s.120

⁹⁴ Fiona Hill, “Russia's International Integration and Caspian Sea Oil”, **PONARS Policy Memo**, (9), 1997, s.4, http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pm_0009.pdf, 25.02.2014

⁹⁵ Andrey Makarychev, “The Caspian Region: Local Dynamics, Global Reverberations”, **PONARS Eurasia Policy Memo**, (139), 2011

kazanan Azerbaycan'ın yabancı petrol şirketlerini Hazar havzasına çekmesi ve yeni petrol ve doğalgaz yataklarının açılması bu devletin çıkarlarına ters düşmüştür. Rusya, bazı Hazar devletlerinin (Azerbaycan kastedilerek) tek taraflı eylemlerde bulunarak uluslararası hukuk ilke ve normlarını çiğnediklerini ve diğer Hazar devletlerinin hukuk ve çıkarlarına aykırı davranarak tek taraflı avantajlar elde etmeye çalıştıklarını BM Genel Kuruluna sunduğu belgede ifade etmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Grigori Krasin ise 1921 ve 1940 anlaşmalarına vurgu yaparak Rusya'nın petrol anlaşmasını tanımadığını ve tek yanlı hareketlerin, özellikle rezervler ve Hazar Denizi konusunda yapılan işlerin uluslararası hukuka uygun olmadığını ve denizin ekolojik sistemini tehlikeye soktuğunu belirtmiştir.⁹⁶ Genel olarak bakıldığında Rusya'nın statü tartışmalarının odak noktasında daha çok Azerbaycan'ın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zengin petrol yataklarına sahip olan Azerbaycan'ın Batı ile giderek yakın ilişkiler kurması Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir.

Diğer yandan Rusya'nın bu tutumunu sadece ekonomik faktörlerle açıklamak yeterli olmayacaktır. Burada jeopolitik ve askeri faktörler de aynı derecede önem arz etmektedir.⁹⁷ Hazar'ın jeopolitik konumunun Rusya için ne kadar önemli olduğunu düşünürsek, uzun süre bölgede egemen olan Rusya için yeni güçlerin baş göstermesi ve katılımı Rusya'nın aleyhine bir durumdur. Bu sebeple Rusya, bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin Batıya entegre olmasının yanında Batılı şirketlerin de Hazar havzasına dâhil olmasını önlemeye çalışmaktadır.

1993'ten beri, Rus siyasetçileri ve dış politika yapıcıları Moskova'nın eski Sovyet Cumhuriyetleri için önemli ve özel bir rolünün olduğunu sürekli dile getiren ve onların korunması hususunda Rus müdahalesinin ve nüfuzunun gerekliliğini meşrulaştıran bir tutum sergilemişlerdir. Rusya'nın bu iddialı dış politikasına Hazar bölgesi dışında herhangi bir alanda belirgin olarak rastlamak mümkün değildir. Bir argüman, Rusya'nın, Hazar'daki eski Sovyet Cumhuriyetlerini, Moskova'nın merkezileştirilmiş Sovyet dönemi politikasını anımsatan ve yapısı gereği emperyalist ve sömürgeci olan ekonomik-askeri-politik bir birlik oluşturma noktasında zorladığını belirtmektedir. Rusya bölgede en az dışa bağımlı ekonomiye sahip olmasının yanında artık Hazar bölgesindeki çoğu petrol şirketi üzerindeki

⁹⁶ Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", s.156

⁹⁷ Timothy L. Thomas, "Russian National Interests and the Caspian Sea", **Perceptions**, 4 (4), Aralık 1999-Şubat 2000, s.75

nüfuzunu kaybetmiş durumdadır. Dolayısıyla böylesine bir birlik Rusya'nın çıkarlarına hizmet edecektir.⁹⁸ Ancak bu noktada Hazar devletlerinin uluslararası petrol şirketlerinin yardımı ve desteği ile bölgede Rus ağırlıklı bir petrol kartelinin kurulmasını engellediklerini belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte Hazar devletleri, kendi petrol sektörlerinde Rusya'ya pay vermeyi ve Hazar petrolünün taşınması hususunda Rusya'nın merkezi bir rol oynamasını engelleyememişlerdir. Başlangıçta Rusya, Azerbaycan'ın Batılı şirketlerle yürüttüğü petrol görüşmelerinden dışlanmıştı. Ancak Azerbaycan'da Elçibey hükümetinin bir darbe sonucu uzaklaştırılmasının ardından iktidara gelen Aliyev aynı durumla karşılaşmamak için "Asrın Anlaşması"nda kendi ulusal petrol şirketinin payından Rus Lukoil şirketine %10'luk bir pay vermiştir.⁹⁹

Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesinde en etkin devlet konumunda olan Rusya'nın Hazar'daki çıkarlarının onu statü konusunda değişik tezlere zorladığını ve dolayısıyla Rusya'nın günümüze kadar üç temel politika değişikliğine gittiğini görmekteyiz. 1993-1996 yılları arasında Rusya'nın tutumu 10-12 veya 20 millik kıyı şeridi dışındaki su kütesinin ve deniz tabanının ortak kullanılması şeklindeydi. Rusya bu tutumu ile Hazar'ın gerçekte bir göl olduğunu ve beş kıyı devletin ortak kontrolünde olması gerektiğini savunmaktaydı. Hazar'ın ulusal sektörler bölünmesi durumunda Rusya, Türkmenistan ve İran ile ortak sınırını, Kazakistan ise İran ile sınırını kaybedecektir. Sadece Azerbaycan'ın dört komşusu ile olan sınırını muhafaza etmesi mümkün olacaktır. Rusya'nın tezine göre, sınırların bu şekilde belirlenmesi denizcilik alanında eşit olmayan haklar sağlayacak ve bazı devletlerle ortak sınırların kalkması nedeniyle ikili ilişkiler zarar görecektir.¹⁰⁰

Rusya, Hazar'ın "deniz" olduğu tezine karşı çıkmakta ve 1982 BMDHS'nin Hazar'a uygulanamayacağını ileri sürmektedir. Bu çerçevede Rusya, Volga ve Don kanallarına uluslararası statü tanınmasına karşı çıkmıştır. Ancak Sovyetler Birliği döneminden bu yana, bu kanallar iç sular rejimine tabidir ve Rusya'nın yetki alanında yer almaktadır. Hazar için 1982 BMDHS'nin Kısım 10'daki "iç deniz" tanımı uygulanırsa bu kanallar uluslararası su yolu haline gelecektir. Böylece Hazar'a kıyıdaş devletlerin bu su

⁹⁸ Brent Griffith, "Back Yard Politics: Russia's Foreign Policy Toward the Caspian Basin", **Demokratizatsiya**, 6 (2), 1998, ss.426-427

⁹⁹ Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", 2005

¹⁰⁰ Bayraktar, a.g.m., s.87

kanallarından transit geçiş hakkı doğacaktır.¹⁰¹ Rusya bu durumun oluşmasını engellemek için bu kanalların yapay su yolu olduklarını ileri sürerek uluslararası hukuka konu olamayacaklarını iddia etmiştir.¹⁰²

1982 sözleşmesine taraf olmasına rağmen bu kanalların uluslararası su yolu rejimine açılmasını reddeden Rusya, Hazar'ın deniz olarak nitelendirilmesine karşı olmasının yanında sektörel bölünmesine de karşıdır. Rusya'nın tezine göre Hazar'da şayet bir paylaşım olacaksa bu Hazar'ın sadece en küçük kısmını kapsamalıdır. Kalan yerler kıyı devletlerinin ortak egemenliğinde bulunmalı ve bu kısımdaki doğal kaynakların işletilmesi ortaklaşa yapılmalı ve elde edilen gelir de ortak paylaşılmalıdır.¹⁰³ Ortak kullanım alanlarındaki kaynakların paylaşımı ise kıyıdaş ülkelerin yüz ölçümleri ve nüfusları oranında paylaşılması şeklinde gerçekleşecektir. Bu bağlamda Rusya'nın bu teklifi kendi lehine sonuçlanacaktır. Kıyıdaş ülkelerden en fazla nüfus ve yüz ölçüme sahip olan Rusya'nın kendi bölgesinde keşfedilmemiş kaynakların fazla olmadığını dikkate alacak olursak, Rusya'nın bu teklifi oldukça manalıdır.¹⁰⁴ Yani Hazar'da "ortak egemenlik" statüsünün kabul edilmesi durumunda, Rusya en kazançlı ülke konumunda olacaktır.

Rusya, ayrıca, Hazar'ın sektörel bölünmesini engellemek amacıyla deniz tabanı ve su kütlelerinin tamamıyla bölünmesinin doğal çevreye de zarar vereceğini ileri sürmüştür. Rusya, bölgenin eşsiz bir doğal güzelliğe sahip olduğunu iddia etmekte, Hazar sektörleri bölünecek olursa bunun neden olacağı çevre kirliliğinin balıkçılık sanayiine de zarar vereceğini belirtmektedir. Rusya, sorunu zaman zaman Birleşmiş Milletlere de taşımıştır ve özellikle Azerbaycan ve Kazakistan'ın çokuluslu şirketlerle yaptığı petrol anlaşmalarını BM nezdinde kınamıştır. Kıyıdaş ülkelerin tek taraflı eylemlerinin kabul edilemez olduğunu vurgulayan Rusya, deniz hukukunun diğer denizlerle doğal bağlantısı olmadığından Hazar'a uygulanamayacağını, Hazar'ın yasal rejimini belirleyen İran'la yapılmış olan Sovyet dönemi antlaşmalarının halen geçerli olduğunu ve böylece ortak kullanımın tek çözüm olduğunu açıklayan bir memorandumu 5 Ekim 1994'te BM'de yayınlamıştır.¹⁰⁵

¹⁰¹ A.g.m., s.111

¹⁰² Nugman, a.g.e., s.84. Rusya'nın bu tutumunun temel amacı, üçüncü ülkelerin bölgeye müdahalesini engellemek ve bu kanallardaki geçiş kontrolünü ulusal mevzuatıyla düzenlemeyi sürdürmektir.

¹⁰³ Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", 2005.

¹⁰⁴ İşcan, a.g.m., s.78

¹⁰⁵ Çolakoğlu, a.g.m., s.111

Söz konusu belgenin son kısmında şu görüşe yer verilmiştir:

"Hazar Denizi'nde tek taraflı bir eylem hukuk dışıdır ve yasal düzeni sağlamak ve tek taraflı eylemlerin sonuçlarını gidermek için gerekli ve uygun önlemleri alma hakkını kendisinde saklayan Rusya Federasyonu'nca tanınmayacaktır. Bu tür olayların tüm sorumluluğu, büyük maddi zararlar dahil, tek taraflı eyleme kalkışanın olacaktır ve böylece Hazar'ın yasal durumuna ve uluslararası anlaşmalara göre üstlendikleri yükümlülüklere saygısızlıklarını göstermiş olacaktırlar."¹⁰⁶

Rusya'nın tutumu 1996 yılında değişmiş; her bir ülke için 45 millik münhasıran off-shore ekonomik bölgenin tanımlanması yönünde gerçekleşmiştir. Rusya'nın verdiği bir taviz olarak görülen bu tutumun arka planında Rusya'nın çıkarları yatmaktadır. Zira Bakü'nün petrol zenginliklerinin ve anlaşma yaptığı yatakların 45 milin ötesinde yer alması Rusya'nın çıkarlarıyla örtüşmektedir; fakat Azerbaycan bu öneriyi kabul etmeyen tek ülke olmuştur.¹⁰⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede ortaya çıkan kıyı devletlerini bir nevi görmezden gelen ve Hazar'da geçmişten gelen hâkimiyetini sürdürmek ve başta petrol olmak üzere Hazar'ın zengin enerji kaynaklarına sahip olmak isteyen Rusya, Şubat 1998'den sonra üçüncü bir tutum benimsemiştir. 9-10 Şubat 1998 tarihinde Rusya ve Kazakistan Hazar'ın statüsüne ilişkin bir uzlaşma metni imzalayarak, Hazar'ın deniz tabanını eşit uzaklık ilkesine göre tamamen bölmüşler, su kitlesini ise ortak kullanıma bırakmışlardır. Ayrıca taraflar Hazar'ın Rusya-Kazakistan kısmının silahsızlandırılmasını ve çevre, ulaşım gibi konularda işbirliği yapmayı taahhüt etmişlerdir. Bu metin daha sonra Rusya ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin ve Nursultan Nazarbayev'in onayı ile Nisan 1998'de iki ülke arasında bir anlaşma taslağı haline dönüştürülerek 6 Temmuz 1998 tarihinde Moskova'da imzalanmıştır.¹⁰⁸

Rusya'nın üçüncü tutumuyla Hazar için "ortak su kültesi" tanımından "sınır gölü" tanımına yaklaştığı görülmektedir. Buna rağmen Rusya, Kazakistan ile yapılan sözleşmenin Hazar'da yeni bir statü oluşturduğuna karşı çıkmakta ve Hazar'ın tam

¹⁰⁶ Abdullayev, a.g.m., s.271

¹⁰⁷ Bununla birlikte Azerbaycan, Kazakistan'ın uygun bulunduğu 80 millik mesafeyi de onaylamamıştır. Bayraktar, a.g.m., s.87

¹⁰⁸ Çolakoğlu, a.g.m., 110

paylaşılmasını kabul etmemektedir. Hazar'ın milli sektörlere bölünmesi halinde Rusya, kendisinin payına düşecek alandaki enerji kaynaklarının azlığı sebebiyle ortak yönetim tezini savunarak, Hazar'ın tümünden yararlanmak istemektedir, Çünkü Rusya ancak ortak yönetim tezinin kabul edilmesi durumunda bölgeden daha çok gelir elde edebileceğinin bilincindedir.¹⁰⁹

Bunun yanı sıra Hazar'ın statü sorununu, Hazar petrol ve gazını Batı piyasalarına ulaştıracak boru hatları güzergâhı sorunu ile ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Zira Azerbaycan petrol boru hatlarının Rusya'dan geçirilmesi konusunda olumlu tutum sergilerse Rusya'nın Hazar'ın statüsü konusunda geri adım atabileceği açıktır.¹¹⁰ Rus yetkililerin "Hazar'ın tüm meseleleri bir bütün halinde tartışılmalıdır, çünkü bunların hepsi birbiriyle yakından ilişkilidir." şeklindeki demeçleriyle bu görüşü desteklediklerini görmekteyiz.

2.2. Azerbaycan

Azerbaycan, önemli bazı Batı Şirketlerini ve Batı sermayesini bölgeye çekmesinin yanında, statü tartışmalarında Rusya Federasyonu ile birlikte ağırlıklı konumdadır. Rusya'nın 1921 ve 1940 antlaşmalarını dayatma arzusu üzerine, Azerbaycan bu antlaşmaların yalnızca seyrüsefer ve avlanma ile ilgili olduğunu ve Rusya'nın aksine, Hazar'ın yasal statüsünü tanımlamadığını ileri sürmüştür. Antlaşmalara sadece İran ve Rusya'nın taraf olması sebebiyle, diğer kıyı devletlerinin konunun dışında bırakıldığını vurgulayan Azerbaycan, 1921 ve 1940 antlaşmalarının geçerli olmadığını savunmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın 14 Aralık 1998 tarihli beyanında yer alan "Her bağımsız Hazar devleti kendi ulusal bölgesi içindeki kaynakları geliştirme hakkına sahiptir. Dolaşım ve avlanma konularını kapsayan 1921 ve 1940 tarihli Sovyet-İran Antlaşmaları, Hazar Denizi'nin mineral kaynaklarına ilişkin konuları düzenlememektedir." ifadelerinde Azerbaycan'ın bu tutumunu açıkça görülmektedir.¹¹¹

Azerbaycan'ın statü konusunda iki alternatif yaklaşıma sahip olduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak, Azerbaycan Hazar'ın bir sınır gölü olduğunun kabul edilmesinin

¹⁰⁹ Abdullayev, a.g.m., s.274

¹¹⁰ A.g.m., s.282

¹¹¹ Abilov, a.g.m., s.56

gerektiğini öne sürmektedir. Bu anlamda Hazar, orta hat esasına göre beş ulusal sektöre bölünmeli ve devletler kendi bölgelerinde münhasır haklara sahip olmalıdır. Azerbaycan, petrol dâhil madencilikte, Hazar’ın sularının ve su altının dikey olarak bölünüp egemenlik alanlarına ayrılmasını; çevre, balıkçılık ve gemicilik gibi alanlarda ise beş kıyı devletinin ortak kullanımını öngören teziyle, her ülkenin kendine ait alanlarda mülkiyet ve egemenlik ilkelerine dayalı olarak o ülke mevzuatının geçerli olması gerekliliğini savunmaktadır. Tüm kıyı devletlerini Hazar’daki biyolojik kaynaklar, deniz dibi, su yüzeyi, denizcilik ve seyrüsefer konularında hâkimiyet sahibi haline getirecek olan orta hat yöntemine göre Hazar’ın bölünmesine katı bir tutum sergileyen Azerbaycan, Hazar’ın bir sınır gölü olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürmekteydi.¹¹² Bu bağlamda, Eski Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov, “Hazar bir göldür ve uluslararası konvansiyonlarda göllerin statüsü konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Görüşmeler yalnızca uygulama konusunda sürdürülebilir ve Azerbaycan bu uygulamaya göre hareket etmektedir.”¹¹³ ifadeleriyle Azerbaycan’ın tezini yansıtmıştır.

Azerbaycan’ın Hazar’ın hukuki statüsüyle ilgili görüşlerini 12 Kasım 1995’te kabul edilen anayasasında da görmek mümkündür. Anayasanın 11. maddesinde: “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin arazisi tek, dokunulamaz ve bölünmez bir bütündür. Azerbaycan Cumhuriyetinin iç suları, Hazar denizinin (gölünün) Azerbaycan Cumhuriyetine ait olan bölümü, Azerbaycan Cumhuriyeti üzerindeki hava sahası Azerbaycan Cumhuriyeti ülkesinin ayrılmaz parçasıdır.”¹¹⁴ denilerek Hazar’ın Azerbaycan’a ait ulusal sektörü güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla Azerbaycan bölgedeki diğer kıyıdaş ülkelere nazaran önemli bir adım atarak kendi ulusal sektörü saydığı alanlarını yine kendi toprak bütünlüğü içerisinde göstermiştir.¹¹⁵

Rusya ve İran’ın Hazar’ın “ortak kullanımı” yönündeki ısrarları Azerbaycan’ın politikasını gözden geçirerek politika değişikliği yapmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Azerbaycan, sınır gölü yaklaşımını savunmakla birlikte ikinci bir teklif olarak Hazar’a

¹¹² Zeinolabedin, Y ve diğerleri, “The Geopolitics of Energy in the Caspian Basin”, **International Journal of Environmental Research**, 5 (2), 2011, s. 504.

¹¹³ Lee, a.g.m., s.39

¹¹⁴Bkz. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Cavid Abdullayev ve Ozan Ergül, (Çev.) <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1998-47-01-04/AUHF-1998-47-01-04-AzerbaycanAY.pdf>, 02.05.2014

¹¹⁵Oğan, “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar; Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, ss.160-161

"açık deniz" statüsünün uygulanabileceğini ileri sürmüştür. Bu durumda 16 Kasım 1994'te yürürlüğe giren 1982 BMDHS'nin Hazar'a uygulanmasını istemektedir. "Böylece her kıyıdaş devlet 12 millik karasuları, 200 mil veya daha fazla kıta sahanlığı ve 200 millik münhasır ekonomik bölgeye sahip olacaktır."¹¹⁶ Burada Azerbaycan'ın münhasır yetkilerini kullanabileceği egemenlik sahasının belirlenmesi hususundaki hassasiyetine dikkat çekmek gerekmektedir. Azerbaycan açısından önem taşıyan nokta, Hazar'ın göl veya deniz olarak statüsünün belirlenmesinden çok, kıyıdaş devletlerin deniz üzerinde münhasır yetkilerini kullanabileceği ulusal egemenlik alanlarına bölünmesidir. Aynı zamanda, Hazar'ın hukuki statüsü kesin olarak belirleninceye kadar, Azerbaycan her kıyı devletinin kendi bölgesinde kalacak petrol ve doğalgaz rezervlerini işletebilme hakkını elinde bulundurmasını gerekliliğini savunmaktadır.¹¹⁷

Azerbaycan hükümeti bu görüşü destekler şekilde, kendi sektörünün sınırları dâhilinde Batılı firmalarla bir dizi enerji antlaşması imzalamıştır. Azerbaycan'ın batılı şirketlerle oluşturduğu konsorsiyuma daha sonra Rusya'nın LUKOIL şirketi de taraf olmuştur. Azerbaycan bu şirkete kendi payından %10'luk pay vermeyi kabul etmiştir. Bu durum Rus yetkilileri bir yandan kararsızlığa iterken diğer yandan sektörel bölünmeye karşı olan Rusya'nın, sektörel bölünmeyi temel alan bir antlaşmaya taraf olması tutarsız davranmasına yol açmıştır. Nitekim LUKOIL'in bir devlet şirketi olduğuna vurgu yapılarak Rusya'nın tezinin çürüdüğü ifade edilmiştir. "Azerbaycan yaptığı anlaşmalarda Rus şirketlerine yer vererek ve anlaşmaları çeşitlendirerek statü noktasında güç kazanmaya ve görüşünü meşrulaştırmaya çalışmaktadır."¹¹⁸

Azerbaycan, denizin bölünmesini tamamen ulusal bölgeler temelinde desteklemektir; buna göre kıyı devletleri hem deniz dibinde hem de deniz yüzeyinde hâkimiyet sahibi olacaktır. Azerbaycan, 6 Temmuz 1998'de Rusya ve Kazakistan'ın imzaladıkları ve Hazar'ın tabanını bölen anlaşmayı olumlu şekilde karşılamıştır. Ancak, bu paylaşımı yeterli bulmayarak Hazar'ın tabanının üstündeki tüm su kütlelerinin de ulusal sektörlere bölünmesi gerektiği görüşünü tekrar gündeme getirmiştir. Azerbaycan kendi mevcut enerji potansiyelini uluslararası piyasalara çıkararak önemli bir gelir elde etmek; elde edeceği bu gelire de hem ülkesinin sosyo-ekonomik durumunu düzeltmek hem de

¹¹⁶ Çolakoğlu, a.g.m., s. 109

¹¹⁷ İşcan, a.g.m., s.81

¹¹⁸ Bayraktar, a.g.m., 87

kurulacak güçlü bir ordu ile Ermenistan'ın işgal ettiği toprakları geri almak ve Azerbaycan'daki göçmen nüfusa yardım etmek istemektedir.¹¹⁹

2.3. Kazakistan

Sahil şeridinin geniş olması dolayısıyla Hazar'da yaklaşık %29,6'lık payla en çok alana sahip olan Kazakistan Hazar'ın statüsü konusunda Şubat 1998'e kadar Azerbaycan ile benzer görüşleri benimsemiştir. Temmuz 1994'te kıyıdaş devletlere sunduğu 'Hazar Denizinin Hukuki Statüsü Konvansiyonu' taslağında kendi görüşlerini açıklayan Kazakistan, Hazar'ı bir iç deniz olarak nitelemiş ve Hazar'a 1982 BMDHS'nin uygulanmasını istemiştir. Bunun yanında, Hazar'ın orta hat esasına göre ulusal sektörlere bölünerek münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesi ve her kıyı devletinin kendi sektöründe egemenlik haklarını kullanabilmesi gerektiğini savunarak pozisyonunu ortaya koymuştur.¹²⁰ Ortak mülkiyet tezine sıcak bakmayan Kazakistan, bu bağlamda, kendi petrol ve doğalgaz sahalarındaki egemenlik haklarının tanınmasını önemli bulmaktadır.

Kazakistan deniz tabanının ve kaynakların kullanımında egemenlik hakkı tezini savunurken deniz yüzeyindeki faaliyetler konusunda –ulaşım, deniz üzerindeki uçuşlar gibi- ya da deniz altından geçen boru hatları ve çeşitli kablo ağları konusunda işbirliğini savunmaktadır. Diğer bir deyişle, Kazakistan Hazar'ın tamamının, yani deniz yatağı, yüzeyi ve hava sahası, paylaşımı tezinin aksine sadece deniz yatağının ve kaynaklarının ulusal sektörlere bölünmesi taraftarıdır. Daha sonraları Hazar'ın tümüyle ulusal sektörlere bölünmesini savunan Azerbaycan'a karşın Kazakistan'ın görüşleri, aslında benzer tezi destekleyen iki ülke arasındaki daha sonradan ortaya çıkan tutum farklılığını ortaya koymaktadır.

Kazakistan'ın bünyesinde bulundurduğu Rus asıllı nüfusun fazlalığı¹²¹ ve dolayısıyla ülke politikasının Rusya'dan ayrı olamaması, aynı şekilde ekonomisinin Rusya'ya bağımlılığı ve en önemlisi ise batı piyasalarına giden tek petrol boru hattının da Rusya'dan geçmesinden iki ülke arasındaki ilişkinin hassas olması Kazakistan'ın değişen

¹¹⁹ Sinan Oğan, "Yüzyılın Dramı: Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu", **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel Sayısı**, ASAM Yayını, 7(1), 2001, ss. 431-454

¹²⁰ Alter Kahrman, "Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi", **Stratejik Öngörü**, (12), 2008, s.139

¹²¹ Kazakistan'ın 17.000.000 civarında olan nüfusunun %37,8'i Rus asıllıdır. <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kazakistan.htm>, 27.11.2014

tutumunu ve sebeplerini ortaya koymaktadır. Bütün bu unsurlar Kazakistan'ı Rusya ile uzlaşmaya itmektedir.¹²² Her ne kadar kuzey Hazar'ın bu iki devleti arasında bir anlaşma imzalanmışsa da kuzey bölgesinde 3 saha üzerinde (Hvalinskoye, Severnoye ve Tsentralnoye) Rus Lukoil şirketinin yürüttüğü faaliyetler sebebiyle Kazakistan'dan sürekli olarak Rusya'ya itiraz notaları verilmektedir.¹²³

Kazakistan, 10 Mart 1998'de tek taraflı olarak yayınladığı bildiriyle Hazar'ın kendi ulusal münhasır ekonomik bölgesini belirleyerek bu bölgeyi deniz gücü ile koruması altına aldığını açıklamıştır. Rusya ile Kazakistan arasında Temmuz 1998'de imzalanan anlaşma ve daha sonra 2000 yılında imzalanan deklarasyonla iki ülke Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde "ortay hat" prensibini kabul etmekte; denizin dibini ulusal sektörlere bölerken su yüzeyini ise ortak kullanıma açmayı kabul etmişlerdir. Sınır çizgisinde bulunan yataklar için ise iki ülke 50/50 prensibini benimsemektedirler.¹²⁴

Kazakistan, Azerbaycan'a göre birçok alanda Rusya'ya daha çok bağımlı durumda olduğundan, izleyeceği dış politikada bu unsuru göz önünde bulundurması gerekmektedir. Ayrıca, Kazakistan Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesinin kabul edilmesi durumunda sahip olacağı %29,6'lık paydan ötürü İran'ın önerdiği eşit paylaşım teklifine sıcak bakmamaktadır. İran'ın önerisinin kabul edilmesi durumunda bundan en çok zarar görecektir ülke Kazakistan olacaktır. Çünkü diğer kıyı devletlerinin payları %20'nin altındadır. Bu sebeple Kazakistan Hazar'ın paylaşımı ve statüsü ve paylaşımı tartışmalarından olabildiğince kendini uzak tutmaya çalışmakta ve bu konuda İran'la en çok sorun yaşayan Azerbaycan'ı desteklemektedir. Rusya'yı direkt karşısına alamayan Kazakistan'ın pozisyonu diğer kıyı devletlerine oranla daha hassastır.¹²⁵

2.4. İran

İran, genel olarak Rusya'nın tezine yakın bir tezi destekleyerek Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesini ve üçüncü devletlerin Hazar'dan yararlanmasını reddetmiş; kendi onayı olmadan kurulan uluslararası konsorsiyumlara karşı çıkmıştır. Bununla birlikte

¹²² Bayraktar, a.g.m., ss.87-88; İçcan, a.g.e., ss.81-82

¹²³ Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", s.165

¹²⁴ Kazbek Zhaissenbayev, **Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar 1991-2004**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.45

¹²⁵ Nugman, a.g.m.,s.87

İran'a göre kıyı devletlerinin Hazar'da tek taraflı tasarrufları 1940 anlaşmasının ihlali anlamına gelmektedir. Bu sebeple ilk aşamada deniz dibi ve yüzeyinin tüm kıyı devletleri tarafından ortak kullanımını öngören ortak egemenlik ilkesini desteklemiştir.¹²⁶ Daha sonrasında ise İran'ın Hazar politikalarını belirleyen etkenlerden biri Azerbaycan'ın 1994 yılında imzaladığı "Asrın Anlaşması" ve ABD'nin müdahalesi ile İran'ın bu anlaşmadan pay alamaması olmuştur. Azerbaycan'ın daha sonra gerçekleştirdiği iki anlaşmada İran'a pay verilmesine rağmen İran, Hazar'ın statüsü ile ilgili konularda Bakü'nün karşısında yer alan bir tutum sergilemiştir. Anlaşmanın imzalanmasından sonra İran, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne Azerbaycan'ın Hazar ile ilgili yatırımlarını şikâyet ettiği gibi Batılı şirketlerin bu bölgedeki etkinliğini azaltma hususunda Rusya ile işbirliğine gitmiştir.¹²⁷ Bununla birlikte Hazar'ın statüsü konusunun 1940 Anlaşması'na dayanarak İran ve Rusya arasında çözülebileceğini diğer ülkelerin ise bu iki ülke arasında alınan kararlara uymaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak 1991 yılında Alma-Ata Deklarasyonu ile eski SSCB cumhuriyetleri kendilerini SSCB'nin ortak mirasçısı olarak ilan etmişlerdir. Bu bağlamda hiçbir İran önerisi diğer kıyı devletlerince kabul edilmemiştir.¹²⁸

Özellikle, Azerbaycan'ın ortak mülkiyet tezini reddetmesi ve Rusya'nın Azerbaycan ve Kazakistan ile ilişkilerini geliştirme çabaları sonucunda Hazar ile ilgili politikalarında yalnız kalan İran, çok geçmeden görüşlerini değiştirme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, Hazar'ın statüsü ile ilgili sorunlarda Sovyet döneminde yapılan 1921 ve 1940 anlaşmalarını referans gösteren İran; Rusya'nın 1998-2003 yılları arasında Kazakistan ve Azerbaycan ile yaptığı anlaşmalardan sonra, devletlerin kıyı şeritlerinin uzunluklarına bakılmaksızın Hazar'ın %20'lik paylar şeklinde bölünmesini ve kaynakların ortak kullanımını talep etmiştir.¹²⁹ Daha önemlisi, İran'ın tezine göre her bir devlet, hem deniz

¹²⁶ Ruth Winstone ve Ross Young, "The Caspian Basin, Energy Reserves and Potential Conflicts", **House of Commons Library Research Paper**, 5(24), 2005, s.11

¹²⁷ Bülent Gökay, "Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines", **Perceptions**, 3(1), 1998, s.4; Nasip Nassibli, "Iran's Caspian Policy: Time to Make a Decision?", *The Central Asia and Caucasus Analyst*", 10.02.2003, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/7762-analytical-articles-caci-analyst-2003-2-10-art-7762.html?tmpl=component&print=1>, 09.03.2015.

¹²⁸ Mehrdad M. Mohsenin, "The Evolving Security Role of Iran in the Caspian Region", Gennady Chufrin (Ed.), **The Security of the Caspian Sea Region**, 1. Baskı içinde (166-177), Oxford: Oxford University Press, 2001, ss.169-170

¹²⁹ Amir Taheri, "The Caspian", **American Foreign Policy Interests**, 29, 2007, s.397; Winstone ve Young, a.g.m., s.12

dibinde hem de üzerini örten su yüzeyi boyunca münhasır egemenlik yetkilerini kullanma hakkına sahip olacaktır.¹³⁰

Bu şekilde bir paylaşım açıktır ki İran'ın lehine sonuçlanacaktır. Rus güçlerinin tüm Hazar Denizi boyunca serbest dolaşım hakkının ve özgürlüğünün kısıtlanacak olmasının yanında diğer ülkelerin ulusal sektörlerini kullanan Rusya'nın sanayileşmiş balıkçı filolarının etkinlikleri durdurulacak ve dahası Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında ortadan kalkan kara sınırlarına su sınırları da eklenecektir. Böylece Rusya'nın İran ile olan doğrudan bağlantısı kesilecektir.¹³¹

Hazar'ın bir göl olduğunu savunan İran uzun süre Rusya'nın tezini desteklemekle birlikte, 1998 yılında imzalanan Rusya-Kazakistan Antlaşmasını BM nezdinde protesto etmiştir. Ayrıca İran, Türkmenistan ile 7 Temmuz 1998'de (Rus-Kazak Anlaşması'ndan bir gün sonra) ortak bir bildiri yayınlarak Moskova ve Astana'nın imzaladıkları antlaşmayı reddetmiş ve Hazar'ın ancak tek hukuksal statüsü olabileceğini, kaynakların da adil ve eşit bölüşülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, İran Dışişleri Sözcüsü Hamit Rıza Âsefi, "Hazar'dan kıyı devletlerinin rızası alınarak yararlanılabilir. Hazar sektörüne bölünse dahi antlaşma layihelerindeki bazı bölgeler İran sektöründe kalacaktır. Bu alanda her hangi bir araştırmanın yapılması ise İran'ın haklarını ihlal etmektedir." şeklinde beyanda bulunarak, özellikle Amerika-Azerbaycan arasında işbirliği yapılmasına karşı gelmiştir.¹³² Diğer yandan, Hazar'ın orta hat prensibine göre paylaşılmasına kesinlikle karşı olan İran'ın, bu nedenle tartışma yaşadığı ülkelerin başında Azerbaycan gelmektedir. "Çünkü İran, Güney Azerbaycan sorunu sebebiyle Azerbaycan'ı bölgesel tehdit algılamasında birinci dereceli tehdit olarak görmektedir."¹³³

İran, Rusya ile aralarındaki işbirliğini stratejik ortaklık düzeyinde sürdürmekten yana bir tutum sergilerken Rusya, İran ile ilişkilerini Batı ve özellikle ABD'nin tepkisini çekmeyecek bir çizgide yürütmeye çalışmaktadır. Rusya uluslararası ilişkilerde kazancını artıracak ve konumunu güçlendirecek her türlü fırsattan en üst düzeyde yararlanmayı

¹³⁰ Kamal Makili Aliyev, "Caspian Sea and Its International Legal Status", Carlo Frappi ve Azad Garibov (Ed.), **The Caspian Sea Chessboard içinde** (27-38), Center For Strategic Research, 2014, s.27

¹³¹ Bahman Aghai Diba, "National Interests of Iran in the Caspian Sea", 05.09.2011, <http://iranian.com/main/blog/diba/national-interests-iran-caspian-sea.html>, 23.02.2015

¹³² Abdullayev, a.g.m., s.278

¹³³ Bayraktar, a.g.m., s.88

amaçlayan çok yönlü ve faydacı siyaseti ile istediği takdirde her türden ülkeyle sıkı işbirliği içine girebileceğinin göstermektedir. İran ise Rusya ile ilişkilerini mümkün olduğunca stratejik boyuta taşıyarak Rusya- Amerika ilişkilerini de zayıflatmayı ve Rusya'dan azami ölçüde faydalanmayı amaçlamaktadır.¹³⁴ Bütün bu tutum ve tezlerinden anlaşıldığı üzere İran, ABD başta olmak üzere batılı devletlerin Hazar'daki yatırımlarının, güvenliği sağlama yönünde atacakları adımların, kendi ulusal güvenliğini tehlikeye atacak bir boyut kazanabilme olasılığını göz önünde bulundurmaktadır.

İran'ın bakış açısına göre, kıyıdaş devletler bölgede işbirliğinin ve istikrarın sağlanması için şu ilkeleri takip etmelidir:

a) 1921 ve 1940 antlaşmaları, gelecekte uygulamaya konulacak olan hukuki rejimin tanımlanması için çok taraflı yeni bir anlaşma imzalanana kadar temel belgeler olarak ele alınmalıdır;

b) Hazar Denizi konusunda verilen tüm kararlarda fikir birliği ilkesi geçerli olmalıdır. Bu bağlamda hiçbir ülke, diğerlerinin rızası olmaksızın kendi iradesini beyan etmemeli ve Hazar'dan tek taraflı olarak ve sadece kendi amaçları için yararlanmaya çalışmamalıdır;

c) Hazar Denizi için silahtan arındırılmış bölge statüsü kabul edilmeli ve Hazar devletleri denizi sadece barışçıl amaçlarla kullanmalıdırlar;

d) Hazar, kıyı devletleri arasında ticaret, işbirliği ve ekonomik yakınlık için bir merkez olmalıdır;

e) Çevresel ilkelere uygun hareket edilmelidir, gaz ve petrol boru hatlarının deniz dibinde döşenmesi gibi çevreye zararlı olabilecek eylemler engellenmelidir;

f) Nihai rejim ulusal düzeyde savunulabilir nitelikte olmalıdır.¹³⁵

¹³⁴ İşcan, a.g.m., s.82

¹³⁵ Dorraj, Manochehr and Nader, Entessar, "Iran's Northern Exposure: Foreign Policy Challenges in Eurasia", Centre For International And Regional Studies, **Occasional Paper**, 13, 2013, s.18; Mohsenin, a.g.e., s.170

Hazar'ın güneyinde önemsiz¹³⁶ bir bölüme sahip olan İran, kendi payına düşen kısımdan (%12-%14 arası) memnun değildir¹³⁷ ve kendi sınırlarını Hazar'ın içlerine doğru genişleterek "stratejik derinlik" elde etmek istemektedir.¹³⁸ Bu bağlamda İran'ın Hazar konusundaki tutumu daha çok, diğer kıyıdaş ülkeler lehine gerçekleşecek avantajlı ekonomik ve siyasi paylaşımın önüne geçmeye yöneliktir. Ayrıca İran'ın kıyıdaş devletler dışındaki aktörlerin statü sorununa taraf olmaması konusundaki ısrarı ise yine ABD'nin baskısı sebebi ile mevcut ve olası arama-çıkarma-nakletme konsorsiyumlarından dışlanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak İran enerji şirketleri, ABD firmalarının dâhil olmadığı bölge uluslararası konsorsiyumlara katılarak Hazar enerji kaynaklarının geliştirilmesinde önemli roller üstlenmektedir. Hazar'ın tamamının ulusal sektörlere bölünmesinin Türk Cumhuriyetleri arasındaki iş birliği ve dayanışmayı güçlendireceği endişesi de İran'ın Hazar'ın statüsü konusundaki tutumuna yön veren faktörlerdendir.¹³⁹ Uzmanların görüşlerine göre İran'ın Hazar Denizi'ne yaklaşımı iki temel amile dayanmaktadır. Bunlardan ilki Batı ülkelerinin denizde ne askeri-jeostratejik ne de jeoekonomik katılımına imkân vermek; ikincisi ise SSCB sonrası oluşan yeni ortamı kullanarak Hazar Havzası'nda kendi jeopolitik konumunu güçlendirerek mümkün olduğunca Rusya'nın bu mekândaki etkisini kırmak şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴⁰

Sonuç olarak İran, Hazar'ın statüsünün resmi olarak belirlenmeden Hazar'da diğer kıyıdaş ülkeler tarafından çizilmiş hiçbir sınırın geçerli olmayacağını iddia ederek sorun çözülünceye kadar 1940 antlaşmasının geçerli olduğunu ve beş ülkenin ortak kararı ile çalışmalara başlanacağını açıklamıştır. Diğer yandan, İran tarafından teklif edilen "ortak sahiplik" veya Hazar'ın beş eşit parçaya bölünmesi teklifinin kabul görme şansı oldukça az görünmektedir. Zira Hazar Denizi'nin yaklaşık yarısına sahip olan Kazakistan ve Rusya bu teklife sıcak bakmamaktadırlar. Hazar sorununda Batılı ülkelerin ve petrol şirketlerinin

¹³⁶ Hazar'ın Rusya'ya bağlı bölümünde potansiyel petrol kaynaklarının Azerbaycan ve Kazakistan'a göre daha az, İran'a bağlı kısmında ise hidrokarbon rezervlerinin Rusya'dan bile daha az olduğu tahmin edilmektedir. Hazar'ın petrol ve doğalgaz rezervleri çoğunlukla Azeri ve Kazak sektörlerinde yer almaktadır. Hazar Denizi kaynakları çok fazla olmayan İran'ın bu kaynaklardan istifade edebilmek için ciddi yatırımlar yapması gerekmektedir. Ayrıca yüzeydeki su akımı nedeniyle kuzeyde ve batıda oluşan kirlilik güney sahillerini daha çok etkilemektedir. Mehdiyoun, a.g.m., s.182

¹³⁷ Reshad Karimov, "Iran's Policy in Caspian Sea Basin and Beyond: The Great Game 2.0", Carlo Frappi and Azad Garibov (Ed.), *The Caspian Sea Chessboard içinde* (129-141), 2014, s.133

¹³⁸ Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", 2005

¹³⁹ Işcan, a.g.m., s.83

¹⁴⁰ Leman Halilova, "Hazarın Hukuki Statüsü Sorununa Dair Bölge Devletlerinin Yaklaşımı", Haber Günebakış, 15.06.2014, <http://www.habergunebakis.com/haberdetay/1895-Hazar%C4%B1n-hukuki-statusu-sorununa-dair--bolge-devletlerinin-yakla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1.html>, 05.01.2015.

konuyu daha çok siyasallaştırdığını öne süren İran'ın Hazar'ı uluslararası aktörlerden uzak tutma çabasının yanında Rusya ile de nüfuz mücadelesi içerisine girdiğini görmekteyiz. Hazar'ın statüsü belirlenirken su yüzeyinin ortak kullanımı kararının alınması durumunda Rus deniz gücünün İran kıyılarına kadar rahatlıkla gelebilecek olması Tahran'ı endişelendiren diğer bir husustur. Daha SSCB döneminde yapılan anlaşmalarda Hazar'da sadece Rusya'nın donanma bulundurabileceği kararlaştırılmıştı. Bu bağlamda İran'ın tedirginliği yersiz görünmemektedir. Sahildar devletlerin duruşu, İran'ın Hazar Denizi havzasında güçsüz ve etkisiz olduğunu göstermektedir. Kıyıdaş devletlerin hiçbiri İran'ın teklifini ciddiye almamış ve hatta ilgilenmemişlerdir. Birçok hukuk uzmanı da İran'ın iddialarının ne hukuki ne de emsal kanunla desteklendiğine katılmaktadırlar.

2.5. Türkmenistan

Hazar'ın diğer kıyı devletlerine nispeten uluslararası petrol ve doğalgaz piyasasına giren yeni bir ülke olmasına rağmen, sahip olduğu önemli miktardaki petrol ve gaz rezervleri ile güçlü bir konumda olan Türkmenistan'ın Hazar'ın statüsüne ilişkin tutumunda uzunca bir süre belirsizlikler ve esneklikler görülmüştür. Hazar'a kıyı beş ülke içinde en 'politikasız' gözükken Türkmenistan'ın oluşturduğu politikalar kıyı ülke tezlerine göre değişiklik göstermiş, bir tür tepki işlevi görmüştür.¹⁴¹

Başlangıçta, Rusya ve İran'ın görüşlerine yakın bir görüş sergileyen Türkmenistan, yeni statü belirlenene kadar uygulamaların 1921 ve 1940 antlaşmaları doğrultusunda yapılması ve Rusya'nın ileri sürdüğü kıyıdaş devletlere verilecek 45 millik münhasır yetki alanı dışındaki alanların ortak kullanımı tezinin geçerli olması gerektiğini savunmuştur. Ancak daha sonra bu görüşünden vazgeçerek Aralık 1998'te Moskova'da yapılan kıyı devletleri zirvesinde paylaşımın orta hat esasına dayanarak yapılması ve bu anlamda taraflardan her birinin, Hazar'ın kendi sektöründe kalan bölümünde deniz dibini, su kütlelerini ve su yüzeyini münhasıran kullanmakta serbest olması gerektiğini beyan etmiştir.¹⁴²

¹⁴¹ Kahraman, a.g.m., s.140

¹⁴² Mustafa Aydın, "Geopolitics of Central Asia and the Caucasus; Continuity and Change Since the End of the Cold War, **The Turkish Yearbook**, XXXII, 2001, s.197

Türkmenistan değişen tutumu ile Azerbaycan'ın tezini destekler gibi olsa da sonrasında gelişen olaylar iki ülke arasında krize yol açmıştır. Genel olarak Türkmenistan Rusya-Kazakistan-Azerbaycan üçlüsünün tezlerine daha yakın olmasına rağmen bu ülkelerle ve özellikle Azerbaycan ile ayrıldığı nokta ortay hattın geçeceği alanları belirleyememesidir.¹⁴³ Gerçekten Türkmenistan Azeri- Çıraq ve Kepez petrol yataklarının keşfedilmesi üzerine Azerbaycan'a ait olan bu petrol yatakları üzerinde hak iddia etmiş, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov, bu petrol sahalarının Azerbaycan tarafından konulan isimlerini değiştirerek Türkmençe kökenli isimler vermiştir.¹⁴⁴ Bu petrol yatakları, 45 millik kıyı şeridinden daha ötede olduğu için Türkmenistan'ın, Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesini desteklediği söylenebilir.

Fakat daha sonra Türkmenistan'ın tekrar tutum değiştirdiğini ve Azerbaycan ile tartışmalı yataklar sebebiyle mevcut olan gerginliğin, Türkmenistan'ı giderek İran'a yakınlaştırdığını görmekteyiz. Putin'in daveti ile Hazar'ın statüsü konusunda ortak bir görüş oluşturmak amacıyla BDT üyesi dört kıyıdaş ülkenin Soçi'de yapacakları toplantı için, Türkmenistan'ın merhum Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı "İran'sız yapılacak bir toplantıya katılmak istemediğini" açıklayarak gitmemiştir.¹⁴⁵ Yine Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın 6-9 Temmuz 1998 tarihleri arasındaki Tahran ziyareti sırasında yayınlanan ortak bildiriye, Rusya ile Kazakistan arasında 1998 Temmuzunda yapılan antlaşma eleştirilmiştir. Türkmenistan bu sorunun ancak beş kıyıdaş ülkenin iştiraki ve fikir birliği ile çözülebileceğini belirtmekte ve ikili anlaşmalarla bu sorunun çözülmesine karşı çıkmaktadır.

Türkmenbaşı Aşkabat'ın Hazar'ın statüsü konusundaki tezini açıklarken, "Hazar'ın BMDHS kararlarına uygun olarak kıyıdaş ülkelerin her birinin 12 millik ulusal karasularına ve 35 millik münhasır ekonomik bölgelere sahip olmaları gerektiğini ve geri kalan bölgenin ise bütün kıyı devletlerince ortak kullanılması gerektiğini" belirtmiştir.¹⁴⁶

¹⁴³ Kahraman, a.g.m., s.141

¹⁴⁴ Aydın, a.g.m., s.197. Azerbaycan'ın 20 Eylül 1994'de dünyanın birçok büyük petrol şirketlerin ve ülkelerin katılımı ile gerçekleştirdiği "Yüzyılın Anlaşması" petrol ve doğal gaz anlaşması içerisinde bulunan "Azeri" yatağına "Hazar" ve Çıraq yatağına ise "Osman" gibi Türkmençe isimler verilmiştir. Bu yatakların SSCB dönemindeki adları "Kaveroçkin" ve "26 Bakü Komisarı" idi. Azerbaycan'ın "Kepez" ve Türkmenistan'ın ise "Serdar" olarak adlandırdığı petrol yatağının ise Sovyetler dönemindeki ismi "Promejutocnoe" idi. Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", 2005.

¹⁴⁵ Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", s.161

¹⁴⁶ Oğan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", 2005

(Şekil 3) Türkmenistan'ın bu önerisi, Hazar'daki Rus donanmasını kendi sahillerinden uzaklaştırma noktasında fırsat sağlamakta ancak İran'ın bu konudaki çekincelerine ise son vermemektedir.

Şekil:3 Hazar'ın Paylaşımı için Türkmenistan'ın Önerisi

Kaynak: <http://arsiv.ntv.com.tr/modules/interactive/karadeniz/karadeniz.htm>, (12.03.2015)

Hazar'ın yasal rejimi konusunda Türkmenistan her ne kadar sabit bir politika izlemese de, tezlerinden de anlaşıldığı gibi aslında Azerbaycan ve Kazakistan'ın kesin sınır çizgisinin belirlenmesi noktasındaki hassasiyetleri Türkmenistan'da da bulunmaktadır. Kendi ulusal sektörünü yabancı yatırımlara açmakta diğer ülkelere nazaran geciken Türkmenistan'ın bu açığı kapatarak bölgenin özellikle doğalgaz alanında önemli ihracatçısı olacağı tahmin edilmektedir.

Hazar'a kıyıdaş devletlerin statü ve paylaşım ile ilgili tutumunu özetlemek gerekirse;

1. Azerbaycan: Hazar'ın hem tabanının hem de su yüzeyinin bölünmesini ve her bir kıyıdaş devletin kendi sektörünü denetim altına tutmasını savunmaktadır.

2. Rusya: Hazarın sadece tabanının bölünmesini ama su yüzeyinin ortak kullanıma verilmesini istemektedir.

3. Kazakistan: Hazarın sadece tabanının her bir kıyıdaş devlet tarafından denetim altında tutulmasını buna karşın su yüzeyinin ise ortak kullanımına verilmesini istemektedir.

4. Türkmenistan: Hazarın hem tabanının hem de su yüzeyinin bölünmesini ve her bir kıyıdaş devletin kendi sektörünü denetim altına tutmasını istemektedir. Bakıldığında Azerbaycan ile aynı görüşte olduğu görülmektedir. Ancak bu konuda bir şart ileri sürerek Güneşli - Çırağ ve Azeri'nin kendisinde kalmasını istemektedir. Azerbaycan ise bunu reddetmektedir.

5. İran: Hazarda her bir kıyıdaş devletin %20 oranında eşit paya sahip olmasını istemektedir. Bu durumda Araz - Alov - Şark petrol sahaları İran sınırlarına dâhil olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAZAR'DA TARTIŞMALI PETROL YATAKLARI

3.1. Hazar'da Zengin Kaynakların İsim Sorunu

Hazar Havzası'nda bir yandan statü ile ilgili görüşmeler devam ederken diğer yandan her kıyı devleti kendi "ulusal sektörü" içerisinde gördüğü yataklara "milli" ismini vermeye çalışmaktadır. Tartışma oluşturan sahaların başında Azerbaycan'ın "Kepez", Türkmenistan'ın ise "Serdar" olarak adlandırdığı zengin petrol yatakları gelmektedir. Diğer tartışmalı sahalar ise "Azeri" ve "Çırağ" yataklarıdır. Türkmenistan, Azerbaycan'ın 1994 yılında "Asrın Anlaşması"na imza atması, petrol ve doğalgaz anlaşması içerisinde bulunan "Azeri" yatağına "Hazar" ve "Çırağ" yatağına ise "Osman" gibi Türkmençe isimler vermiştir. Son zamanlarda İran ve Azerbaycan arasında da gerginliğe sebep olan "Şerg-Alov-Araz" yataklarını Türkmenistan "Altın Asır"; İran ise "Elbruz" olarak adlandırmıştır.

Devletlerarasında kesin sınır çizgilerinin belirlenmesi birçok açıdan zorunludur. Kesin sınırların çizilmemiş olması bölgesel çatışma ve anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Diğer yandan devletlerarasında sınır çizgisinin belirlenmesi, bir devletin varlık ve egemenlik alanının tespit edilmesi için gerekli şarttır. Bu bağlamda Hazar'daki sorunların çözülmesi ve tartışmaların görece azalması için Hazar'ın yasal rejiminin belirlenmesi gerekmektedir.

Hazar'da Tartışmalı Yatakların Ülkelerce Adlandırılması

Azerbaycan	Türkmenistan	İran	SSCB
Kepez	Serdar	-	Promejutocnoe
Şerg-Alov-Araz	Altın Asır	Elbruz	-
Azeri	Hazar	-	Kaveroçkin
Çırağ	Osman	-	26 Bakü Komisarı

3.1.1. Azerbaycan- Türkmenistan Gerginliği

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ve Türkmenistan devletleri, daha önce kendi aralarında 1970 yılında Hazar'ı göl olarak ulusal sektörlere bölen anlaşma ile belirlenmiş sınırları fiili durum olarak kabul etmişlerdir. Ancak, Hazar Denizi'nin iki kıyı devleti olan ve bazı petrol sahalarının paylaşımı konusunda anlaşamayan Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki en önemli sorun Hazar'da hangi statünün kabul edileceğinden ziyade karşılıklı "nüfuz" bölgelerinin sınırlarının nasıl tespit edileceğidir. Zira bu petrol ve doğalgaz yatakları Azerbaycan ve Türkmenistan ulusal sektörlerini birbirinden ayıran hat üzerinde bulunmaktadır. Daha doğrusu, "orta hat" petrol ve doğalgaz yatakları açısından zengin olan bölgeden geçmektedir. Her iki devlet de burada bulunan yatlardan bazılarının kısmen veya tamamen kendi ülkesinde bulunduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁷ Diğer yandan ulusal sektörler konusunda her iki kıyı devleti aynı tutumdadır.

3.1.1.1. Kepez-Serdar; Azeri- Çırağ Petrol Yatakları Sorunu

Hazar'ın Azerbaycan ile Türkmenistan bölgeleri arasında yerleşen ve bugün halen iki ülke arasındaki en önemli sorun olan Kepez/Serdar yatağı 1959'da yapılan sismik araştırmalar neticesinde Azerbaycanlı jeolog ve jeofizikçiler tarafından bulunmuştur. Kepez yatağında 1983 yılında başlatılan hazırlık çalışmaları sonrasında 1986 yılında sondaj çalışmaları yapılarak 1988 yılında petrol ve doğalgaz çıkarımı yapılmıştır. Bu

¹⁴⁷ Ömer Faruk Ünal, "Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında "Kepez" Problemi", **Journal of Qafqaz University**, 1 (2), 1998, s.46

yatakta büyük karbohidrojen rezervinin bulunmasına rağmen çok derinde yerleştiğinden dolayı işletilememiş ve yabancı şirketlerle yapılan petrol anlaşmalarının dışında kalmıştır.¹⁴⁸

Türkmenistan, Azerbaycan'ın "kendi ulusal sektörü" içerisinde gördüğü Kepez yatağı üzerinde hak iddia etmekte ve bu yatağa "Serdar" ismini vererek uluslararası işleme açmak istemektedir. Bununla ilgili 1996 yılından beri Azerbaycan'a itiraz notaları vermektedir. Azerbaycan ise Türkmenistan'ın bütün bu iddialarına karşılık olarak 31 Haziran 1997'de Rusya'nın LUKOIL ve ROSNEFT şirketleri ile Türkmenistan'ın Serdar olarak adlandırdığı Kepez yatağını kapsayan bir anlaşma yapmıştır.¹⁴⁹ Ancak hem Türkmenistan'ın "Serdar" yatağının kendisine ait olduğu yönündeki iddiaları dolayısıyla uyguladığı yoğun baskıları hem de dönemin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in Azerbaycan'a karşı takındığı olumsuz tavır nedeniyle, bu iki şirket anlaşmadan vazgeçmişlerdir.¹⁵⁰ Diğer taraftan Türkmenistan Bakanlar Kurulu'nun Ağustos 1997'de gerçekleşen toplantısında Hazar Denizi'nde olan petrol ve doğalgaz yataklarının işlenmesi için açtığı uluslararası ihalede "Kepez" yatağının da dâhil edilmesi Azerbaycan ile ilişkilerinde karşılıklı problemlerin artmasına neden olmuştur.¹⁵¹

Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki görüşmeler sırasında Türkmenistan, Hazar'ın yeni statüsünü belirleyecek anlaşmanın imzalanmasına kadar petrol anlaşmalarının yapılması durumunda Kepez konusunu BM'ye ve uluslararası mahkemelere götüreceğinin bildirmiştir. Ancak Türkmenistan kendi söylemleriyle çelişerek İran şirketlerini "Serdar" bölgesinde araştırma yapmaya davet etmiştir. Bu da doğaldır ki Azerbaycan'ın tepkisine yol açmıştır.

¹⁴⁸A.g.m., s.47. Uzmanlar Kepez bölgesinde 50-100 milyon ton petrol, 30 milyar metreküp gaz olduğu tahmininde bulunmaktadırlar.

¹⁴⁹ROSNEFT %20; LUKOIL %30 oranlarında pay almıştır.

¹⁵⁰Hürriyet Planet, "Türkmenistan ile Azerbaycan Arasında Hazar'da Petrol Arama Krizi", 20.06.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20800716.asp>, 27.10.2014

¹⁵¹Türkmenistan'ın Kepez yatağını tek taraflı olarak, Azerbaycan ile herhangi bir anlaşma yapmadan ihaleye açmasından bu yatağın tamamen kendisine ait olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

İki kıyı devleti arasındaki doğalgaz borcu¹⁵², Hazar’da sınırların belirlenememesi ve bundan kaynaklanan zengin yatakların paylaşım ve isim tartışmaları 2001 yılında Türkmenistan’ın Bakü’deki Büyükelçiliğini mali yetersizliği öne sürerek kapatmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır.¹⁵³ 2002 yılında Azerbaycan Türkmenistan’da iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi beklentisiyle Büyükelçilik açmış, beklentilerin aksine Türkmenistan’ın sert tavrı devam etmiştir. Bundan dolayı hem siyasi ilişkiler hem de enerji alanındaki ilişkiler zarar görmüştür. Petrol kaynaklarının ve doğal gaz boru hattının paylaşımı konularında anlaşamayan Türkmenistan ile Azerbaycan, ilişkilerin gerginleştirildiği bir ortamda yeni bir anlaşmazlıkla daha karşı karşıya gelmiştir. Bu anlaşmazlığın temelinde Türkmenistan’ın Azerbaycan’dan olan alacaklarını istemesi ve ödenmemesi durumunda bu borcun üçüncü bir tarafa satılacağı konusunda bu ülkeye nota vermesi yatmaktadır.¹⁵⁴ Bu son nota ile zaten kötü durumda olan ilişkiler daha da bozulmuştur.

Yıllardır devam eden ve günümüzde de henüz çözüme kavuşturulamamış olan Kepez/Serdar sorunu bir sürelik durgunluğun ardından 16 Haziran 2012’de yeniden alevlenmiştir. Bu tarihte resmi bir şekilde yapılan Azerbaycan’daki Türkmenistan Büyükelçiliği’nin açıklamasında Azerbaycan’la hiçbir ilgisi olmayan Hazar Denizi’nde araştırma projeleri yürüten sivil gemilerine karşı Azerbaycan sınır askerleri tarafından yapılan ve yasadışı sayılan eylemler protesto edilmiştir. Gelişme üzerine Türkmenistan Bakü Büyükelçisi Toyly Komekov Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı’na çağrılarak Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Kholaf Khalofov ile görüşmüştür. Türkmen tarafını hukuk dışı aramalar yapmakla suçlarken kendi kaynaklarını korumak için her türlü girişimde bulunacaklarını bildiren Bakü yönetimi, Hazar Denizi’nin dibinin bölünmesi

¹⁵² Türkmenistan’ın Mayıs ayında açıkladığı dış borç (alacaklı) ülkeler listesinde Azerbaycan’ın bu ülkeye borcu 52 milyon dolar olarak ifade edilmiştir. Azerbaycan 1992-1995 yılları arasında bu ülkeden aldığı doğalgaz karşılığı olan borcunu ödediğini ve sadece 18,7 milyon dolar borç anaparası ve 4 milyon dolar da faizi olduğunu söylemektedir. Anlaşmada faiz yükümlülüğü olmadığını bildirmektedir. Türkmenistan ise borcun anapara ve faiziyle birlikte 52 milyon dolar olduğunda ısrar etmekte ve borcun üçüncü bir tarafa satılabileceği yönünde Temmuz ayında Azerbaycan’a bir nota vererek bu ülkeyi uyarmaktadır. Azerbaycan borcunu bir kısmını "mal karşılığı olarak ödemiştir. Oğan, “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, s.173, 113 numaralı dipnot.

¹⁵³ Türkmenistan’ın kurucu Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı’nın 2006 yılında vefatının ardından göreve gelen Türkmenistan yeni Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhammedov, 2008 yılında Bakü Büyükelçiliğini açacağını belirtmiştir. “Azerbaycan ile Türkmenistan Arasında Kepez Sorunu”, Derin İstihbarat, 13.07.2012, <https://derinistihbarat.wordpress.com/2012/07/13/azerbaycan-ile-turkmenistan-arasinda-kepez-sorunu/>, 27.10.2014

¹⁵⁴ Oğan, “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, s.173

hususunda bir anlaşma yapılana kadar “Kepez” alanında Türkmenistan’ın sismik çalışmalar yürütmesini protesto edeceğini belirtmiştir. Azerbaycan tarafına göre Türkmenistan sismik çalışmalar gerçekleştirerek 2008 yılında imzaladıkları Hazar Denizi üzerindeki çalışmalar hakkındaki sözleşmenin maddelerini ihlal etmiştir. Dolayısıyla Türkmenistan’ı uyararak bu ihlalleri kabul etmeyeceğini bildirmiştir.¹⁵⁵ Türkmenistan’ın Kepez üzerindeki planlanmış çalışmalarını sürdürdüğü takdirde Azerbaycan’ın tepkisinin daha da artacağını ve hakkını aramaya devam edeceğini vurgulamıştır. Halen karşılıklı notalar verilmekte fakat herhangi bir sonuca ulaşılamamaktadır.¹⁵⁶

Türkmenistan’ın “Kepez” yatağının tamamıyla kendi milli sektörü içerisinde yer aldığı iddiasına karşın Azerbaycan Devlet Neft Şirketi Kepez’in 1970 yılında belirlenen bölünmeye göre Azerbaycan sektörü içerisinde kaldığını, eski SSCB bakanlıklarının, genel müdürlüklerinin ve daha başka yetkili organların ellerinde bulunan bütün resmi belgelerin bunu ispatladığını ve Türkmenistan’ın savlarının uluslararası yasal dayanak ve delillerden yoksun olduğunu iddia etmektedir. Diğer bir ifadeyle Azerbaycan Hazar’ın sektörlere bölünmesini fiili durum olarak kabul etmekte ve Türkmenistan’ın iddialarını hukuken yok saymaktadır. Diğer yandan eğer iki ülke arasında yapılan çalışmalar neticesinde “Kepez”in sınırın ortasında kaldığı sonucuna varılırsa; o zaman Türkmenistan Azerbaycan’ın bu yataklarda yaptığı araştırma harcamalarının bir kısmını ödemek durumunda kalacaktır.¹⁵⁷ Türkmenistan, “Azerbaycan’ın tartışmalı alanlarda birtakım işler yaptığını dikkate alarak, uzun vadeli kira düzenlemesi...”teklif etmektedir.¹⁵⁸

“Mega Proje” çerçevesinde Batılı şirketlerin milyarlarca dolar yatırım yaptıkları Azeri/Hazar ve Osman/Çırağ yatakları üzerinde de Türkmenistan’ın iddiaları bulunmaktadır. Azerbaycan 20 Eylül 1994 tarihinde 11 petrol şirketiyle Azeri-Çırağ yataklarının işletilmesi ile ilgili anlaşma imzalamıştır. Buna rağmen 1997 Kasım ayında ilk petrolün çıkarılmasına kadar bu anlaşmaya tepki göstermeyen Türkmenistan bu tarih itibariyle Azeri ve Çırağ yatakları ile ilgili birtakım haklar iddia etmeye başlamıştır.

¹⁵⁵ 2008 yılında iki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre taraflar Hazar Denizi’nin dibinin paylaşılması konusunda herhangi bir anlaşma imzalanmadan Azerbaycan ile Türkmenistan sınır bölgelerinde kesişen alanlarda arama ve üretim faaliyetlerini yürütmemekle yükümlüdür.

¹⁵⁶“Azerbaycan ile Türkmenistan Arasında Kepez Sorunu”, Derin İstihbarat, 13.07.2012, <https://derinistihbarat.wordpress.com/2012/07/13/azerbaycan-ile-turkmenistan-arasinda-kepez-sorunu/>, 27.10.2014

¹⁵⁷ Ünal, a.g.m., s.48

¹⁵⁸ A.g.m., s.48

Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliev'e gönderdiği mektubunda "Azeri/Hazar" petrol yatağının tamamen, "Çırağ/Osman" yatağının ise kısmen kendi hukuksal yetki alanında olduğunu belirtmiştir. Söz konusu üç petrol alanının- "Çırağ, Azeri ve Kepez"- Azerbaycan kıyısından uzaklığına göre sıralanışı şöyledir: Çırağ ve Azeri yatakları Azerbaycan kıyılarından yaklaşık 70-90 km, Kepez ise yaklaşık 110-125 km uzaklıktadır. "Azerbaycan ve Türkmenistan kıyıları arasındaki en yakın mesafenin bile 195 km olduğu dikkate alınırsa Azeri ve Çırağ kesinlikle Türkmenistan tarafında kalmamaktadır. Kepez yatağı istikametinde kıyıları arasındaki mesafe yaklaşık 245 km olduğu için sınırın bu yatağın üzerinden geçme ihtimali oldukça yüksektir. Fakat şu anda orta çizginin nereden geçtiği tam olarak belirlenememiştir."¹⁵⁹ Dolayısıyla, Türkmenistan'ın bu yataklar üzerinde hak iddia etmesindeki geçerli sebeplerin ekonomik olmasından ziyade siyasi olabileceği yönünde görüşler öne sürülmektedir. Zira Türkmenistan'ın kara ve denizde işletilmemiş geniş yataklarının olduğu bilinmekte, çıkarmış olduğu doğalgazın önemli bir kısmını da ihraç etmektedir.

1997'den sonra gerilmeye başlayan Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki sorunlar sadece zengin petrol yatakları nedeniyle çıkmamaktadır. Türkiye'nin de yüzde 10 payının bulunduğu "Şahdeniz" yatağında çok zengin doğalgaz kaynaklarının bulunmasının ardından bölgede zengin doğalgaz kaynaklarına sahip olan ve ürettiği doğalgazını pazarlama noktasında sıkıntılı olan Türkmenistan önem verdiği Türkiye pazarı için de Azerbaycan ile rekabete girmiştir. Türkmenistan gazını Türkiye üzerinden Batı pazarlarına ulaştıracak olan Trans-Hazar boru hattı için başlangıçta sadece "transit ülke" konumunda olan Azerbaycan'ın Şahdeniz yatağında önemli miktarda doğalgaz kaynakları keşfetmesinden sonra Türkmenistan'dan yüzde 50'lik pay istemiş, ancak Türkmenistan'ın Azerbaycan'ın bu isteğini fazla bulmasıyla planlanan hat rafa kaldırılmıştır. Bu hattın bir süreliğine devre dışı kalmasının ardından yerine "Bakü-Tiflis-Erzurum" boru hattı projesinin devreye sokulmasına karşılık Türkmenistan bir yandan Hazar'da askeri gücünü artırmaya başlamış diğer yandan ise Ermenistan ile İran arasında yapımı süren doğalgaz hattını desteklemiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ A.g.m., s.48

¹⁶⁰ Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", s.172

Sonuç olarak, “Kepez/ Serdar”, “Azeri/Hazar” ve “Çırağ/Osman” sorunları günümüzde de devam etmektedir. İki ülkenin de sorunların çözülmesinden yana olmalarına rağmen “orta hattın” belirlenmesinde neyin kriter olarak kabul edileceği henüz kesinlik kazanmamıştır. Çünkü Hazar’ın su seviyesi sürekli yükselmekte ve sular alçak kıyılarda karaya doğru ilerlemektedir. Bununla birlikte iki ülke arasında yaşanan paylaşım sorunlarına İran dışında diğer iki kıyı devleti Rusya ve Kazakistan dâhil olmak istememekte sorunların ilgili taraflar arasında çözülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

3.1.2. Azerbaycan-İran Gerginliği

3.1.2.1. Şerg-Alov-Araz Sorunu

23 Temmuz 2001’de Hazar’ın Azerbaycan sektöründe bulunan “Alov” yatağında araştırmalar yapan Azerbaycan’a ait “Jeofizik 3” ve “Alif Hacıyev” isimli araştırma gemileri İran Hava Kuvvetlerine ait savaş uçakları tarafından taciz edilmiş, Bakü’nün 150 km güneydoğusunda BP tarafından işletilen Alov-Araz-Şerg imtiyaz sahasında, Hazar Denizi’nde ilk kez askeri kapsamda bir çatışma cereyan etmiştir. (Şekil 4) Bir İran savaş gemisi Azerbaycan sınırlarını 40 km ihlal ederek Bakü tarafından ruhsatlı olan bu iki araştırma gemisinden faaliyetlerini sona erdirerek bölgeden ayrılmaları konusunda uyarılmıştır.¹⁶¹ Araştırma gemilerinin buldukları bölgede araştırma yapmaya yetkili olduklarını bildirmelerine rağmen İran’ın baskılarının sürmesi dolayısıyla Bakü’den gelen talimatla bölgeyi terk etmişlerdir.

¹⁶¹Sina Kısacık, “Hazar’ın Hukuki Statüsü Sorunu Çözümü Kavuşturulabilir mi?”, Uluslararası Politika Akademisi (UPA), 18.06.2014, <http://politikaakademisi.org/hazarin-hukuki-statusu-sorunu-cozume-kavusturulabilir-mi/>, 30.09.2014

Şekil 4: Şerg-Alov-Araz Petrol Sahaları

Kaynak: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/96416.asp>, (12.02.2015)

Hazar’da iki ülke arasında yaşanan bu gelişmenin ardından Azerbaycan Başbakanı Arthur Rasizade, İran’ın Bakü Büyükelçisi Ahad Gazai’yi başbakanlığa davet ederek Bakü’nün itirazlarını ve tepkilerini belirten bir nota vermiştir. Notada “Bakü yönetimi, İran askeri kuvvetlerinin Hazar Denizi’nin Azerbaycan’a ait kara sularında bu tür hareketlerde bulunmasına itiraz etmekte ve aynı hareketlerin bir daha tekrarlanmamasını istemektedir.” ifadeleri yer almıştır. Notada ayrıca, Tahran’da olayla ilgili açıklama yapması istenmiş ve bu tür hareketlerin iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini zedelediği belirtilmiştir.¹⁶²

Tahran yönetimi Azerbaycan’dan Hazar’ın güneyindeki “Elbruz” bölgesinde petrol çıkarma isteğinden vazgeçmesini istemiş aksi takdirde iki ülke arasındaki ilişkilerin ağır

¹⁶² “Ankara’dan Tahran’a Sözlü Nota” , 13.08.2001, NTV-MSNBC, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/99548.asp>, 27.10.2014

darbe alacağını bildirmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hamid Rıza Assefi, Tahran'ın meşru haklarını korumak için aldığı önlemler karşısında Bakü'nün şikâyet etmesini hayretle izlediklerini ifade etmesine karşılık Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Dışişleri Müşaviri Nevruz Mehmedov, sözü edilen bölgede yıllardır petrol çıkardıklarını, Tahran'ın Hazar'ın statüsü belirlenmeden Azerbaycan'a ait olan bölüme müdahalesine anlam veremediklerini belirtmiştir.¹⁶³ İran'ın Azerbaycan'a bu yönde askeri-politik baskı uygulaması Tahran'ı amaçlarına kısmen de olsa ulaştırmıştır. Zira tartışmalı "Alov" yatağında araştırma yapan İngiliz BP şirketinden sonra "Savalan" yatağında çalışmalarını sürdüren Amerikan Exxon Mobil şirketi de çalışmalarını durdurmuştur.

İran'ın bu adımı iki ülke arasındaki ilişkileri içerisinde yaşanan en ciddi sorun olmuştur. Bu sorunlar sebebiyle birçok ülkeden açıklama yapılmıştır. 25 Temmuz'da ABD, İran'ın iki Azeri gemisine karşı askeri müdahale tehdidinde bulunmasını onaylamadığını bildirmiş ve 15 Ağustos'ta ikinci bir açıklama yaparak İran'ı bölgede provokatörlük yapmakla suçlamıştır. 23 Haziran'daki bu olayla ilgili olarak Kazakistan ise 27 Temmuz'da Dışişleri kanalıyla yapmış olduğu açıklamada bu olayı "BM normlarının ve Hazar'a kıyıdaş ülkelerin yapmış oldukları anlaşmaların bozulması olarak değerlendirmiş ve Hazar'da güç kullanılmasına teşebbüs etmenin kabul edilemeyeceğini" ifade etmiştir.¹⁶⁴ İran, 1994'ten beri Azerbaycan yürüttüğü petrol siyasetinden ve Batılı güçleri bölgeye çekmesinden dolayı rahatsızlığını çeşitli politik ve diplomatik usullerle dile getirmiştir. Fakat Tahran Hazar'da ortaya çıkan sorunlara ilk defa askeri bir tepki göstermiştir.

¹⁶³ Zhaissenbayev, a.g.tez, s.60

¹⁶⁴ Mehmet Binay, "Hazar'da Paylaşım Kavgası", 27.07.2001, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/96416.asp>, 28.10.2014

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE TARAFLARIN UZLAŞMA ÇABALARI VE İKİLİ GÖRÜŞMELER

4.1. 1997'den Günümüze İkili Anlaşmalar ve Görüşmeler

Kıyıdaş devletler, doğrudan egemenlik alanlarının belirlenmesi ile ilişkilendirdikleri Hazar'ın yasal statüsü sorununda ortak bir karara varamamaları dolayısıyla münhasır yetkilerini kullanabilmek adına nihai statü belirleninceye kadar ikili antlaşmalar yapmayı tercih etmişlerdir. Bu tür antlaşmaların ilk örneği Kazakistan ile Azerbaycan arasında 1997 yılında yapılmıştır.¹⁶⁵ Böylece taraflar hukuki statü konusunda bir antlaşma yapıncaya kadar, orta hat yöntemine göre belirlenen sınırlara sadık kalma konusunda anlaşmışlardır. Aynı yıl Kazakistan ile Türkmenistan, Sovyet dönemi orta hat bölümlenmesine uygun olarak Hazar'ın sektörlere ayrılması konusunda uzlaştıklarını ortak bildiriyle açıklamışlardır. 6 Temmuz 1998 yılında Rusya ve Kazakistan arasında yapılan antlaşma ile iki ülke Hazar'ın deniz tabanının orta hat yöntemine göre bölünmesi hususunda uzlaşmışlardır. Böylece Hazar Denizi'nin bölünmesinde ilk adım atılmıştır.

Bilindiği gibi Rusya başlangıçta Hazar'ın kıyı devletleri arasında bölümlere ayrılmasına sert bir tutum sergileyerek karşı çıkmıştır. Ancak zaman içerisinde Rusya bu sert tutumundan vazgeçerek kendi öne sürdüğü tezden birtakım tavizler vermeye başlamıştır. Ortak mülkiyet görüşünün hayata geçirilmesinin kolay olmayacağını anlayan Rusya esnek davranarak denizin orta hat yöntemiyle bölünmesini desteklemiştir. Kazakistan ve Azerbaycan'ın kendi sektörlerini belirleyerek uluslararası büyük petrol şirketleriyle bir dizi sözleşmeler yapmak suretiyle bu şirketleri bölgeye yatırım yapmaya teşvik etmeleri Rusya'yı bu oluşumların dışında kalmamak için girişimlerde bulunmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda Rusya yukarıda belirtildiği üzere su yüzeyinin ortak kullanımı yönünde taviz vermiştir. Analistlere göre Moskova'nın önceki tutumundan

¹⁶⁵ Mehrdad Haghayeghi, "The Coming of Conflict to the Caspian Sea", *Problems of Post Communism*, 50(3), 2003, s. 35

uzaklaşmasının sebebi olarak Hazar bölgesi kuzeyinde yeni keşfettiği zengin hidrokarbon kaynakları ve Lukoil'in Azerbaycan bölgesinde keşif ve geliştirme yapmak üzere Azerbaycan ile anlaşma imzalayan uluslararası konsorsiyuma katılması gösterilebilir. Yine dönemin Dışişleri Bakan Yardımcısı Boris Postukhov Rusya'nın bu politika değişikliğini “*Realiteyi tanımak gerekir.*” ifadesiyle açıklamaya çalışmıştır.¹⁶⁶ Bu olay İran'ın tutumunu da değiştirmiştir. İran, Hazar Denizi'nin beş eşit parçaya bölünmesini ve her kıyı devletinin %20 paya sahip olmasını önermiş ancak ortak egemenlik yaklaşımını da terk etmemiştir. Hazar Denizi'ne ilişkin hususlardan sorumlu İran Özel Temsilcisi Mehdi Saferi, 30 Mayıs 2002 tarihinde yaptığı açıklamada “İran hem deniz yüzeyinde hem de dibinde ortak hâkimiyet ilkesinin uygulanması konusunda ısrarlı ve suların hukuki rejiminin fikir birliğine varılarak tanımlanabileceğini düşünüyor” ifadelerini kullanarak İran'ın tutumunu yansıtmıştır.¹⁶⁷

Temmuz 1998'de Rusya ile Kazakistan arasında imzalanan anlaşma ile birlikte Hazar sorununun dinamiğinin değiştiği önünde fikirler öne atılmıştır. Daha ayrıntılı şekilde ifade edecek olursak, anlaşma yapılmadan önce sorun ana hatlarıyla denizin bölünüp bölünmeyeceği çerçevesinde ele alınmaktaydı. Örneğin Rusya Hazar'ın bölümlere ayrılmasına şiddetle karşı çıkarken Azerbaycan bölünmenin şart olduğunu savunmaktaydı. Ancak 1998 Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte sorun denizin nasıl ve hangi yöntemlerle bölünebileceği şeklinde ortaya çıkmıştır. Moskova ve Astana sadece deniz yatağının bölünmesinden yana tutum sergilerken Bakü, Aşkabat ve Tahran ise denizin bütünüyle yani deniz yatağını, su kütesini ve yüzeyini içerecek şekilde bölünmesinden yana tutum sergilemişlerdir. Anlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra İran ve Türkmenistan ortak bir açıklamayla anlaşmayı onaylamadıklarını belirtmişler ve “Her Şeyi Bölün” çağrısında bulunmuşlardır. Azerbaycan'ın tutumu ise 1998 Temmuzunun sonunda Cumhurbaşkanı Aliev ve Rus Dışişleri Bakan Yardımcısı Boris Postukhov'un konuşmalarında yansıtılmıştır. Aliev sadece deniz yatağını bölen Rus önerisini reddetmiştir. Deniz yatağı ile birlikte su kütesi ve su yüzeyinin de bölümlere ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Bütün bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi 1998 Anlaşması imzalanması bölgede iki farklı grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Oğan, “Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, s.157

¹⁶⁷ Haghayeghi, a.g.m., s. 34

¹⁶⁸ Lee, a.g.m., s.40

2000 yılından itibaren Rusya Hazar Havzası'na yönelik politikalarını daha etkili şekilde yürütmek için çalışmalara başlamıştır. 2000 yılının Mart ayında Cumhurbaşkanı seçilen Vladimir Putin Hazar'ın Rusya'nın özel çıkarlarına hizmet edecek önemli bir bölge olduğunu açıklamıştır. Bu sebeple öncelikle Enerji Eski Bakanı Viktor Kaliuzhniy'i Hazar'ın hukuki statüsünün düzenlenmesi hususunda özel temsilcisi olarak görevlendirmiştir. Kaliuzhniy, sorunun çözümü için düzenli bir biçimde Astana, Aşkabat, Tahran ve Bakü'ye ziyaretler gerçekleştirdi. Bu göreve atanmasının ardından sürekli olarak Hazar sorununun bir an önce çözülmesi gerektiğini ifadelerinde vurgulamıştır.

Ziyaretlerin ardından Kaliuzhniy, Hazar Denizi'nin yeni hukuki rejiminin oluşturulması konusunda Rusya'nın önerisini şu şekilde özetlemiştir:

- “Rusya, Hazar’ın sorunlarına adım adım yaklaşmalı, seyrüsefer, ekoloji, biyolojik kaynakların kullanımı, kıyı hattı koordinatlarının belirlenmesi gibi konuları tek ele almalıdır.
- Kıyı devletleri petrol yataklarına odaklanarak, bu kaynakların geliştirilmesi konusunda 50/50 pay ilkesini benimsemeli ve geliştirme çalışmalarının ikinci aşamasında, önceden Hazar Denizi hidrokarbonlarını geliştirme ve üretme faaliyetlerinde bulunan kıyıdaş devletlere tazminat ödenmelidir.
- Hazar Denizi, söz konusu kıyı devletine ait ulusal bölgelere bölünmelidir. Hazar Denizi'nin yüzeyi ortak kullanıma açık olmalıdır, yalnızca deniz dibi ulusal bölgelere bölünmelidir.
- Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin hususlarda Hazar devletleri arasında tek bir platform oluşturulmalıdır.
- Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den yönetilecek olan, Hazar Denizi'nin sorunlarına yönelik bir strateji merkezi kurulmalıdır. Merkez, Hazar havzasını izlemeli, jeo-bilgi analizleri gerçekleştirmeli, kirleticileri belirlemeli, çevre odaklı faaliyetlerin, seyrüsefer ve avlanma konularının eşgüdümünü gerçekleştirmelidir.
- Devletlerden biri Hazar Denizi'nin statüsü konusunda görüşmeleri engelleyecek olursa, diğer devletler vakit kaybetmemelidir.”¹⁶⁹

¹⁶⁹ Mamedov, a.g.m., ss.247-248

Kaliuzhniy'in de ifadelerinden anlaşıldığı üzere, Rusya bu yeni önerisinde sadece Hazar'ın hukuki statüsü sorununun değil seyrüsefer ve ekoloji sorunlarının da adım adım çözülmesini ve orta hat üzerinde bulunan petrol sahaları sebebiyle paylaşım sorunu yaşayan devletlerin aralarındaki sorunu ortak mülkiyet ilkesine göre çözmeleri gerektiğini savunmuştur.

İran ve Türkmenistan, Rusya Federasyonu'nun yeni önerisine onay vermemiştir. İranlı yetkililer orta hat ilkesinin kabul edilmesi durumunda İran'ın Hazar'da %14'ten fazla pay alamayacağını biliyordu. İran bu yüzden bu öneriye karşı çıktı ve ortak egemenlik ilkesinin gerekliliğini vurguladı. İran tarafından yapılan diğer bir öneri ise denizin beş eşit parçaya ayrılmasıydı, ancak bu öneri de Azerbaycan ve Türkmenistan tarafından kabul edilmedi. Bunun sebebi söz konusu iki ülkenin ulusal bölgelerinin bir kısmını İran'a aktarmak zorunda kalacak olmalarıydı.¹⁷⁰ Türkmenistan da İran gibi bu ikili anlaşmalara karşı çıkmış ancak Nisan 2002'de Aşkabat'ta yapılan Hazar Zirvesi'nin başarısızlığının ardından benzer ikili anlaşmalar yapmak konusundaki niyetlerini açıklamıştır.¹⁷¹

Diğer taraftan Azerbaycan tutumunu değiştirerek Rusya ile benzer görüşleri benimsemeye başlamıştır. Bu bağlamda Vladimir Putin'in 9 Ocak 2001 tarihinde gerçekleştirdiği Azerbaycan ziyaretinde iki devlet deniz dibinin orta hat boyunca bölünmesi ilkesini benimsediklerini; deniz yüzeyini ise ortak kullanım alanı olarak kabul ettiklerini bildiren bir antlaşma imzalamışlardır.¹⁷² Putin ve Aliiev, Hazar'ın yasal statüsünü konusunda kıyıdaş devletler arasında önemli görüş ayrılıkları baş gösterdiğinden beri "adım adım ilerleme" olarak adlandırdıkları bir yöntemi benimsemişlerdir. Bu yöntem çerçevesinde beyan edilen ilk nokta; mevcut Hazar uygulaması ve uluslararası hukuk ilkelerinin göz önünde tutulduğu ve daha sonra taraflar arasında anlaşma yapılarak değiştirilebilen bir orta hat çizmek için eşit uzaklıktaki noktalar kullanılarak Hazar deniz yatağının birbirine bitişik ve karşılıklı ülkeler arasında sektörlere veya bölümlere ayırmak şeklinde ifade edilmiştir.¹⁷³

¹⁷⁰ Adam Dempsey, "Caspian Sea Basin: Part 4 - Is It a Sea or Is It a Lake?", Defense Viewpoints, 02.10.2009, <http://www.defenceviewpoints.co.uk/articles-and-analysis/caspian-sea-basin-part-4-is-it-a-sea-or-is-it-a-lake>, 27.12.2014

¹⁷¹ Bu noktada Türkmenistan'ın Sovyet döneminden kalma bölünmeye göre kendisinin ve Azerbaycan'ın paylarını doğrudan etkileyecek olan her kıyı devletine %20 oranında pay öngören İran'ın tezine de ihtiyatlı yaklaştığını belirtmek gerekmektedir.

¹⁷² Kapyshev, a.g.m., ss.26-27

¹⁷³ Lee, a.g.m., s.42

Görüldüğü gibi, bu antlaşma 1998 Antlaşması'na benzer bir bölünmeyi esas almaktadır. Böylece üç kıyıdaş devletin paylaşım konusundaki ortak tutumları, Hazar'ın kuzeyinde antlaşmalara bağlı bir hukuki rejimin uygulanmasına imkân tanımıştır. Azerbaycan'ın Rusya'nın tezini destekler şekilde tutum değiştirmesinin sebebi olarak Azerbaycan'ın Rus boru hatlarına oldukça bağımlı bir durumda bulunması gösterilmiştir. Bunun yanında Azerbaycan için Hazar'ın zengin hidrokarbon kaynakları üzerinde anlaşmazlığın olması da önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle Hazar'ın yasal rejimini ilgilendiren birçok konu arasında- denizcilik, balıkçılık, çevresel faktörler, ticaret, hidrokarbon kaynakları- Azerbaycan için öncelik teşkil etmektedir. Zamanın Rus Dışişleri Bakanlığı'nın Hazar Denizi Çalışma Grubu başkanı Merzliakov, söylemlerinde bu gerçeğin tüm kıyı devletleri için geçerli olduğunu belirtmiştir: “Hazar'ın yeni üyeleri şayet Hazar'ın deniz yatağında önemli miktarda petrol ve doğalgaz kaynakları olmasaydı, Hazar'ın hukuki statü sorununu asla ortaya atmazlardı.”¹⁷⁴

Nihai statü belirleninceye kadar bu üç devletin kendilerine ait sektörlerde işletme ve yatırım yapma haklarının bulunduğuna ilişkin bildiri, İran ve Türkmenistan'ın tepkisine neden olmuştur. Bu iki devlete göre, sözü geçen antlaşmalar geçerli olamaz; Hazar'a ilişkin düzenlemeler bütün kıyı devletlerinin ortak iradesiyle yapılabilir. 11 Mart 2002'de İran'ın BM daimi temsilci yardımcısı Muhammed Hassan Fadaifard, Genel Sekreter Kofi Annan'dan Kazakistan'ın diğer Hazar kıyı devletleriyle imzaladığı ikili anlaşmaların tümünün feshedilmesini istemiştir.¹⁷⁵

Rusya-Azerbaycan anlaşmasının imzalanmasından iki ay sonra Mart 2001'de Rus-İran zirvesinde Putin ve Mohammed Khatmi ortak bir bildiri ile Hazar'ın yasal statüsü konusunda “ani eylemlerde” bulunmayacaklarına dair kararlarını belirtmişlerdir. Diğer bir ifadeyle Hazar'daki yasal statü sorunu çözülene kadar taraflar resmi olarak Hazar'da çizilen hiçbir sınırı tanınmayacağı hususunda karar almışlardır. Bununla birlikte beş Hazar devletinin ortak kararı olmadan imzalanan anlaşmalarının tümünün göz ardı edileceğinin altını çizmişlerdir. Zirvenin sonucu olarak Astana ve Bakü, Rus-İran ortak bildirisinin Rusya'nın Kazakistan ve Azerbaycan ile imzaladığı ikili anlaşmaları yok saydığını ifade

¹⁷⁴ Lee, a.g.m., s.42

¹⁷⁵ Haghayeghi, a.g.m., s.36

etmişlerdir. Bu sebeple Astana ve Bakü Rus-İran deklarasyonuna tepki göstermişlerdir. Kaliuzhny, Rusya'nın tutumuna açıklık getirmek amacıyla anlaşmanın imzalanmasından birkaç gün sonra Astana'ya gitmiştir. Daha sonra açıkladığı üzere Kazakistan'daki resepsiyon "soğuk" bir ortamda sürmüştür. Moskova, Kaliuzhny aracılığıyla Rus-İran ortak bildirisinin bütün ikili anlaşmaları iptal etmediğini ve özellikle 1998 Anlaşması'nda yer alan hükümlere bağlı kaldıklarını ve kalacaklarını bildirmiştir.

Kaliuzhny daha sonra verdiği bir röportajda Rusya'nın tutumunu "Astana ortak bildiriye İran'ın ortak yönetim tezini- Hazar'ın neresinde olursa olsun deniz yatağında bulunan bütün petrol kaynakları üzerinde beş kıyı devletinin ortak kullanım hakkı olduğu tezini- desteklemek olarak yorumlamıştır" şeklinde ifade etmiştir. İran ile yayınladıkları bildirinin Hazar'ın statüsü konusunda yapılan ikili anlaşmaları yok saymadığının altını defalarca çizen Kaliuzhny ortak yönetim tezinin ise "Hazar'da yeni başlayan bütün petrol projelerinin iptal edilmesi" yönünde kıyı devletlerine verilen bir uyarı olarak kabul ettiklerini belirtmiştir.¹⁷⁶

2001 Kasımında ise Azerbaycan ile Kazakistan deniz yatağının paylaşımı konusunda anlaşma imzalamışlardır. Bu, resmi olarak üç kuzey devleti Rusya-Azerbaycan-Kazakistan arasında bir konsensüsün oluşmasını sağlamıştır. Fakat bilindiği gibi İran ve Türkmenistan bu üçlü ile fikir çatışması yaşamıştır. Ocak 2002'de Rusya-Türkmenistan arasındaki bir görüşmede, sadece sorunun hızlı bir şekilde çözülmesi gerektiğine dair bir karar alınmıştır. Aynı şekilde Mart 2002'de Bakü-Tahran arasındaki görüşmede Hazar'ın yasal rejimine dair herhangi bir gelişme olmamıştır. Bütün bu tepkilere rağmen üç devlet tutumlarından vazgeçmeyerek orta hat yöntemine dayalı üç taraflı bir antlaşmayı Mayıs 2003'te Almatı'da Özel Çalışma Grubunun 9. görüşmesinde imzalamışlardır. Bu yöntemle göre, münhasır ekonomik bölgelerin genişliği, devletlerin kıyı çizgilerinden paralel ve eşit uzaklıkta olan bir orta hattın çizilmesi yoluyla belirlenmiştir. Bu antlaşmayla esasen deniz dibi milli sektörlere bölünecek ve beş devlete de deniz yüzeyini kullanma hakkı tanınacaktır.¹⁷⁷ Bu üç taraflı antlaşmanın sonucu olarak, Hazar'ın su tabanının %64'ü orta

¹⁷⁶ Lee, a.g.m., ss.42-43

¹⁷⁷Liz Fuller, "Still No Decision on the Caspian Sea", 02.02.2005, <http://www.rferl.org/content/article/1057228.html>, 25.12.2014

hat ilkesine göre ulusal sektörlere ayrılmıştır. Bu paylaşımdan Kazakistan %27, Rusya %19, Azerbaycan ise %18 pay almıştır.¹⁷⁸

Anlaşma bilindiği üzere Hazar'ın kuzeyinde resmi bir uzlaşmayı ortaya çıkarmıştır. Buna karşılık aynı yıl İran ile Türkmenistan arasında Hazar'ın güneyinin paylaşımına ilişkin bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma, su tabanının uluslararası hukukun ilke ve kuralları gereğince BMDHS'ye uygun olarak paylaşılmasını öngörmüştür. Bununla birlikte söz konusu ilke ve kuralların içeriği muğlaktır.¹⁷⁹ Sonuç olarak bu gün gelinen noktada, Hazar Havzası'nda kuzeyde Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan'ın güneyde ise İran ve Türkmenistan'ın bulunduğu bir kuzey-güney anlaşmazlığı vardır. Bununla birlikte Hazar'daki statü sorunu henüz çözümlenmiş değildir; bu sorunun sonucu olarak ortaya çıkan diğer değişik meseleleri de çözmek amacıyla görüşmeler çeşitli düzeylerde devam etmektedir.

4.2. Hazar Devlet Başkanları Zirveleri

4.2.1. 22-23 Nisan 2002 Aşkabat Zirvesi

Günümüzde, Hazar'ın nihai statüsünü belirlemek için beş kıyıdaş devletin devlet başkanları ve Dışişleri Bakanları seviyelerinde istişare toplantıları ve zirveleri yapılmaktadır. Bunların yanında kıyı devletlerinin ortak kararıyla oluşturulan ve beş kıyı devletin Dışişleri Bakan Yardımcılarından oluşan Özel Çalışma Grubu'nun 1996 yılından beri Hazar'ın yasal rejim sorununun çözümü amacıyla faaliyetler gösterdiğini de belirtmiştik. Bu bağlamda, Hazar kıyı devletleri başkanlarının katılımıyla düzenlenen ilk zirve birçok kez ertelenmesinin ardından 22-23 Nisan 2002 tarihinde Aşkabat'ta gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁰

Zirvede beklentilerin aksine Hazar'ın statüsü konusunda herhangi bir adım atılamamıştır. Bunun yanında deniz yatağının taksimi, balıkçılık ve çevresel bozulma gibi temel sorunlar konusunda da herhangi bir anlaşma imzalanmamıştır. Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan arasındaki işbirliği İran tarafından eleştirilmiş ve bu zirve başta Azerbaycan ve

¹⁷⁸ Colibri Law Firm, s.6

¹⁷⁹ Poyraz, a.g.m., s.42

¹⁸⁰ Abilov, a.g.m., s.64

Türkmenistan olmak üzere kıyı devletleri arasındaki gerginliği arttırmıştır. Zirvede Türkmenbaşı diğer tarafları Hazar meselesinde iradeden yoksunlukla suçlamış, Azerbaycan başkanı Aliyev'i ise sorunlu sahalar konusunda anlaşmanın yapılması için gerekli adımları atmamakla itham etmiştir. Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov, durumu "Hazar Denizi kan kokuyor ve hepimiz bunun farkında olmalıyız. Bir petrol sahası konusunda tartışmak o kadar kolay değil." şeklindeki keskin ifadelerle açıklamıştır.¹⁸¹

2002 Hazar zirvesinden çıkan sonuç kıyıdaş devletlerin tümünün ortak kararıyla Hazar'daki yasal rejime dair sorunların çözümünün oldukça zor olduğudur. Zira zirveden kısa bir süre sonra Putin, Hazar sorunlarının çözümünde ikili görüşmeler aracılığıyla bireysel konulara öncelik verilmesinin gerekli olduğunu belirtmiş ve Aşkabat Zirvesi'nin kıyı devletlerinin bütün sorunları ortak bir kararla çözmelerinin mümkün olmadığını gösterdiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde Niyazov, Bakanlar Kurulu'nda yaptığı konuşmada Hazar'ın yasal statüsünün ikili temelde ele alınmasının gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁸²

Zirve'den olumlu bir sonuç alınamamasına rağmen 13 Mayıs 2002'de Moskova'da Devlet Bakanları düzeyinde Hazar Denizi'nin kuzey kısmının dibinin, yeraltı sularına egemen olma hakkını elde etme amacıyla, sınırlara ayrılması hakkındaki 1998 Rus-Kazak Anlaşması'na ek bir protokol imzalanmıştır. Rusya ve Kazakistan'ın yeraltı suları bölgesinde sınırlara ayrılmış, şekli değiştirilmiş bir orta hattın geçişi Protokolle tespit edilmiş ve bu bölgenin orta noktasında kurulmuş petrol-gaz yapılarının 50'ye 50 ortak olduğunun benimsenmesi şartları belirlenmiştir.¹⁸³ Anlaşma ve protokol taraflarca onaylanarak 2003 yılı Mayıs ayında yürürlüğe girmiştir. Vladimir Putin bu adımı "Hazar'da işbirliği konusunda bir dönüm noktası" olarak değerlendirmiştir.¹⁸⁴ Temmuz 2003'te düzenlenen 10. Özel Çalışma Grubu toplantısında ise beş devlet Hazar'ın çevresinin korunması için bir sözleşme yapılması konusunda karar alarak Kasım 2003'te sözleşmeye imza atmışlardır. Sözleşme beş Hazar devletinin tümünün imzası olan ilk belge

¹⁸¹ O'lear Shannon, "Resources and Conflict in the Caspian Sea", **Geopolitics**, 9 (1), 2010, ss.175-177

¹⁸² Bununla birlikte ikili görüşmeler sorunun tüm yönleriyle çözümüne katkı sağlayamamıştır. Hazar'ın kuzeyinde deniz yatağının bölünmesi hususunda ortak bir karara varılmış olmasına rağmen güneydeki sorunlar çözümsüzlüğünü sürdürmektedir.

¹⁸³ Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsünün Düzenlenmesi Sorunları Açısından Rusya'nın Durumu", http://www.turkey.mid.ru/sng_05_t.html, 14.11.2014

¹⁸⁴ Abilov, a.g.m., s.65

olması dolayısıyla önem arz etmektedir.¹⁸⁵ Nisan 2004'te beş ülkenin Dışişleri bakanları, bir araya gelmelerine rağmen toplantıda nihaî bir anlaşmaya ulaşamadı. Benzer şekilde 29-29 Ocak 2005'te Hazar'ın hukuksal statüsü üzerinde taslak bir sözleşme için Hazar devletlerinin 16. Özel Çalışma Grubu toplantısı da bir ilerleme kaydedilmeksizin son buldu.¹⁸⁶

4.2.2. 16 Ekim 2007 Tahran Zirvesi

Hazar Devlet Başkanları Zirvesi'nin ikincisi 16 Ekim 2007 tarihinde İran'ın başkenti Tahran'da yapılmıştır. Zirvenin asıl amacı Hazar'ın statüsünün belirlenmesi olmasına rağmen taraflar gündemlerine güvenlik konularını taşıdılar. Zirve, bir giriş bölümü ve 25 maddeden oluşan Tahran Bildirisi adı verilen ortak bir bildiriyle sonlandırıldı. Hazar kıyı devletlerinin başkanları tarafından imzalanan ilk siyasi belge olarak onaylanan bildiriye göre kıyı devletleri, bölgede barış ve istikrarı korumak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar; doğal kaynakların verimli kullanımı için birlikte hareket edecekler; aralarındaki ekonomik işbirliğini özellikle enerji ve ulaştırma alanında arttıracaklar; bölgedeki ulaştırma fırsatlarını verimli bir şekilde kullanabilmek adına uluslararası bir ulaştırma koridoru kurmak maksadıyla birbirlerine yardım edeceklerdir.¹⁸⁷ Ayrıca, Hazar'ın hukuki statüsü konusunda nihai bir karara varılana kadar kıyıdaş devletler kendi bayrağı altında gemi yolculuğu yapma, avlanma ve seyrüsefer haklarına sahiptirler.

Hazar'da kıyı devletleri haricinde başka bir devletin donanma ve askeri kuvvet bulundurma hakkına sahip olmadığı, denizin yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılacağı, kıyı devletlerinin askeri kuvvetlerinin birbirlerine karşı kullanılmayacağı kıyıdaş ülkelerden hiçbirinin, başka bir ülkenin Hazar'a kıyısı bulunan bir ülkeye saldırması için topraklarını kullanmasına izin vermeyeceği de bu belgeye eklenmiştir. Bildiriye göre Hazar'ın hâkimiyeti sadece 5 ülkeye aittir ve buradaki kaynaklardan sadece bu 5 ülke yararlanabilir. Ayrıca, taraflar Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na (NPT) bağlı kalacak ve nükleer enerji sadece barışçıl amaçlar için kullanılacaktır.¹⁸⁸ Sonuç bildirisinin

¹⁸⁵ Terzioğlu, a.g.m., s.32

¹⁸⁶ Lee, a.g.m., s.37; <http://turkmeniya.tripod.com/turkmenistanlaws/id24.html>, 14.11.2014

¹⁸⁷ Abilov, a.g.m., s.66

¹⁸⁸ Yeni Şafak, "Hazar Denizi 5 Ülkeye Aittir", 16.10.2007, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/hazar-denizi-5-ulkeye-aittir-75239>, 25.10.2014

özellikle ikinci maddesi¹⁸⁹, Ortadoğu'daki stratejik çıkarları çerçevesinde İran'ı tehdit eden ABD'nin, kendisine Hazar Bölgesi'nden müttefik edinme umutlarını azaltması bakımından önem teşkil etmektedir. Son madde¹⁹⁰ ise, nükleer faaliyetlerini "barışçıl" amaçlarla gerçekleştirdiğini iddia eden İran için bir destek mahiyeti taşımaktadır.¹⁹¹

İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkmenistan Devlet Başkanı Kurbanguli Berdimuhammedov ile zirve sonuç bildirisini imzaladıktan sonra ortak basın toplantısı düzenlenmiştir. Toplantının "samimi bir ortamda gerçekleştiğini ve önceden belirlenen bütün hedeflere ulaşıldığını" söyleyen Ahmedinejad, imzalanan sonuç bildirisinin "büyük bir kazanç" olduğunu ve zirvenin 5 komşu ülke ilişkilerinde bir "dönüm noktası" olduğunu ifade etmiştir.¹⁹² Toplantının sonuç bildirisi ile Hazar'ın statüsüne ilişkin kararlar açıklanırken, diğer yandan da, beş ülkenin her konuda birbirine verdiği destek de açıkça görülmektedir.

4.2.3. 18 Kasım 2010 Bakü Zirvesi

18 Kasım 2010' da Bakü'de gerçekleştirilen üçüncü zirvede beş kıyı devletinin liderleri, zirve gündeminin en önemli noktalarından biri olan güvenlik konusunda işbirliği anlaşması imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Hazar'ın güvenliğinden ve korunmasından yalnızca kıyı devletleri sorumlu olacaktır.¹⁹³ Bakü Zirvesi esnasında liderler, Hazar'da 25 millik ulusal bölgeler oluşturulması konusunu tartışmış ve mersin balığı avını yasaklamıştır. İmzalanan anlaşmanın içeriğinin, Hazar Denizi'nde meydana gelebilecek terörizm faaliyetleri, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı üzerine ortak hareket etmek olduğu

¹⁸⁹ Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan beş ülke, hiçbir zaman, karşı tarafa saldırmak için bu denizi kullanmayacak. Hiçbir ülke, başka bir ülkenin Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan bir ülkeye saldırması için topraklarını kullanmasına izin vermeyecek.

¹⁹⁰ Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na (NPT) bağlı kalınacak ve nükleer enerji sadece barışçıl amaçlar için kullanılacak.

¹⁹¹ Zira Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin sonuç bildirisinin okunmasından önce, nükleer faaliyetleri konusunda İran'a destek vermeye devam edeceklerini beyan etmişti. "İran, Hazar Denizi'ndeki Payını Kabulleniyor (mu?)", Diplomatik Gözlem, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR,3729/iran-hazar-denizindeki-payini-kabulleniyor-mu.html>, 17.10.2014.

¹⁹² Yeni Şafak, "Hazar Denizi 5 Ülkeye Aittir", 16.10.2007, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/hazar-denizi-5-ulkeye-aittir-75239>, 25.10.2014

¹⁹³ Güvenlik anlaşmasının temelinde kıyı devletlerinin silahlanmaları yatmaktaydı. Sergei Blagov, "Moscow Aims for Caspian Settlement in 2011", Eurasian Daily Monitor, 7(216), 03.12.2010, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=37238&tx_ttnews%5BbackPid%5D=7&cHash=79e3ad8d7d#.VRKZ4fmsVqU, 17.10.2014

belirtilmiştir. Ayrıca zirve sonunda, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran devlet başkanları bir bildiriye de imza atmışlardır. Bildiride, tarafların, Hazar'a kıyısı olan ülkelerin egemenliklerini tanıdıkları hatırlatılarak, Hazar'ın hukuki statüsü konusunda başlatılan çalışmanın devamının getirilmesi için bundan sonrada çalışmalara devam edileceğini ifade edilmiştir. Bu bağlamda, taraflar, Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair konvansiyon oluşturma görevini tamamlama niyetlerini tasdik etmektedirler. Söz konusu konvansiyon, Hazar Denizi'ndeki kıyı devletlerinin faaliyetlerini düzenleyen temel belge olacaktır.¹⁹⁴

Zirvenin açılış konuşmasını yapan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, "Bizi birleştiren Hazar Denizi, dostluk ve işbirliği denizidir. İnaniyorum ki bu zirve Hazar denizinde güvenliğin yaratılması için önemli adım olacaktır." ifadelerinde bulunmuştur. Hazar'ın hukuki statüsünün şimdiye kadar kararlaştırılmamasının, Hazar'a kıyısı olan ülkeler arasında bir sorun oluşturmadığını söyleyen Aliyev, "Bununla beraber, Azerbaycan, Rusya ve Kazakistan arasında Hazar'ın bölünmesi ile önemli adımlar atmışlardır. İnaniyorum ki gelecekte bu güzel tecrübe esas olarak kabul edilir" şeklinde konuşmuştur. Aliyev, ulaşım sahasında işbirliğinin geliştiğini de vurgulayarak, Bakü'de büyük ticaret limanı yapımına başladıklarını ifade etmiş, limanın Hazar'a kıyısı olan ülkelerin menfaatlerine uygun olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵

Ancak Bakü Zirvesi'nde de Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. İran'ın yeni müzakerecisi, zirveden önce "İran'ın amacının %20 sınırının ötesinde olduğunu" açıklamış; bu tez Bakü Zirvesi esnasında Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad tarafından da desteklenmiştir. Zirvede ayrıca Türkmenistan'ın da farklı bir tutum sergilediğini görmekteyiz. Özellikle Hazar'ın altından geçerek Türkmenistan'dan Azerbaycan'a ulaşacak bir boru hattının inşası konusunda artık statü sorununun çözülmesini beklemek istemediklerini belirten Türkmen devlet Başkanı Berdimuhammedov, böyle bir projenin gerçekleşmesi için sadece borunun geçeceği ülkelerin onayının alınmasının yeterli olması gerektiği tezini öne sürmüştür. Ancak Hazar'da hegemonyasını sürdürme arzusu içinde olan Rusya'nın böyle bir görüşü doğaldır

¹⁹⁴ "Caspian Sea States ink Security Pact", Tehran Times, 20.11.2010, http://old.tehrantimes.com/index_View.asp?code=230599, 17.10.2014

¹⁹⁵ "Hazar Zirvesi Sona Erdi", Hür Haber, 19.11.2010, <http://www.hurhaber.com/hazar-zirvesi-sona-erdi/haber-378485>, 18.11.2014

ki benimsememesi ve İran'ın Hazar'da payını artırma yönündeki talepleri dolayısıyla bu projede tüm kıyı devletlerinin onayının alınması gerektiğine dair görüş daha fazla ağırlık kazanmıştır.¹⁹⁶

Yine 26-27 Nisan 2011 tarihlerinde Özel Çalışma Grubunun Bakü'de gerçekleştirilen zirvesinde Hazar'ın bölünmesindeki hususları belirlemek ve statü sorunundan kaynaklanan diğer sorunlara çözüm üretmek için yasal olarak bağlayıcı ve tüm kıyı devletleri tarafından kabul edilebilir olması öngörülen nihai anlaşma taslağı üzerinde çalışmalar yapılmıştır. 27 Nisan'da Azerbaycan'ın Hazar elçisi Dışişleri Bakan Yardımcısı Khalof Khalafov, bu görüşmenin Rusya'da yapılacak olan 4. Hazar Zirvesine katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Hazar'ı askerden arındırmak ve askeri faaliyetleri düzenlemek amacıyla teklif edilen öneriler üzerinde anlaşma sağlamak üzere olduklarını belirten elçi, bununla birlikte kıyı devletlerinin amacının bölgedeki bütün ulusların eşit güvenlik hakkına sahip olduğunun da güvence altına almak olduğunu belirtmiştir.

Diğer taraftan Rusya'nın Hazar elçisi Alexander Golovin de bölgede işbirliğini sağlamak açısından çok taraflı bir çerçevenin çizilmesini desteklerini ve Rusya'da yapılacak olan zirvede Hazar anlaşma taslağının sonuçlanacağını belirtmiştir. Aynı zamanda, kıyı devletlerinin hiçbirinin silahlanma yarışı içerisinde olmadıklarını, Hazar'ın barış ve işbirliği bölgesi olarak kalması gerektiğini vurgulamıştır. Kazakistan elçisi Zulphia Amanzholova ise Rusya'nın görüşlerini genel olarak tasdik etmiştir. Bununla birlikte diğer delegelerin daha az iyimser olduklarını görmekteyiz. Türkmenistan'ın elçisi Hazar anlaşma taslağının bazı hükümlerinin daha fazla istişare gerektirdiğini vurgulamıştır. Tahran ise kıyı devletleri arasında ikili ve ayrı anlaşmaların yapılmasına karşı olan tutumunu yinelemiştir. İran'ın elçisi Muhammed Mehdi Ahunzade çok taraflı bir Hazar anlaşması yapılmadığı sürece 1921 ve 1940 Anlaşmalarının geçerli olacağını belirtmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Hasan Selim Özertem, "Hazar'ın Statüsü: Gözler 2011 Moskova Zirvesi'nde", USAK Avrasya Araştırma Merkezi, 14.01.2011, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=406&cat=334#.VRKuk_msVqU, 30.10.2014

¹⁹⁷ Sergei Blagov, "Littoral States Struggle to Agree on the Caspian Settlement", Eurasian Daily Monitor, 8 (88), 06.05.2011, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37897&no_cache=1#.VRPdWfmsVqU, 19.10.2014

22-23 Kasım' da Astana gerçekleştirilen Özel Çalışma Grubu toplantısında ise Bakü'deki umutlu söylemlere rağmen kıyı devletlerinin görüş ayrılıkları belirginleşmiştir. Azerbaycan'ın Hazar elçisi Khalafov, Azerbaycan ve Kazakistan'ın Hazar'da boru hattı inşa etmede mutlak haklarının olduğu konusunda ısrarlı söylemlerde bulunmuştur. Sonuç olarak, Rusya'nın açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Hazar'da anlaşma sağlanabilmesi için daha fazla zamana ihtiyaç olduğu konusunda ülkeler hemfikir olmuştur.¹⁹⁸ 2012 yılına gelindiğinde ise yeni adımlar atılmak için çaba gösterilmeye devam edilmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov 18 Ocak'ta Moskova'da yapılan basın toplantısında, "Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi çerçevesinde kıyı sularının sınırlarının belirlenmesi konusunda ilke olarak mutabakat sağlandı. Bunlar sahil devletinin egemenliğindeki bölgeden ve balıkçılık bölgesinden oluşacak."¹⁹⁹ ifadeleriyle atılan adımlar açıklık getirmiştir.

4.2.4. 29 Eylül 2014 Astrahan Zirvesi

Hazar Denizi'ne kıyıdaş ülkelerin devlet başkanları- Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhammedov- 29 Eylül 2014 'te Rusya'nın Astrahan şehrinde 4. Hazar zirvesini gerçekleştirmişlerdir. Toplantının ardından liderler, hidrometeoroloji alanında işbirliği, olağanüstü hallerde karşılıklı haberleşme ve yardımlaşma ile Hazar'ın biyolojik kaynaklarının korunması ve rasyonel kullanılmasını öngören anlaşmalara ve zirve sonuçlarına dair bildiriye imza atarak nihai anlaşmanın ise 2016'te Kazakistan'da yapılacak olan zirvede imzalanacağını bildirmişlerdir.²⁰⁰

Taraflar Hazar'da askeri gücün dengeli olması ve burada 5 ülkenin dışında bir ülkenin askeri gücünün bulundurulmamasının gerekliliği konusunda anlaşmaya varırken, Hazar bölgesinin güvenliği için işbirliğini devam ettirmek konusunda uzlaşa sağlandı. Liderler, görüşmelerde ulaşım sorununa da vakit ayırmıştır. Avrupa'yı Orta Asya, Rusya ve

¹⁹⁸Sergei Blagov "Caspian Pact Remains Elusive", Asia Times, 15.12.2011, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ML15Ag01.html, 22.10.2014

¹⁹⁹ Ramiz Meşedihasanlı, "Hazar Denizinin Statüsünde Nihai Mutabakat Yakın", Ahıska Press, 19.01.2012, <http://www.ahiskapress.com/?p=12830>, 25.10.2014

²⁰⁰"Hazar Denizi'nde Askeri Güç Dengeli Olacak", Sabah Gazetesi, 30.09.2014, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/09/30/hazar-denizinde-askeri-guc-dengeli-olacak>, 30.09.2014

İran'la birleştirecek "Kuzey-Güney" hava koridoru görüşülmüştür. Toplantıda Hazar çevresinde demiryolu ağının genişletilmesi ve Hazar'daki limanları birleştirecek sistemin kurulması da gündeme geldi. Toplantı sonrasında liderler, sembolik tuşa basarak, havuz içerisindeki Mersin balıklarını Volga Nehri'ne saldılar. Bunun, biyolojik kaynakların korunmasında sağlanan uzlaşımı sembolize ettiği belirtildi.²⁰¹

Hazar Denizi'nin çok taraflı etkileşim prensipleri ile kullanımını öngören Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün temelini oluşturacak bir belgenin kabul edilebileceğini kaydeden Putin, "Beş ülke arasında işbirliğinin geliştirilmesi terör, aşırılıklarla mücadele, uyuşturucu trafiğinin önlenmesi ve diğer tehditlere karşı etkin çalışmaya katkı sağlayacak ve istikrarı teşvik edecek..." demiştir.²⁰² Hazar Denizi ülkelerinin ekonomik gelişiminin dünya piyasalarında rekabetçi güçlerinin artmasına katkı sağlayacağını vurgulayan Putin, ulaşım ve çevre alanında da işbirliğinin geliştirilmesini istemiştir.

Hazar İşbirliği Enstitüsü Genel Müdürü Sergey Miheyev zirvenin sonuçlarını değerlendirerek şu ifadeleri söylemiştir:

"Zirvenin siyasi önemi açısından Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerde gerginliğin yaşandığı ortamda Hazar devletlerinin liderlerinin Astrahan'da bir araya gelmiş olması ve nihai anlaşma konusunda tutumlarının yakınlaşmasını önemli bir sonuç olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca, Hazar Beşlisi'nin Hazar Denizi'nde başka ülkelerin silahlı kuvvetlerinin bulunmayacağı konusunda anlaşmaya varmış olması çok önemlidir. Ortadoğu'daki olayların ışığında başka devletlerin Hazar Denizi'ne girmesini engellemek atılması gereken bir adımdır."²⁰³

Moskova Devlet Üniversitesi nezdindeki Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Jibek Sızdıkova, konuyla ilgili demecinde şu ifadelere yer vermiştir:

"IV. Hazar Zirvesi'nin sonuçlarının atılım niteliğini taşıdığı görüşündeyim. Hazar Zirvesi'nin başarılı olmasının en büyük göstergesi, tarafların denizin hukuki statüsüyle ilgili anlaşmanın temelini oluşturan ana prensipler konusunda mutabakata varmış olmasıdır.

²⁰¹"Hazar Denizi'nde Askeri Güç Dengeli Olacak", Sabah Gazetesi, 30.09.2014, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/09/30/hazar-denizinde-askeri-guc-dengeli-olacak>, 30.09.2014

²⁰²Faruk Akkan, "Hazar'a Komşu Ülke Liderleri Astrahan'da Toplandı", 29.09.2014, http://www.zaman.com.tr/dunya_hazara-komsu-ulke-liderleri-astrahanda-toplandi_2247447.html, 30.09.2014

²⁰³"IV. Hazar Zirvesi: Sonuçlar ve Perspektifler", Rusya'nın Sesi, 30.09.2014, http://tr.sputnikn.ews.com/turk-ish.ruvr.ru/2014_09_30/Hazar-Zirvesi-sonuclar-ve-perspektifler/, 30.09.2014

Daha önce taraflar bu konuda anlaşmayı bir türlü sağlayamıyordu. Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin nihai anlaşmanın, gelecek zirvede imzalanması bekleniyor. Gerçekleşen Zirvenin tarihi bir öneme sahip olduğu kanısındayım, çünkü 1991 yılından bu yana ilk kez Hazar Denizi ile ilgili birçok sorunun çözümünde ilerleme kaydedildi. Zirve sırasında sadece Hazar'ın hukuki statüsü değil, ticaret, güvenlik, ulaşım, çevre koruma konuları ele alındı, anlaşmaya varıldı. Bana göre zirve sonuçları Hazar devletlerinin sadece Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne dair tutumlarının yakın olmasını değil, bölgedeki tehditler konusunda fikir birliğine sahip olan liderlerin tutumlarının birbirine yakın olmasını da bir kez daha gösterdi.”²⁰⁴

Zirveye hazırlık amacıyla 22 Nisan 2014 tarihinde Rusya'nın başkenti Moskova'da Hazar'a kıyıdaş ülke Dışişleri Bakanları seviyesinde istişare toplantısı gerçekleştirilmiştir. Zirvenin ardından İran Dışişleri Bakanı Mohammad Javad Zarif alınan kararları özetlemiştir: Zirvede, Hazar'daki canlıların ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, çevrenin korunması ve Hazar sularında üçüncü ülkelerin varlığının önlenmesi gibi birçok alanda önemli kararlar alındığını belirten Zarif, ayrıca Hazar'a verilecek olan yasal statünün bölgede sürdürülebilir barış ve istikrarı güvence altına alması gerektiğini ifade etmiştir. İran'ın daima Hazar Denizi kıyı devletleri arasında ekonomik işbirliğinin gelişmesini desteklediğini ve çağrıda bulunduğunu ve bu devletlerle işbirliğini artırarak sürdürmeye hazır olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte Zarif, Hazar Denizi'nin yasal statüsünün kıyı devletlerinin halklarının ve gelecek nesillerinin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kararlaştırılacağını ifade etmiştir.²⁰⁵

Hazar'a kıyıdaş ülkeler arasında işbirliği için hukuki çerçevenin pekiştirilmesi amacıyla önemli çalışmalar yapıldığını söyleyen Elmar Memmedyarov, “Azerbaycan işbirliğinin tüm alanlarına, hakeza Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin konuların kıyıdaş devletlerin egemenlik haklarına saygı temelinde, karşılıklı anlaşma, barışçıl yöntemler ve görüşmeler yoluyla çözülmesine bağlılığını bir kez daha teyit ediyor” şeklinde açıklamada bulunarak sözlerine şunları eklemiştir: “Hazar'da hidrometeoroloji alanında işbirliğine ilişkin anlaşma artık imzalanmak için hazır. Bunun dışında Hazar Denizi'nde acil durum uyarısı ve onların ortadan kaldırılması alanında işbirliğine ilişkin anlaşma konusunda mutabakat sağlandı. Aynı zamanda, Hazar'ın biyolojik kaynaklarının

²⁰⁴“IV. Hazar Zirvesi: Sonuçlar ve Perspektifler”, Rusya'nın Sesi, 30.09.2014, http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2014_09_30/Hazar-Zirvesi-sonuclar-ve-perspektifler/, 30.09.2014

²⁰⁵“Caspian States Agree to Prevent Foreign Presence”, Press Tv, 23.04.2014, <http://www.presstv.ir/detail/2014/04/23/359731/no-foreign-presence-in-caspian-sea/>, 22.10.2014

muhafaza edilmesi ve rasyonel kullanımına ilişkin anlaşmanın son rötuşları üzerinde uzmanlar çalışmalarını sürdürüyor.”²⁰⁶

Toparlamak gerekirse, Astrahan’daki zirvede Hazarda hidrojeoloji alanında işbirliği, olağanüstü durumların önlenmesi, biyolojik kaynakların korunması ve onların kullanımıyla ilgili işbirliğini sağlayan 5 anlaşmaya imza atıldı. Ayrıca her devletin kıyısından 15 deniz mili, balık avı içinse kıyıdan 10 deniz mili mesafede yararlanabileceği belirlendi. Bütün bu hususlarından yanında dördüncü zirve toplantısını diğerlerinden ayıran en önemli husus Kuzey-Güney ayrışmasının belirginleşmesi oldu. Zirve toplantısı sonrasında Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Halef Halefov “Zirvede Hazar’ın yüzeyi ile ilgili anlaşmaya varılsa da, temel sorun Hazar’ın dibi, yani doğal kaynaklardan yararlanma meselelerindedir. Bu yönde Azerbaycan Rusya ve Kazakistan arasında anlaşma elde edilse de Türkmenistan ve İran’la görüş ayrılıkları mevcut” diyerek bu ayrışmayı açıkça ortaya koymaktadır.²⁰⁷ Gerek zirve sonrasında yapılan açıklamalar gerekse Kazakistan’ın en uzun kıyı uzunluğuna sahip olduğu dikkate alındığında Kazakistan’ın Astana kentinde 2016 yılında yapılacak olan beşinci zirvede statü sorunun çözümüne yönelik daha etkili adımlar atılabileceğini söylemek mümkündür.

Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenmesi için kurulan çalışma grubunun 39. toplantısı 5 Mart 2015 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Halef Halefov, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın özel temsilcisi İgor Bratçikov, İran Dışişleri Bakan Yardımcısı İbrahim Rehimpur, Türkmenistan Hazar Devlet Komitesi Başkanı Murat Atacanov ve Kazakistan Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Zülfiye Amanjolova katılmıştır.²⁰⁸ İki gün süren toplantı sonrasında yapılan basın toplantısında konuşan İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Rehimpur, Hazar Denizi'nin hukuki statüsüyle ilgili taslak sözleşmesinin 6 maddesi konusunda anlaşmalarını belirtmiştir.²⁰⁹

²⁰⁶ Araz Aslanlı, “Asrın Anlaşması’nın İmzalanmasının Üzerinden 19 Yıl Geçti”, The First News, 30.09.2013, <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20130920045741311.html>, 22.04.2014.

²⁰⁷ Kürşad Zorlu, “Orta Asya Enerji ve Güç Mücadelelerinde 4. Hazar Zirvesinin Önemi”, TÜRSAM, 01.10.2014, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1185-orta-asya-enerji-ve-guc-mucadelesinde-4-hazar-zirvesinin-onemi>, 22.10.2014

²⁰⁸ “Hazar Denizi Beşe Bölünüyor”, Türkiye Gazetesi, 05.03.2015, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/243361.aspx>, 05.03.2015

²⁰⁹ “Hazar’ın Hukuki Statüsü Bakü’de Görüldü”, 05.03.2015, http://www.pop10haber.com/haber/dunya/hazar_in_hukuki_statusu_baku_de_gorusuldu_118507.aspx, 05.03.2015

Halefov ise Astana Zirvesi'ne hazırlık sürecini başlattıklarını, bundan sonraki çalışma grubu toplantısının Tahran'da yapılacağı bilgisini vermiştir. Halefov, "Hazar'ın dibinin bölünmesi bazı ülkeler arasında çözülmüş durumda. Su yüzeyinin bölünmesi konusunda da beş ülke mutabakat sağladı. Şimdi bazı detaylar üzerinde müzakereler devam ediyor. Astana'da yapılacak zirvenin son zirve olacağına inanıyoruz. Nihai sözleşme üzerinde yüzde 80'nin üzerinde mutabakat sağlanmış durumda." ifadeleriyle önemli birçok konu üzerinde mutabakat sağlandığını vurgulamıştır.²¹⁰ Yapılan açıklamalar, Hazar'daki sorunların çözümünde daha etkili ve çözüm odaklı kararların alındığını göstermekte; ancak yine de kıyı devletleri arasındaki farklılıkların neden olduğu gerginlik ortamı devam etmektedir.

²¹⁰ "Hazar Beşe Bölünüyor", Sabah Gazetesi, 05.03.2015, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/03/05/hazar-bese-bolunuyor>, 05.03.2015

SONUÇ VE ÖNERİLER

1991 'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya yeni kıyıdaş devletlerin çıkması ve bu yeni devletlerin Hazar'daki petrol ve doğal gaz yataklarını işletmeye amaları büyük tartişmaları da beraberinde getirmiştir. 1994 yılına kadar Hazar ile ilgili anlaşmalar çoğunlukla İnan ve Rusya arasında yapılmıştır. Yapılan bu anlaşmalar daha çok Hazar'ın kullanımı üzerine olmuştur. 1994 yılından sonraki dönemde ise statü problemi ortaya çıkmış ve yapılan tüm görüşmeler ve antlaşmalar kıyıdaş devletlerin stratejilerini yansıtmış ve statüyle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur. Zaman içerisinde bütün kıyıdaş ülkelerin Hazar konusundaki temel tezleri değişikliğe uğramış ve şartlara göre nitelik değişirmiştir.

Aslında Hazar zerindeki tartişmalar, onun gl veya deniz olması sorunundan çok kaynaklarının ve özellikle de petrol ve doğal gazın ne şekilde paylaşılıp kullanılacağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Söz konusu aynı zamanda kıyıdaş devletlerin siyasi ve ekonomik egemenlik alanlarının belirlenmesi olunca taraflar kendi çıkarlarını koruyabilmek adına görüş bildirmişler ve bu sebeple sorunun üzümünde ortak kararların alınmasını zorlaştırmışlardır. Günümüze kadar Hazar'ın paylaşımına ilişkin kesin düzenlemelerin olmaması ise, bu tartişmaları daha da krklemetedir. Halen askıda bulunan Hazar'ın hukuki statüsünün bir an önce özümlenmesi, kaynaklardan faydalanmak ve ekonomik kazanç sağlamak amacıyla yatırım yapan konsorsiyum ülkeleri için önemli olduğu kadar, siyasi ve ekonomik dönüşümleri ve kalkınmaları açısından yeni devletler için de hayati öneme sahiptir. Bu nedenle, karşılıklı çıkarlar ve eşit haklar temelinde taraflardan birinin görüşünü diğerine empoze etmeden, bölgede barış ve işbirliği hedeflenerek müzakerelerin devam ettirilerek sonuçlandırılması gerekir.

Hazar'ın statüsünü belirleme noktasında  genel yaklaşım söz konusudur. Birinci görüşe göre Hazar, diğer gllere ve denizlere benzemeyen bir kapalı su havzasıdır; bu sebepten onun özellikleri mevcut uluslararası yasal normlar ve uygulamalara konu olamaz. Dolayısıyla Hazar'ın yasal statüsünü ayrıntılı bir şekilde düzenleme sürecinde gelenek dışı

yaklaşımlara başvurulmalıdır. Bazen Hazar “sınır gölü” olarak ya da “açık deniz” olarak tanımlanmaktadır. Hazar’ın bir göl olduğunun kabul edilmesi halinde ise suları ile ilgili uluslararası hukuk kuralları geçerli olacak, Hazar’ın da diğer göller gibi bölünmesi gerekecektir. Çünkü kıyı devletleri, sınırları içindeki biyolojik ve doğal kaynakların kullanımı ile su ve taşımacılık alanında egemenliklerini kullanmak ve korumak isteyeceklerdir. Göllerin bölünmesinin birçok yöntemi vardır. Ancak Hazar’a kıyısı bulunan devletlerin sınır çizgisi veya diğer bölünme yöntemleri üzerinde anlaşamadıkları bilinmektedir. Aslında sorun, Hazar’ın hangi yöntemle veya nasıl bölüneceğinin yanında bölünmesi durumunda ortaya çıkacak egemenlik kaybı ve bunun ekonomik çıkarlara vereceği zarardır. Hazar’ın hukuki statüsünün bir deniz olarak kabul edilmesi halinde BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin doğrudan uygulanması gerekecektir. Bu durumda 12 millik karasuları, 200 mili aşmayan münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı prensiplerine göre çizilecek bir sınır söz konusu olacaktır. Ancak Hazar ülkeleri arasında bu tür bir uygulamaya izin verecek uzaklık zaten mevcut değildir. Bu durumda BM Denizler Hukuku Sözleşmesi’nin 15’inci maddesi gereği devletlerin, karşılıklı kıyılara sahiplerse orta noktayı esas kabul ederek, sınırın o çizgiyi aşmaması ilkesi uygulanacaktır.

Hazar’da beş taraflı bir antlaşmanın varlığından bahsedilemese de, 1998 Kazakistan-Rusya, 2001 Rusya-Azerbaycan ve 2001 Azerbaycan- Kazakistan Antlaşmaları ve daha sonraki 2003 Rusya-Kazakistan-Azerbaycan Antlaşmasından sonra, kuzey kıyıdaşları aralarında bir uzlaşmaya varılmıştır. Deniz yatağından “orta hat” esasına göre yararlanmayı öngören bu rejime, güney kıyıdaşlar olan İran ve Türkmenistan karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla bölgede bir kuzey-güney anlaşmazlığı baş göstermiştir. Güneyde Türkmenistan, denizin paylaşılması ilkesini benimsemekle birlikte, bunun yöntemi konusunda fikir ayrılığına düşmüştür. Özellikle Azerbaycan ile orta bir hat boyunca aralarında Hazar’ı bölme konusunda anlaşmalarına rağmen bu hattın sınırlarının nereden çizileceği konusunda uzlaşamadılar. İran ise her bir kıyı devletinin Hazar’ın %20’sine sahip olması gerektiğini savunmaktadır ve beş eşit parçaya taksiminden yanadır.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında çalışmadan çıkarılan sonuçlar ve öneriler şu şekilde özetlenebilir:

1. Hazar sahip olduğu fauna ve tuzlu su özellikleriyle kapalı deniz özelliği taşısa da Hazar’ın açık denizlere çıkışının olmaması bu büyük su kütesinin aynı zamanda göl

statüsü altında değerlendirilmesine neden olmaktadır. Hazar'a atfedilecek olan statü ne olursa olsun uluslararası hukuk açısından farklılıklar doğuracağı gibi kıyı devletlerinin egemenlik alanlarının sınırlarının belirlenmesi noktasında da farklılıklar doğuracaktır. Özellikle kaynakların paylaşımı hususunda Hazar'ın göl olarak kabul edilmesi halinde buradan elde edilen petrol ve doğalgaz gelirlerinin kıyıdaş devletlerarasında eşit olarak paylaşılması gerekecektir. Deniz olarak kabul edilmesi halinde ise Hazar'a kıyısı olan devletlerin kıyı şeritlerinin niteliği ve niteliği önemli bir rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında henüz bir anlaşmaya varılamamış olması mevcut kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasının önüne geçmektedir. Bununla birlikte kıyı devletleri öncelikle münhasır ekonomik haklarının tanınmasını ve böylece bu haklardan mümkün olduğunca yararlanmak istemektedirler.

2. Bu gün için SSCB ve İran arasında geçmişte yapılan anlaşmalar sorunun çözümünde yetersiz kalmaktadır. Hazar üzerindeki görece işbirliği, kıyıdaş devletlerin aralarında imzaladığı ikili ve çok taraflı anlaşmalarla sağlanmıştır. Ancak bu anlaşmalar, kıyı devletleri arasındaki ihtilafları da tetiklemiştir.

3. Hazar kıyı devletleri her ne kadar sorunun bir an önce çözüme kavuşturulmasını isteseler de çatışan talepler ve öncelikli çıkarlar yönünde oluşan ilişkiler ağı; bölgedeki sorunun işbirliği temelinde çözüme kavuşturulması yerine bölgedeki aktörler arasında giderek artan bir rekabetin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

4. Hazar'ın hukuki statü sorununu çözümsüzlüğe sürükleyen bir diğer etken de uluslararası hukuk normlarının sorunla ilgili kesin bir çözüm önerisi sunamamasıdır. Günümüzde dünyadaki sorunların uluslararası normlarla çözülebileceğini, iş birliğinin ancak bu şekilde sağlanabileceğini varsayarsak Hazar sorununun, kıyıdaş devletlerin milli çıkarları çerçevesinde ele alınmasıyla daha uzun bir çözümsüz kalacağını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, uluslararası toplumun -özellikle BM'nin- sorunun çözümü ve uzlaşmanın sağlanması için çabalarını artırmaları gerekmektedir.

5. Hazar'ın statüsü ile ilgili anlaşma ve görüşmeler tarihi boyunca Rusya ve İran Hazar'da "ortak sahiplik" ilkesinin savunucusu olmuşlardır. Ancak ne günümüzdeki uluslararası yasal uygulamalar ne Hazar'daki soruna dair yapılan anlaşmalar ne de SSCB

ile İran arasında yapılan önceki anlaşmalar bu tezin uygulandığını doğrulamaktadır. SSCB ile İran arasında işbirliğini öngören antlaşmalara rağmen, Rusya her zaman Hazar'da hem denizcilik, hem de askeri konularda egemen durumda olmuştur.

6. Hazar'daki paylaşım sadece enerji kaynaklarının paylaşımı açısından önemli değildir. Dünya havyar üretiminin yaklaşık %90'ı buradan sağlanmaktadır. Bu durum üretici ülkeler açısından gelir kaynağı anlamına gelmektedir.

7. Hazar'ın statü sorununun birçok boyutu ve yönü bulunmaktadır. Balıkçılık, denizcilik, denizdeki biyolojik çeşitliliğin korunmasının yanında hidrokarbon kaynakları açısından zengin olan deniz yatağında araştırma ve keşiflerin yapılması, kaynakların çıkarılması gibi sorunlar bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bütün bu sorunların başarılı bir şekilde çözüme ulaşmasının arkasında Hazar'ın yasal statüsünün belirlenmesi yatmaktadır.

8. Hazar'ın yasal statüsü ne bir deniz olarak ne de bir uluslararası göl olarak kesinlik kazanmıştır. Bu sorundan geride kalan yasal rejimi henüz belli olmayan Hazar'ın beş egemen devlet tarafından çevrili bir su havzası olduğudur.

9. Sorunun çözümsüzlüğü ülkelerin kıyı uzunluklarının aynı olmaması ile de yakından ilişkilidir. Kıyı uzunlukları esas alınarak yapılacak olan bir paylaşım özellikle İran için dezavantaj oluşturacaktır. Dolayısıyla, kıyı uzunluğu az olan devletler bu noktada çözümsüzlük yolunu tercih etmektedirler.

10. Hazar'ın hukuki statüsü sorununun karmaşıklığı ve çözümünün uzaması sadece kıyıdaş devletleri değil üçüncü devletleri de ciddi bir şekilde etkilemektedir. Gerek enerji tüketicisi batılı ülkeler gerek uluslararası enerji şirketleri açısından sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması önem taşımaktadır.

11. Taraflar sorunun çözümü için birlikte hareket ederek bir hakeme veya Uluslararası Adalet Divanı'na başvurma yoluna başvurup ilerleme kaydedebilirler.

Hazar üzerinde büyük bir mücadele hüküm sürmektedir. Bu mücadele içerisinde kıyıdaş devletler mevcut tutum ve pozisyonlarından ödün verecek gibi durmamaktadırlar.

Yapılan son Hazar Zirvesi'nde de Hazar'ın nihai statüsüyle ilgili anlaşmanın bir sonraki zirveye bırakılması bu sorunun önümüzdeki yıllarda devam edeceğini göstermektedir. Fakat devletler ortak çıkarlarının olduğuna dair anlaşabilirlerse sorunun çözümünde de uzlaşma sağlanabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdullayev, Cavid (1999), “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar’ın Statüsü ve Doğal Kaynakların İşletilmesi Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 48(1-4), 256-290.

Abdullayev, Cavid ve Ergül, Ozan (Çev.), (1998), Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 47(1-4), 221-278, <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1998-47-01-04/AUHF-1998-47-01-04AzerbaycanAY.pdf> , (02.05.2014).

Abilov, Shamkhal (2013), “Hazar’ın Hukuki Statüsü”, **Hazar Raporu**, (4), 46-67.

Afshar, Houman (2004), “The Caspian Dispute: Is a Doctrinal Analysis Too Late or Can We Turn Back the Hands of Time?”, **New York Law School Law Review**, 48, 755-775.

Akkan, Faruk (2014), “Hazar’a Komşu Ülke Liderleri Astrahan’da Toplandı”, Zaman Gazetesi, http://www.zaman.com.tr/dunya_hazara-komsu-ulke-liderleri-astrahanda-toplandi_2247447.html, (30.09.2014).

Aliyev, Kamal Makili (2014), “Caspian Sea and Its International Legal Status”, Carlo Frappi ve Azad Garibov (Ed.), **The Caspian Sea Chessboard içinde** (27-38), Center For Strategic Research.

Aras, Osman Nuri (2001), **Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul: Derin Yayınları.

Arı, Tayyar (2008), **Ortadoğu**, Bursa: MKM Yayınları.

- Aslanlı, Araz (2013), “Asrın Anlaşması’nın İmzalanmasının Üzerinden 19 Yıl Geçti”, The First News, <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20130920045741311.html>, (22.04.2014).
- Atkin, Muriel (1980), **Russia and Iran 1780-1828**, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Avcı, Erkan (2012) “**Hazar’ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşım**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Mustafa (2001), “Geopolitics of Central Asia and the Caucasus; Continuity and Change Since the End of the Cold War, **The Turkish Yearbook**, XXXII, 167-216.
- Aydın, Nermin Zahide (2012), “Hazar’da Enerji Kaynakları ve Siyaset”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9(2), 207-224.
- Bayraktar, Gökhan (2007), “Hazar’daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, (11), 83-93.
- Behzadi, Raheleh (2010), “Iran’s Foreign Policy in the Caspian Sea Basin”, **Central Asia and the Caucasus**, 11(3), 86-93.
- Binay, Mehmet (2001) “Hazar’da Paylaşım Kavgası”, NTV-MSNBC, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/96416.asp>, (28.10.2014).
- Blagov, Sergei (2010), “Moscow Aims for Caspian Settlement in 2011”, **Eurasian Daily Monitor**, 7(216), http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Bttnews%5D=37238&tx_ttnews%5BbackPid%5D=7&cHash=79e3ad8d7d#.VRKZ4fmsVqU, (19.10.2014).

_____ (2011), “Littoral States Struggle to Agree on the Caspian Settlement”, Eurasian Daily Monitor, 8(88), http://www.jamestown.org/single/?tx_tnews%5Btt_news%5D=37897&no_cache=1#.VRPdWfmsVqU, (19.10.2014).

_____ (2011), “Caspian Pact Remains Elusive”, Asia Times, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ML15Ag01.html, (19.10.2014).

Cherniavskii, Stanislav (2002), “Problems of the Caspian”, **Russian Politics and Law**, 40(2), 85-94.

Chufrin, Gennady (Ed) (2001), **The Security of the Caspian Sea Region**, 1. Baskı, Oxford: Oxford University Press.

Çolakoğlu, Selçuk (1998), “Uluslararası Hukukta Hazar’ın Statü Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 53(1-4), 107-122.

Dempsey, Adam (2009) “Caspian Sea Basin: Part 4 - Is It a Sea or Is It a Lake?”, Defense Viewpoints, <http://www.defenceviewpoints.co.uk/articles-and-analysis/caspian-sea-basin-part-4-is-it-a-sea-or-is-it-a-lake>, (27.12.2014).

Deniz, Taşkın (2014), “Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân”, **Türk Coğrafya Dergisi**, (62), 29-37.

Diba, Bahman Aghai (2011), “National Interests of Iran in the Caspian Sea”, <http://iranian.com/main/blog/diba/national-interests-iran-caspian-sea.html>, (23.02.2015).

Dirier, Ayten (2011), “Osmanlılar'da Kanal Açma Girişimleri Çok! Don-Volga/Süveyş Kanalları”, Milliyet Blog, <http://blog.milliyet.com.tr/osmanlilar-da-kanal-acma-girisimleri-cok--don-volga-suveys-kanallari/Blog/?BlogNo=308238>, (15.03.2015).

Dorraj, Manochehr ve Nader, Entessar (2013), “Iran’s Northern Exposure: Foreign Policy Challenges in Eurasia”, Centre For International And Regional Studies, **Occasional Paper**, 13, 1-27.

- Erkan, Süleyman (2010) “The Invasion of Iran by the Allies During World War II”, **Codrul Cosminului**, XVI, 2, 109-132.
- Formentini, Federico ve Milani, Tommaso (2012), “The Legal Status of the Caspian Sea- History of the Treaties Between the Riparian States”, European Center for Energy Security Analysis, **Working Paper**, 3(4), 1-12.
- Fuller, Liz (2005), “Still No Decision on the Caspian Sea”, <http://www.rferl.org/content/article/1057228.html>, (25.12.2014).
- Gökay, Bülent (1998), “Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines”, **Perceptions**, 3 (1), 1-9.
- Gökçe, Mustafa (2008), “Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1 (3), 177-209.
- _____ (2011), “Soğuk Savaş Öncesinden Günümüze İran’ın Hazar Denizi Siyaseti”, **Tarihin Peşinde**, 3(6), 153-176.
- Griffith, Brent (1998), “Back Yard Politics Russia’s Foreign Policy Toward the Caspian Basin”, **The Journal of Post-Soviet Democratization**, 426-441.
- Haghyeghi, Mehrdad (2003), “The Coming of Conflict to the Caspian Sea”, **Problems of Post Communism**, 50(3), 32-45.
- Halilova, Leman (2014), “Hazarın Hukuki Statüsü Sorununa Dair Bölge Devletlerinin Yaklaşımı”, Haber Günebakış, <http://www.habergunebaki.com/haberdetay/1895-Hazar%C4%B1n-hukuki-statusu-sorununa-dair--bolge-devletlerinin-yakla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1.html>, (05.01.2015).

- Hill, Fiona (1997), “Russia’s International Integration and Caspian Sea Oil”, **PONARS Policy Memo** (9), 1-5, http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pm_0009.pdf, (20.09.2014).
- Hüseynov, Fuad (2003), “Bağımsız Devletler Topluluğu’nun Oluşumunun Hukuki Boyutları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52(4), 387-401.
- İbrahimov, Rovshan (2012) “Azerbaycan Enerji Politikası: Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)**, 7(14), 125-148.
- İnalcık, Halil (1948), **Osmanlı - Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 349-409.
- İşcan, İsmail Hakkı (2010), “Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi’nin Paylaşımı Sorunu”, **Sosyoekonomi**, Özel Sayı, 62-92.
- Janusz, Barbara (2005) “The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems”, Clatham House, Shiftung Wissenschaft und Politik, 1-6, <http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/bp0805caspian.pdf> (12.12.2014).
- Kahraman, Alter (2008), “Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi”, **Stratejik Öngörü**, (12), 1-32.
- Kapyshev, Ardak (2012), “Legal Status of the Caspian Sea: History and Present”, **European Journal of Business and Economics**, (6), 25-28.
- Karimov, Reshad (2014), “Iran’s Policy in Caspian Sea Basin and Beyond: The Great Game 2.0”, Carlo Frappi ve Azad Garibov (Ed.), **The Caspian Sea Chessboard içinde** (129-141), Bakü, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM).

Kephanov, Yolbars A. (1997- 1998), “The New Legal Status of the Caspian Sea is the Basis of Regional Co-operation and Stability”, **Perceptions: Journal of International Affairs**, 2(4), 1-5, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/YOLBARS-A.-KEPBANOV.pdf>, (15.11.2014).

Kısacık, Sina (2014), “Hazar’ın Hukuki Statüsü Sorunu Çözümüne Kavuşturulabilir mi?”, Uluslararası Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/hazarin-hukuki-statusu-sorunu-cozume-kavusturulabilir-mi/>, (30.09.2014).

Kubicek, Paul (2013), “Energy Politics and Geopolitical Competition in the Caspian Basin”, **Journal of Eurasian Studies**, (4), 171-180.

Laçiner, Sedat (2006) “Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji Siyaset İlişkisi”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)**, 1(1), 36-66.

Lee, Yusin (2005), “Toward a New International Regime for the Caspian Sea”, **Problems of Post-Communism**, 52(3), 37-48.

Makarychev, Andrey (2011), “The Caspian Region: Local Dynamics, Global Reverberations”, **PONARS Eurasia Policy Memo**, (139), 1-6, http://www.ponars-eurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_139.pdf, (15.09.2014).

Mamedov, Rustam F (2001), “International Legal Status of the Caspian Sea: Issues of Theory and Practice”, **The Turkish Year Book of International Relations**, Ankara, (32), 217-259.

_____ (2000) “International-Legal Status of the Caspian Sea in Its Historical Development”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Ankara, (30), 107-137.

Mammadov, Halid (2013), “Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri”, **OAKA**, 8(15), 45-71.

- Mehdiyoun, Kamyar (2000), "Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea", **The American Journal of International Law**, 94(1), 179-189.
- Meray, Seha L. (1968), **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt:1, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları.
- Meşedihasanlı, Ramiz (2012), "Hazar Denizinin Statüsünde Nihai Mutabakat Yakın", Ahıska Press, <http://www.ahiskapress.com/?p=12830>, (25.10.2014).
- Mohsenin, Mehrdad M. (2001), "The Evolving Security Role of Iran in the Caspian Region", Gennady Chufrin (Ed.), **The Security of the Caspian Sea Region**, 1. Baskı içinde (166-177), Oxford: Oxford University Press.
- Nassibli, Nasip (2003), "Iran's Caspian Policy: Time to Make a Decision?", The Central Asia and Caucasus Analyst, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/7762-analytical-articles-caci-analyst-2003-2-10art7762.html?tmpl=component&print=1>, (09.03.2015).
- Natural Gas Europe, (2013), "Legal Status of Caspian Sea", <http://www.naturalgaseurope.com/legal-status-of-caspian-sea>, (04.10.2014).
- Naumkin, Vitaly (2001), "Russia's National Security Interests in the Caspian Sea Region", Gennady Chufrin (Ed.), **The Security of the Caspian Sea Region**, 1. Baskı içinde (119-135), Oxford: Oxford University Press.
- Oğan, Sinan (2005), "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/601-yeni-global-oyun-ve-hazar-in-statusu>, (05.04.2014).
- _____ (2001a), "Yüzyılın Dramı: Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu", **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel Sayısı**, ASAM Yayını, 7(1), 431-454.

_____ (2001b), “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar; Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, **Avrasya Dosyası**, 7(2), 143-177.

Oruç, Tarık Çağrı (2013), “Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar’ın Hukuki Statüsü ve Paylaşılması Sorunu”, R. Kutay Karaca (Ed.), **Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları içinde** (82-102), İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Özertem, Hasan Selim (14.01.2011), “Hazar’ın Statüsü: Gözler 2011 Moskova Zirvesi’nde”, USAK Avrasya Araştırma Merkezi, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=406&cat=334#.VRKuk_msVqU, (30.10.2014).

Özman, Aydoğan (Çev.) (2001), Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, BM Enformasyon Merkezi (UNIC), Ankara, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf, (16.12.2014).

Pazarıcı, Hüseyin (2007), **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Yayıncılık.

Poyraz, Yasin (2011), “Hazar’ın Hukuki Rejimine İlişkin Sorunlar ve Kıyıdaş Devletlerin Çözüm Çabaları”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 7(28), 27-55.

Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsünün Düzenlenmesi Sorunları Açısından Rusya’nın Durumu”, http://www.turkey.midru/sng_05_t.html, (14.11.2014).

Sadri, Houman. A. (2012), “Iran and the Caucasus States in the 21st Century: A Study of Foreign Policy Goals and Means”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 14(3), 383–396.

Shafiyev, Farid Raufoğlu (2001), “The Legal Regime of the Caspian Sea: Views of the Littoral States”, **Prisim**, 7(6), http://www.jamestown.org/sing le/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=28012&tx_ttnews%5BbackPid%5D=223#.VXmb2Pntmko, (10.9.2014)

- Shannon, O'lear (2010), "Resources and Conflict in the Caspian Sea", **Geopolitics**, 9(1), 161-186.
- Shu, Yand (1998), "The legal status of the Caspian Sea", **Executive Intelligence Review (EIR)**, 25(19), 1-66.
- Szalkai, Kinga (2013), "A Sea or A Lake- What Difference Does It Make? Questions of the Delimitation of the Caspian Sea", **Security Policy Review**, 6(2), 33-49.
- Şimşek, Halil (t.y), "Hazar Denizi'nin Statüsü", <http://www.hsimsek.com/haberindevami2.asp?id=%20123>, (19.03.2014).
- Taheri, Amir (2007), "The Caspian", **American Foreign Policy Interests**, (29), 395-399.
- Terzioğlu, Süleyman Sırrı (2008), "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)**, 3(5), 26-47.
- Thomas, Timothy L. (1999- 2000), "Russian National Interests and the Caspian Sea", **Perceptions**, 4(4), 75-96.
- U.S Energy Information Administration (EIA) (2013), "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region", http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/caspian_sea.pdf, (16.10.2014).
- Uslu, Kamil (2006), "Hazar Bölgesi Enerji Kaynaklarının Ekonomik ve Uluslararası Boyutu", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 21(1), 99-129.
- Ünal, Ömer Faruk (1998), "Azerbaycan ve Türkmenistan Arasında "Kepez" Problem", **Journal of Qafqaz University**, 1(2), 43-53.
- Vinogradov, Sergei (1996), "Transboundary Water Resources in the Former Soviet Union: Between Conflict and Cooperation", **Natural Resources Journal**, 36(2), 393-415.

Winstone, Ruth ve Young, Ross (2005), “The Caspian Basin, Energy Reserves and Potential Conflicts”, **House of Commons Library Research Paper**, 5(24), 1-42 .

Zeinolabedin, Y ve diğeri (2011), “The Geopolitics of Energy in the Caspian Basin”, **International Journal of Environmental Research**, 5(2), 501-508.

Zhaissenbayev, Kazbek (2004), **Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar 1991–2004**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zimmistkaya, Hanna ve Von Geldern, James (2011), “Is the Caspian Sea a Sea; and why does it matter?”, **Journal of Eurasian Studies**, (2), 1-14.

Zorlu, Kürşad (2014) “Orta Asya Enerji ve Güç Mücadelelerinde 4. Hazar Zirvesinin Önemi”, TÜRKSAM, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1185-orta-asya-enerji-ve-guc-mucadelesinde-4-hazar-zirvesinin-onemi>, (22.10.2014).

URL, “Ankara’dan Tahran’a Sözlü Nota”, (13.08.2001), NTV-MSNBC <http://arsiv.ntv.com.tr/news/99548.asp>, (27.10.2014).

URL, “Azerbaycan ile Türkmenistan Arasında Kepez Sorunu”, (13.07.2012), Derin İstihbarat, <https://derinistihbarat.wordpress.com/2012/07/13/azerbaycan-ileturkmenistan-arasinda-kepez-sorunu/>, (27.10.2014).

URL, “Caspian Sea States ink Security Pact”, (20.11.2010), Tehran Times, http://old.tehrantimes.com/index_View.asp?code=230599, (17.10.2014).

URL, “Caspian States Agree to Prevent Foreign Presence”, (23.04.2014), Press Tv, <http://www.presstv.ir/detail/2014/04/23/359731/no-foreign-presence-in-caspian-sea/>, (22.10.2014).

- URL, Colibrilaw Firm, “Legal Status of the Caspian Sea”, http://www.colibrilaw.com/sites/default/files/colibrilaw_caspian_1.pdf, (25.12.2014).
- URL, “Hazar Beşe Bölünüyor”, (05.03.2015), Sabah Gazetesi, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/243361.aspx>, (05.03.2015).
- URL, “Hazar Denizi 5 Ülkeye Aittir”, (16.10.2007), Yeni Şafak, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/hazar-denizi-5-ulkeye-aittir-75239>, (25.10.2014).
- URL, “Hazar Denizi Beşe Bölünüyor”, (05.03.2015), Türkiye Gazetesi, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/243361.aspx>, (05.03.2015).
- URL, “Hazar Denizi'nde Askeri Güç Dengeli Olacak”, (30.09.2014), Sabah Gazetesi, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/09/30/hazar-denizinde-askeri-guc-dengeli-olacak>, (30.09.2014).
- URL, “Hazar Zirvesi Sona Erdi”, (19.11.2010), Hür Haber, <http://www.hurhaber.com/hazar-zirvesi-sona-erdi/haber-378485>, (18.11.2014).
- URL, “Hazar'ın Hukuki Statüsü Bakü'de Görüldü”, (05.03.2015), http://www.pop10haber.com/haber/dunya/hazar_in_hukuki_statusu_baku_de_gorusuldu_118507.aspx, (05.03.2015).
- URL, “IV. Hazar Zirvesi: Sonuçlar ve Perspektifler”, (30.09.2014), Rusya'nın Sesi, http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2014_09_30/Hazar-Zirvesi-sonuclar-ve-perspektifler/, (30.09.2014).
- URL, “İran, Hazar Denizi'ndeki Payını Kabulleniyor (mu?)”, (t.y), Diplomatik Gözlem, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR,3729/iran-hazar-denizindeki-payini-kabulleyen-mu.html>, (17.10.2014).
- URL, “Türkmenistan ile Azerbaycan Arasında Hazar'da Petrol Arama Krizi”, (20.06.2012), Hürriyet Planet, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/20800716.asp>, (27.10.2014).

URL, <http://lib.aliyevheritage.org/en/8223457.html>, (15.01.2015).

URL, <http://turkmeniya.tripod.com/turkmenistanlaws/id24.html>, (14.11.2014).

URL, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/kazakistan.htm>, (27.11.2014).

URL, <http://www.ecosecretariat.org/in2.htm>, (17.10.2014).

EKLER LİSTESİ

EK 1: SSCB'nin Dağılımı Ardından Hazar'ın Coğrafi Haritası

Kaynak: Ömer Göksel İşyar, Hazar-Statüsü-Kaynakları, <http://slideplayer.biz.tr/sl ide/2403825/>, (12.02.2014)

EK 2 : Hazar Havzası Petrol ve Doğalgaz Yapısı

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, (EIA), “Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region”, (26.08.2013), http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/images/caspian_fields_map.pg, (12.02.2014)

Ek 3: Kıyıdaş Devletlerin Kanıtlanmış ve Muhtemel Petrol ve Doğalgaz Rezervleri

Caspian basins proved and probable reserves

Country	Crude oil and lease condensate (billion bbl)	Natural gas (Tcf)
Azerbaijan	8.5	51
Offshore Caspian	6.8	46
Onshore Caspian	1.7	5
Iran	0.5	2
Offshore Caspian	0.5	1
Onshore Caspian	(s)	1
Kazakhstan	31.2	104
Offshore Caspian	15.7	36
Onshore Caspian	15.5	68
Russia	6.1	109
Offshore Caspian	1.6	14
Onshore Caspian	4.5	95
Turkmenistan	1.9	19
Offshore Caspian	1.1	9
Onshore Caspian	0.8	10
Uzbekistan	(s)	7
Offshore Caspian	0	0
Onshore Caspian	(s)	7
TOTAL CASPIAN	48.2	292
Offshore Caspian	19.6	106
Onshore Caspian	28.6	186

Notes:

(s) = Value is too small for the number of decimal places shown.

"Offshore Caspian" refers to fields in the Caspian Sea.

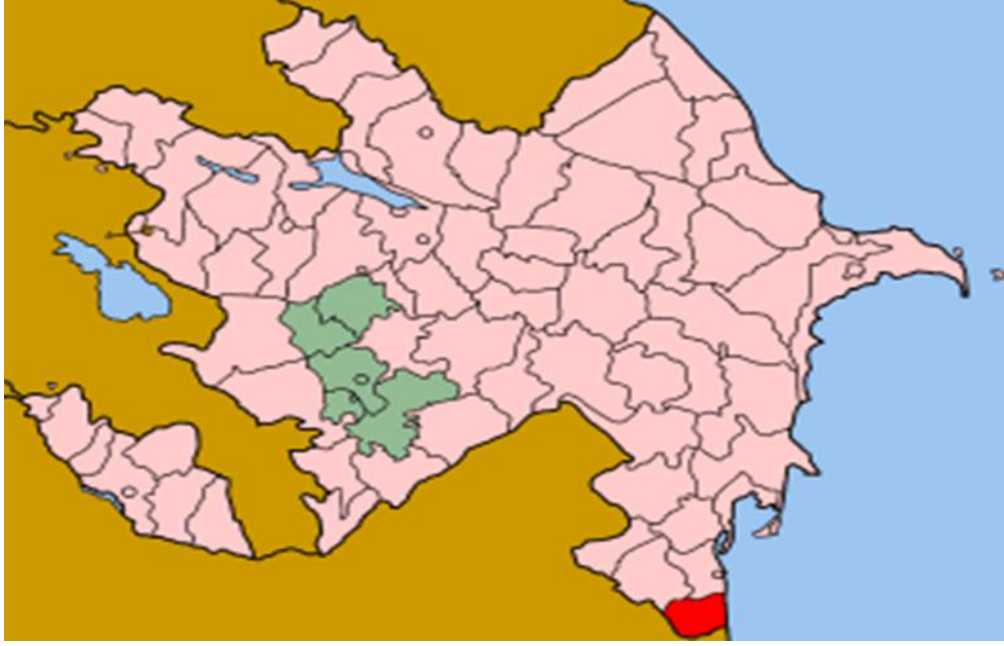
"Onshore Caspian" refers to fields in Caspian basins that are not offshore.

Proved + Probable reserves exceed the value of 'proved reserves' in EIA's International Energy Statistics.

Sources: U.S. Energy Information Administration, IHS EDIN, Eastern Bloc Research Energy Databook 2012

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, "Overview of Oil and Natural Gas in the Caspian Sea Region", 26.08.2013, http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Caspian_Sea/images/caspian_fields_map.png, (12.02.2014)

Ek 4: Astara -Hasan Kuli Hattı

Kaynak: Ömer Göksel İşyar, Hazar-Statüsü-Kaynakları, <http://slideplayer.biz.tr/slides/2403825/>, (12.02.2014)

Kaynak: Ömer Göksel İşyar, Hazar-Statüsü-Kaynakları, <http://slideplayer.biz.tr/slides/2403825/>, (12.02.2014)

ÖZGEÇMİŞ

Hülya ERCAN, 1989 yılında Bakırköy’de doğdu. 2003 yılında Ayancık Atatürk İlköğretim Okulu’nu bitirip aynı yıl Ayancık Anadolu Lisesi’nde öğrenime başladı. 2007 yılında liseden mezun olan ERCAN, aynı yıl Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nü kazandı. 2011 yılında Erasmus Öğrenci Değişim Programı kapsamında Hochschule Bremen Üniversitesi’nde bir dönem eğitim almıştır. 2012 yılında lisansını bitirerek ara vermeden Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı. 20 Mart 2014 tarihinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Aynı yıl Eylül ayında Karadeniz Teknik Üniversitesi’ne yatay geçiş yaparak yüksek lisansını tamamladı.

Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi bünyesinde görev yapan ERCAN, iyi derecede İngilizce bilmektedir.